

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ»

**Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΟΥ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΧΩΡΟΥ ΣΕΝΓΚΕΝ»**

Ελένη –Έβελυν Μιχαλακοπούλου

Συμβουλευτική Επιτροπή

Επιβλέπων: Επικ. Καθ. Γ. Νικολόπουλος

Μέλη: Αναπλ. Καθ. Χρ. Ζαραφωνίτου
Αναπλ. Καθ. Θ. Παπαθεοδώρου

Αθήνα, Οκτώβριος 2005

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

2

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ _____ 4

ΠΕΡΙΛΗΨΗ _____ 5

ΕΙΣΑΓΩΓΗ _____ 6

ΜΕΡΟΣ Ι: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

A. Η έννοια της ασφάλειας από εγκληματολογική σκοπιά _____ 10

1. Οριοθέτηση της έννοιας «ασφάλεια» _____ 10

2. Η εξέλιξη της έννοιας της ασφάλειας _____ 12

3. Η δημόσια ασφάλεια ως «κοινό αγαθό» _____ 18

B. Διάκριση εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας _____ 20

1. Οριοθέτηση των εννοιών «εσωτερική» και «εξωτερική» ασφάλεια _____ 20

2. Ασφάλεια και «μηδενική ανοχή» _____ 22

Γ. Η έννοια της ασφάλειας στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης _____ 24

1. Συνθήκη του Μάαστριχτ, Συνθήκη του Άμστερνταμ _____ 24

2. Το «Πρόγραμμα της Χάγης» _____ 28

Δ. Απειλές και κοινωνική επικινδυνότητα _____ 31

ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

A. Ιστορική αναδρομή _____ 41

B. Εννοιολογική ανάλυση του όρου «ανθρώπινα δικαιώματα» _____ 42

Γ. Αντεγκληματική πολιτική, ο νέος κοινωνικός έλεγχος και η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων _____ 45

Δ. Τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση _____ 50

1. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων _____ 53

2. «Ευρωπαϊκή ιθαγένεια» και αλλοδαποί στην Ευρωπαϊκή Ένωση _____ 56

3. Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα _____ 59

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

ΣΕΝΓΚΕΝ

A. Η αρχική συμφωνία Σένγκεν _____ 62

B. Η ασφάλεια στο «χώρο Σένγκεν»	64
1. Το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν	64
2. Κοινοτικοποίηση του «κεκτημένου Σένγκεν»	66
3. Η εξέλιξη του Συστήματος Πληροφοριών Σένγκεν	68
4. Το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν III	71
Γ. Τα ανθρώπινα δικαιώματα στο χώρο Σένγκεν	74
1. Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή	74
2. Το δικαίωμα στην προστασία προσωπικών δεδομένων	77
Δ. Κριτική	81
ΜΕΡΟΣ IV: ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ Ή ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΩΝ	
ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ;	
ΜΕΡΟΣ V: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	93
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	95
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	97

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Δ.Ε.Κ. = Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Ε.Δ.Δ.Α. = Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ε.Ε. = Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Σ.Δ.Α. = Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών

Σ.Ε.Σ.Σ. = Σύμβαση Εφαρμογής της Συμφωνίας Σένγκεν

Σ.Π.Σ. = Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Λέξεις – Κλειδιά: ασφάλεια (εσωτερική – εξωτερική), δικαιώματα του ανθρώπου, Συνθήκες Ευρωπαϊκής Ένωσης, Συνθήκες Σένγκεν, Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν, προσωπικά δεδομένα, ευρωπαϊκή ιθαγένεια, εξωκοινοτικοί αλλοδαποί, σύνορα, κοινωνικός αποκλεισμός.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξεταστεί η έννοια της ασφάλειας, όπως εξειδικεύεται στα κείμενα και τις πολιτικές της Ε.Ε. σχετικά με τη διαμόρφωση του «χώρου Σένγκεν», με ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η αμφιλεγόμενη ισορροπία μεταξύ των δύο αυτών όρων βρίσκεται στο επίκεντρο των διεθνών πολιτικών και νομικών συζητήσεων, ιδιαίτερα μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στη Νέα Υόρκη.

Η έννοια της ασφάλειας μελετάται στο πλαίσιο της σύγχρονης εγκληματολογικής ανάλυσης και αντεγκληματικής πολιτικής και, ειδικότερα, στο πλαίσιο της νέας πραγματικότητας που έχει διαμορφωθεί στον ευρωπαϊκό/κοινοτικό χώρο. Τα ανθρώπινα δικαιώματα εξετάζονται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενώ αναλύεται και η έννοια της «ευρωπαϊκής ιθαγένειας», η οποία αποτελεί έναν μηχανισμό αποκλεισμού των «εξωκοινοτικών» αλλοδαπών. Όσον αφορά στην ασφάλεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα εντός του «χώρου Σένγκεν» η ανάλυση της λειτουργίας του Συστήματος Πληροφοριών Σένγκεν και της μετέπειτα εξέλιξης του (ΣΠΣ II και ΣΠΣ III) οδηγεί στη διαπίστωση ότι η διακήρυξη της ελεύθερης διέλευσης των συνόρων δεν είναι εφικτή από όλους αλλά εξαρτάται από την ταυτότητα των ατόμων που επιχειρούν τη διέλευσή τους. Κατ' επέκταση δεν θεωρείται αβάσιμη η άποψη ότι το «δικαίωμα στην ασφάλεια» έχει αναχθεί σε «υπερθεμελιώδες δικαίωμα», που μπροστά του υποχωρούν τα υπόλοιπα δικαιώματα.

Η εργασία μας βασίζεται στη βιβλιογραφική διερεύνηση των παραπάνω θεμάτων μέσα από το πρίσμα των σύγχρονων αντιλήψεων που κυριαρχούν τόσο στην Ευρώπη όσο και στη Β. Αμερική.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας αποτελεί η προβληματική που αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια γύρω από τη σχέση της ασφάλειας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό / κοινοτικό χώρο και ειδικότερα στο «χώρο Σένγκεν».

Η ερμηνεία των εννοιών αυτών σχετίζεται άμεσα με τις εκάστοτε κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες καθώς και από την οπτική γωνία υπό την οποία αυτές εξετάζονται. Γι' αυτό και κρίθηκε σκόπιμο στο **πρώτο μέρος** να προταχθεί μια σύντομη ιστορική αναδρομή γύρω από την εξέλιξη της έννοιας της ασφάλειας και στη συνέχεια να δοθεί ορισμός της, κατ' αρχήν μεν όπως νοείται γενικά στη σύγχρονη εγκληματολογική ανάλυση και την αντεγκληματική πολιτική (ιδίως μέσα από τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί σχετικά με τον φόβο του εγκλήματος, τη «*διαχειριστική δικαιοσύνη*», τις «*υπάλληλες τάξεις*», την «*κοινωνική επικινδυνότητα*» και τη «*μηδενική ανοχή*») και, ειδικότερα, στο πλαίσιο της νέας πραγματικότητας που έχει διαμορφωθεί στον ευρωπαϊκό / κοινοτικό χώρο. Απ' αυτή την άποψη, το πεδίο της ανάλυσής μας αποτελείται τόσο από επίσημα κείμενα της ΕΕ (ιδίως τις ιδρυτικές Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και το πρόσφατο «Πρόγραμμα της Χάγης»), όσο και από τις πολιτικές πρακτικές που υιοθετούν οι νέοι υπερκρατικοί φορείς κοινωνικού ελέγχου της ΕΕ, όπως είναι η Eurojust και η Europol. Σε ένα δεύτερο επίπεδο εξετάζεται η διάκριση μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας σε κρατικό και κοινοτικό επίπεδο και τεκμηριώνεται η άποψη ότι σήμερα οι δύο αυτές έννοιες συμπίπτουν. Έτσι καθίσταται σαφές ότι η χάραξη της αντεγκληματικής πολιτικής για τη διατήρηση της ασφάλειας των πολιτών δεν πραγματοποιείται πλέον αποκλειστικά σε κρατικό αλλά και σε ευρωπαϊκό / κοινοτικό επίπεδο.

Στο **δεύτερο μέρος** της εργασίας παρατίθεται η ανάλυση της έννοιας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και γίνεται αναφορά στον «Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου». Περαιτέρω περιγράφεται η έννοια της «*ευρωπαϊκής ιθαγένειας*», η οποία στην ουσία αποτελεί μηχανισμό αποκλεισμού της πρόσβασης των πολιτών τρίτων χωρών στο δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής, καθιστώντας εντονότερο τον αποκλεισμό των «*εξωκοινοτικών*» αλλοδαπών.

Μετά την εξέταση του τρόπου που νοηματοδοτούνται σήμερα η ασφάλεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα στο πλαίσιο της ΕΕ, στο **τρίτο μέρος** η προσοχή μας επικεντρώνεται στην περίπτωση του «Χώρου Σένγκεν», ο οποίος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινοτικοποίησης της ευρωπαϊκής / κοινοτικής αντεγκληματικής πολιτικής, εφόσον ήδη από την αρχική Συμφωνία Σένγκεν προβλέπονταν κοινά μέτρα αντιμετώπισης της εγκληματικότητας, η εναρμόνιση της πολιτικής των θεωρήσεων εισόδου (visas) κλπ. Με την κατάργηση των ελέγχων στα σύνορα, η διενέργεια των απαιτούμενων συνοριακών και άλλων αστυνομικών και τελωνειακών ελέγχων υποστηρίζονται από το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν. Η ανάλυση της λειτουργίας του ΣΠΣ και της μετέπειτα εξέλιξής του (ΣΠΣ II και ΣΠΣ III) οδηγεί στη διαπίστωση ότι η πανηγυρική διακήρυξη της ελεύθερης διέλευσης των συνόρων δεν είναι εφικτή από όλους αλλά εξαρτάται από την ταυτότητα των ατόμων που επιχειρούν τη διέλευσή τους. Η δημιουργία μιας τεράστιας βάσης δεδομένων με ολοένα αυξανόμενο αριθμό φορέων με δικαίωμα πρόσβασης, σε συνδυασμό με την απουσία δημοκρατικών εγγυήσεων για την προστασία του ατόμου από την αλόγιστη επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων και τη διακριτική του παρακολούθηση στη βάση απλών υποψιών, δημιουργεί εύλογους φόβους για τη διατάραξη της ισορροπίας ανάμεσα στην κατοχύρωση της ασφάλειας και την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου. Σ' αυτή την προοπτική θεωρήσαμε σκόπιμο να στραφούμε ειδικότερα στην ανάλυση του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και στην προστασία προσωπικών δεδομένων.

Στο **τέταρτο μέρος**, εξετάζουμε τους κινδύνους που προβάλλουν από την ενδεχόμενη κατοχύρωση του λεγομένου «δικαιώματος στην ασφάλεια»¹ και την αναγωγή του σε «υπερθεμελιώδες δικαίωμα», που μπροστά του υποχωρούν τα υπόλοιπα δικαιώματα. Ειδικότερα, εξετάζεται ο κίνδυνος να δημιουργηθεί, κατ' αυτόν τον τρόπο, μια νομιμοποιητική βάση για την υιοθέτηση αυστηρότερων κατασταλτικών πολιτικών από μέρους των κρατικών και των ευρωπαϊκών φορέων εξουσίας, με απώτερο σκοπό τον έλεγχο και την επιτήρηση συμπεριφορών για την «πολιτική χειραγώγηση της κοινωνικής

¹ Χ. Ανθόπουλος (2005), «Κράτος πρόληψης και δικαίωμα στην ασφάλεια», στο Χ. Ανθόπουλος, Ξ.Ι. Κοντιάδης, Θ. Παπαθεοδώρου (επιμ.), *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 109-135

αντίδρασης».² Σ' αυτή την προοπτική αποδεικνύεται ότι η επίκληση της αναγκαιότητας για τη θέσπιση και εφαρμογή μέτρων επιτήρησης και τιμωρίας ενδεχόμενων και πραγματικών παραβατικών συμπεριφορών νομιμοποιεί πολιτικές που περιορίζουν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η προστασία της ιδιωτικής ζωής και η προστασία των προσωπικών δεδομένων· και το οξύμωρο είναι ότι αυτός ο περιορισμός πραγματοποιείται εντός του χώρου όπου γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η ιδέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

² Θ. Παπαθεοδώρου (2005), «Ασφάλεια: Δικαίωμα του πολίτη ή άλλοθι ποινικοποίησης;», στο Χ. Ανθόπουλος, Ξ.Ι. Κοντιάδης, Θ. Παπαθεοδώρου (επιμ.), *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 195-222

ΜΕΡΟΣ Ι

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

A. Η έννοια της ασφάλειας από εγκληματολογική σκοπιά

1. Οριοθέτηση της έννοιας «ασφάλεια»

Η έννοια της ασφάλειας υποδηλώνει, γενικά, την κατάσταση στην οποία δεν υπάρχουν κίνδυνοι και το άτομο δεν αισθάνεται ότι απειλείται. Η ασφάλεια καθορίζεται από τη δυνατότητα αποτροπής του κινδύνου ή μιας απειλής.³ Είναι η αναζήτηση για μια κατάσταση στην οποία δεν συμβαίνει ή δεν υπάρχει κάτι ανεπιθύμητο. Η ασφάλεια νοείται ως ασφάλεια της πολιτείας και ως ασφάλεια του προσώπου. Η ετυμολογία της λέξης α-(στερητικό) και –σφάλλεσθαι (το μη σφάλλεσθαι, προσκόπτειν ή καταπίπτειν εν τω περιπατείν) «και, κατ’ επέκταση, ασφαλής: ο μη υποκείμενος εις πτώσιν, εδραίος, στερεός» υποδηλώνει την έλλειψη φόβου και έγνοιας.⁴ Το άτομο έχει την αίσθηση της σταθερότητας και της έλλειψης του κινδύνου. Η ασφάλεια νοείται αντικειμενικά ως υπάρχουσα κατάσταση και υποκειμενικά ως σιγουριά. Οι δύο καταστάσεις δεν θεωρούνται ταυτόσημες, καθόσον μπορεί να υπάρχει αντικειμενικά ασφάλεια, αλλά το άτομο να νιώθει ανασφάλεια για διάφορους λόγους και από την άλλη μπορεί να υπάρχει αντικειμενικά κίνδυνος, αλλά το άτομο να αισθάνεται ασφάλεια από άγνοια.⁵ Ο τρόπος που εκλαμβάνει κάποιος την έννοια της ασφάλειας επηρεάζεται από ευρύτερους πολιτιστικούς, κοινωνικοοικονομικούς και επαγγελματικούς παράγοντες.

Το κοινό σημείο εντοπίζεται στον φόβο πραγματικών ή ενδεχόμενων επιθέσεων κατά των αρχών, των ατόμων και της περιουσίας⁶, δηλαδή πρόκειται για τον λεγόμενο «φόβο του εγκλήματος». Ο «φόβος του εγκλήματος» προσδιορίζεται ως «απόρροια άλλοτε άμεσων ατομικών βιωμάτων και άλλοτε πρόσληψης της εμπειρίας άλλων ατόμων,

³ Θ. Παπαθεοδώρου (2002), *Δημόσια Ασφάλεια και Αντεγκληματική Πολιτική – Συγκριτική προσέγγιση*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 25

⁴ Ι. Μανωλεδάκης (2004), *Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφαλεία. Το Τρίπτυχο της Ιδανικής Πολιτείας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 18

⁵ Ι. Μανωλεδάκης (2004), *ό.π.*, 19

⁶ M. Anderson, J. Apap (October 2002), “Changing Conceptions of Security and their Implications for EU Justice and Home Affairs Cooperation”, CEPS Policy Brief No. 26, February 2005, www.ceps.be

διαμορφωμένης συχνά μέσω διαφόρων καναλιών πληροφόρησης...».⁷ Ο J. Leauté υποστήριξε ότι ο φόβος του εγκλήματος ορίζεται ως «το συλλογικό άγχος των κατοίκων μιας περιοχής, μιας πόλης ή χώρας, το οποίο προέρχεται από το φόβο πιθανής θυματοποίησης των ίδιων ή κοντινών τους προσώπων από βίαιες εγκληματικές επιθέσεις».⁸ Ο φόβος αυτός είναι το αποτέλεσμα των γενικότερων συναισθημάτων ανασφάλειας των πολιτών σχετικά με την ποιότητα της ζωής τους και το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών προστασίας από τους αντίστοιχους φορείς. Οι R. Taylor και M. Hale⁹ αναφέρουν ως παράγοντες της δημιουργίας και ενίσχυσης του φόβου του εγκλήματος το ότι ορισμένα άτομα αισθάνονται ευάλωτα (vulnerability), την προηγούμενη θυματοποίηση τους και τη διαφορετική κατανομή του φόβου του εγκλήματος κατά περιοχές. Οι S. Box, C. Hale και G. Andrews¹⁰ εκτός από την έννοια της «ευπάθειας» (“vulnerability”)¹¹ αναφέρουν τους γεωγραφικούς / περιβαλλοντικούς παράγοντες, την προσωπική γνώση σχετικά με το έγκλημα και τη θυματοποίηση, την εμπιστοσύνη στην αστυνομία και την ποινική δικαιοσύνη, την υποκειμενική πρόσληψη του κινδύνου και τη βαρύτητα των αδικημάτων.

Η δημιουργία ή ενίσχυση του φόβου του εγκλήματος είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και με τον ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης, αφού αυτά αποτελούν την κύρια πηγή πληροφόρησης του κοινού και κατασκευάζουν τις αντίστοιχες κοινωνικές αναπαραστάσεις σχετικά με το έγκλημα, τον εγκληματία και την κοινωνική αντίδραση. Επιπλέον, η διαχείριση του φόβου του εγκλήματος άπτεται των διαφορετικών πολιτικών επιλογών και αποτελεί ένα πεδίο πολιτικά εκμεταλλεύσιμο. Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των εκλογικών αναμετρήσεων εντός του ευρωπαϊκού /

⁷ X. Ζαραφονίτου (2002), *Ο Φόβος του Εγκλήματος. Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 15-17

⁸ Όπως αναφέρεται στην X. Ζαραφονίτου (2002), ό.π., 31-33

⁹ Όπως αναφέρεται στην X. Ζαραφονίτου (2002), ό.π., 37-39

¹⁰ Όπως αναφέρεται στην X. Ζαραφονίτου (2002), ό.π., 37-39

¹¹ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ευάλωτες κατηγορίες ατόμων αποτελούν οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι και γενικότερα άτομα που εκτίθενται περισσότερο σε ορισμένους κινδύνους, όπως άτομα που εργάζονται τη νύχτα κλπ. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ανάλυση του όρου vulnerability στην X. Ζαραφονίτου (2002), ό.π., 39-53

κοινοτικού χώρου που πραγματοποιήθηκαν την τελευταία δεκαετία (π.χ. Βρετανία, Γαλλία) το θέμα του φόβου του εγκλήματος και της ασφάλειας αποτέλεσαν το κεντρικό σημείο αναφοράς των προεκλογικών εκστρατειών.

Σύμφωνα με τον S. Roché¹² η ασφάλεια ως συναίσθημα ή γεγονός συνιστά έναν από τους θεμελιώδεις δεσμούς μεταξύ του κράτους και των πολιτών. Η νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος έγκειται στην ικανότητα του κράτους να ικανοποιήσει την ανάγκη των πολιτών για ασφάλεια και να εγγυηθεί την απόλαυση των δικαιωμάτων τους. Η ανασφάλεια αποτελεί «εξωτερική παρείσφρηση» και ο φόβος της εγκληματικότητας ανάγεται σε πολιτικό διακύβευμα, αφού καταλογίζεται ως έλλειψη αποτελεσματικότητας των χειρισμών του κράτους και ταυτόχρονα αποτελεί πολιτικά εκμεταλλεύσιμο στοιχείο για τα κόμματα που διεκδικούν την εξουσία. Το αίσθημα της ανασφάλειας κλονίζει την εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στον τρόπο διακυβέρνησης του εκάστοτε πολιτικού συστήματος.

Η ασφάλεια ως συναίσθημα είναι κάτι το οποίο «*παρέχεται*», «*προσφέρεται*», «*ετεροπροσδιορίζεται*». Προϋπόθεση για να αισθάνεται κάποιος ασφαλής είναι η ύπαρξη μιας συγκεκριμένης τάξης πραγμάτων στον περιβάλλοντα χώρο. Θεωρείται αγαθό και μάλιστα δημόσιο. Θα πρέπει δηλαδή να «*προσφέρεται ισότιμα σε όλα τα μέλη του οργανωμένου κοινωνικού σχηματισμού, να αναφέρεται στο σύνολο της κοινωνίας και να καταγράφεται ως στοιχείο της εμπέδωσης της ειρηνικής συμβίωσης των ανθρώπων*».¹³ Η δημόσια ασφάλεια στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας είναι αποτέλεσμα της σωστής λειτουργίας των θεσμών και συμβάλλει καθοριστικά στην προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων.

2. Η εξέλιξη της έννοιας της ασφάλειας

Στο πέρασμα των αιώνων υπήρξαν διαφορετικές εννοιολογικές προσεγγίσεις ανάλογα με τις κοινωνικοοικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες κάθε εποχής. Για παράδειγμα, υπάρχει η προσέγγιση της έννοιας

¹² Όπως αναφέρεται στον Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 88-89

¹³ Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 27

της ασφάλειας από τη σκοπιά του κοινωνικού συμφώνου (Hobbes) μεταξύ πολιτών και κράτους, σύμφωνα με το οποίο οι πολίτες εκχωρούν στον εκάστοτε ηγεμόνα δικαίωμα διακυβέρνησης με σκοπό τη διαφύλαξη της ασφάλειας τους. Είναι υποχρέωση του κράτους να εγγυηθεί την ασφάλεια των πολιτών. Στη συνέχεια ο Rousseau προσεγγίζει την ασφάλεια από τη σκοπιά του κοινωνικού συμβολαίου, σύμφωνα με το οποίο η ασφάλεια θεωρείται παράγωγο αγαθό της ελευθερίας και της νομιμότητας καθόσον οι πολίτες και το κράτος δεσμεύονται στο να σέβονται την έννομη τάξη.¹⁴

Ο Hegel¹⁵ προχώρησε υποστηρίζοντας ότι η κατοχύρωση της ασφάλειας των πολιτών και η προστασία των εννόμων αγαθών είναι δικαίωμα. Η κρατική εξουσία είναι υπεύθυνη για την σύγκλιση των ανταγωνιστικών τάσεων που επικρατούν μέσα στην κοινωνία και μεταξύ των ανθρώπων. Το κράτος με τους κανόνες δικαίου, που εκφράζουν την κυρίαρχη θέληση, είναι αναγκαίο να διαχωρίζεται από την κοινωνία, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα διευθέτησης των αντιθέσεων που παρουσιάζονται μέσα σ' αυτή και να επιτυγχάνεται η εγγύηση της ασφάλειας και των δικαιωμάτων των πολιτών. Το κράτος έχει καθήκον να προσφέρει ασφάλεια στους πολίτες και με βάση αυτό το καθήκον νομιμοποιείται η κατασταλτική δύναμη της αστυνομίας.

Οι απόψεις των Considerant, Marx και Engels¹⁶ κινούνται σε διαφορετικό πεδίο, αφού υποστήριξαν ότι με την κατάργηση του κοινωνικού και οικονομικού ανταγωνισμού και την ύπαρξη ισότητας όλων των ατόμων απέναντι στην ελευθερία και την εργασία θα επακολουθήσει η ασφάλεια. Για τον Marx η διαφύλαξη της τάξης και η εγγύηση της ασφάλειας λειτουργούν ως προσχήματα του κράτους για νομιμοποίηση της εγκαθίδρυσης και διατήρησης σχέσεων κυριαρχίας και υποταγής σε μια ταξικά διαρθρωμένη κοινωνική ολότητα.

¹⁴ Όπως αναφέρεται στον Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 27-30

¹⁵ Όπως αναφέρεται στον Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 31

¹⁶ Όπως αναφέρεται στον Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 32-35

Ο Turk και Foucault¹⁷ υποστήριξαν ότι η ασφάλεια δεν επιδιώκεται για το κοινό συμφέρον αλλά για τα συμφέροντα μιας συγκεκριμένης ομάδας ή τάξης και γι' αυτό ποινικοποιούνται και τιμωρούνται εκείνες οι συμπεριφορές που θεωρούνται βλαπτικές για την κυρίαρχη τάξη. Έτσι με το πρόσχημα της εγγύησης της ασφάλειας του κοινωνικού συνόλου χειραγωγούνται οι ασθενέστερες κοινωνικά και οικονομικά ομάδες και ο κοινωνικός έλεγχος επικεντρώνεται σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες. Πρόκειται για την «*διαφορική μεταχείριση της παρανομίας*» κατά τη διατύπωση του Foucault μέσα από την οποία η αστική τάξη κατάφερε να κατοχυρώσει τα συμφέροντα της και να επινοήσει καινούργιες τεχνικές επιτήρησης και τιμωρίας με στόχο τον πανοπτισμό και την καλύτερη αστυνόμευση του χώρου και της συμπεριφοράς των ατόμων. Σύμφωνα με τον Foucault «*η διαμόρφωση μιας πειθαρχημένης κοινωνίας ...ξεκινά από τα κλειστά πειθαρχικά συστήματα και φτάνει ως τον απεριόριστα γενικεύσιμο μηχανισμό του πανοπτισμού*».¹⁸

Με βάση το πανοπτικό μοντέλο¹⁹ μια μικρή ομάδα παρατηρητών μπορεί να παρακολουθεί μια πλειάδα ατόμων, ενώ σε μια πανοπτική κοινωνία παρακολουθείται ένα μεγάλο τμήμα ή ολόκληρος ο πληθυσμός. Με το πανοπτικό σχήμα επιτυγχάνεται η οικονομία (σε έμψυχο και άψυχο υλικό και χρόνο), η αποτελεσματικότητα χάρη στον προληπτικό του χαρακτήρα, και η αδιάλειπτη λειτουργία του. Κύριος στόχος είναι η πειθαρχεία, η οποία «...δεν μπορεί να ταυτίζεται ούτε με ένα θεσμό ούτε με ένα μηχανισμό, είναι ένας τύπος εξουσίας, ένας τρόπος άσκησης της, και περιλαμβάνει ένα σύνολο οργάνων, τεχνικών μεθόδων, διαδικασιών, επιπέδων εφαρμογής, στόχων, είναι μια «*φυσική*» ή μια «*ανατομία*» της εξουσίας, μια *τεχνολογία*».²⁰ Επόμενο είναι να προβάλλονται εκείνα τα πρότυπα συμπεριφοράς που ανταποκρίνονται κάθε φορά στις επιλογές της εκάστοτε εξουσίας και έτσι η έννοια της ασφάλειας σήμερα να συνδέεται με την εξάλειψη των «*νέων*

¹⁷ Όπως αναφέρεται στον Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 44-49

¹⁸ Μ. Φουκώ (1989), *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, (μτφρ. Κ. Χατζηδήμου, Ι. Ράλλη), Αθήνα: Εκδ. Ράππα, 284

¹⁹ Μ. Φουκώ (1989), ό.π.

²⁰ Μ. Φουκώ (1989), ό.π., 283

μορφών κοινωνικής απειθαρχίας» και την «εφαρμογή ενός καινούργιου πλέγματος επιλογών και αποκλεισμών».²¹

Η ανάλυση του Foucault μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση σχετικά με την ανάπτυξη συστημάτων, όπως η καταγραφή προσωπικών δεδομένων σε υπολογιστές. Η υιοθέτηση συστημάτων καταγραφής και επιτήρησης στην Ευρώπη υποδηλώνει την ανάπτυξη προς μια ευρεία «πανοπτική μηχανή», η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την καταγραφή μεμονωμένων καθώς και ομάδων ατόμων και να αποτελέσει ένα από τα πιο καταπιεστικά πολιτικά εργαλεία της σύγχρονης εποχής.²² Το σύστημα πληροφοριών που αναπτύχθηκε στα πλαίσια των Συμφωνιών Σένγκεν αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα, αφού όπως θα δούμε και από την ανάλυση που θα ακολουθήσει, οι λίγοι βλέπουν / παρακολουθούν τους πολλούς.

Στη σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης η εφαρμογή του “Law and Order” για την επίτευξη της ασφάλειας έχει οδηγήσει στην υποχώρηση του κοινωνικού κράτους, ενώ παράλληλα παρατηρείται σύμφωνα με τους Feeley και Simon μια μετάβαση «στην ποινολογία της διαχείρισης των ομάδων υψηλής επικινδυνότητας, του ελέγχου και της επιτήρησής τους»²³, τη λεγόμενη «διαχειριστική δικαιοσύνη» (“actuarial justice”). Κατά τη δεκαετία του ‘80 παρατηρήθηκε μια μεταστροφή στη σωφρονιστική πολιτική των ΗΠΑ και σύμφωνα με τους δύο θεωρητικούς ένα σύστημα ασφαλείας θα πρέπει να επικεντρώνεται στην πρόληψη και καταστολή των κινδύνων που προέρχονται από τις υπάλληλες τάξεις (underclass), αντί σε μεμονωμένα άτομα. Η «διαχειριστική δικαιοσύνη» συνδέεται με τις νέο-φιλελεύθερες κοινωνικο-οικονομικές πολιτικές που δημιούργησαν πλεονάζοντες πληθυσμούς, οι οποίοι έπρεπε με κάποιο τρόπο να περιοριστούν και να ελεγχθούν.²⁴ Στο

²¹ Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 47

²² T. Mathiesen (1999), *On Globalization of Control: Towards an Integrated Surveillance System in Europe*, London: Statewatch Publication, 31

²³ Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 51

²⁴ E McLaughlin., J. Muncie (eds) (2001), *The Sage Dictionary of Criminology*, London: Sage Publications, 5- 6

σημείο λοιπόν αυτό εντοπίζεται η διαφορά μεταξύ της Παραδοσιακής²⁵ και Νέας Ποινολογίας.²⁶ Η Παραδοσιακή Ποινολογία ενδιαφέρεται για το άτομο και ασχολείται με έννοιες όπως η ενοχή, η ευθύνη, η υποχρέωση καθώς και με τη διάγνωση, παρέμβαση και αντιμετώπιση του μεμονωμένου δράστη. Αντιμετωπίζει τη διάπραξη ενός εγκλήματος ως μια παραβατική ή αντικοινωνική συμπεριφορά στην οποία πρέπει να υπάρξει αντίδραση και ένας βασικός στόχος είναι η εξακρίβωση της ευθύνης που φέρει ο κατηγορούμενος.

Αντίθετα, η Νέα Ποινολογία έχει μια τελείως διαφορετική κατεύθυνση: είναι διαχειριστική (actuarial).²⁷ Ασχολείται με τεχνικές ταυτοποίησης, ταξινόμησης και διαχείρισης ομάδων ανάλογα με το βαθμό επικινδυνότητάς τους. Εκλαμβάνει το έγκλημα ως δεδομένο και αποδέχεται την παραβατική συμπεριφορά ως ένα φυσικό γεγονός. Στόχος της δεν είναι η εξακρίβωση της ευθύνης για την εγκληματική πράξη, να υποχρεώσει τον ένοχο να πληρώσει για το «έγκλημα» του ή να τον αλλάξει, αλλά να διαχειρίζεται ομάδες στα πλαίσια μιας στρατηγικής για τη διαχείριση του κινδύνου.²⁸ Η έννοια του όρου της «διαχειριστικής δικαιοσύνης» είναι ακαθόριστη, υποδηλώνει όμως τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την αντεγκληματική πολιτική και δεν επικεντρώνεται σε συγκεκριμένες μορφές συμπεριφορών. Αυτή η «αμορφία» (“amorphousness”) συμβάλλει στη δύναμη της.²⁹ Η «διαχειριστική δικαιοσύνη» απαντάται στις διάφορες υιοθετούμενες τεχνικές εξουδετέρωσης του δράστη, στην προληπτική κράτηση και στη διαμόρφωση προφίλ

²⁵ Ως «Παραδοσιακή Ποινολογία» μεταφράζεται ο αγγλικός όρος “Old penology” που αναφέρεται στα άρθρα των M. Feeley, J.Simon (1994), «Actuarial Justice: the Emerging New Criminal Law», στο Nelken D. (ed.), *The Futures of Criminology*, Sage και R. van Swaaningen (1997), *Critical Criminology, Visions from Europe*, London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications.

²⁶ Ο M. Cusson αναφέρει τον όρο «καινούργια ποινολογία» ως απόδοση του όρου «New Penology» στο M. Cusson (2002), *Σύγχρονη Εγκληματολογία*, (μτφρ. Η. Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη), Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 269

²⁷ Ο όρος “actuarial criminology” αποδίδεται στα ελληνικά και ως «Εγκληματολογία - πραγματογνώμονα» στο Έ. Λαμπροπούλου (2002), «Κοινωνίες σε «κίνδυνο» και αίσθημα ανασφάλειας», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 560

²⁸ M. Feeley, J.Simon (1994), «Actuarial Justice: the Emerging New Criminal Law», στο Nelken D. (ed.), *The Futures of Criminology*, London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage, 173

²⁹ M. Feeley, J.Simon (1994), ό.π., 174

συγκεκριμένης κατηγορίας δραστών (π.χ. εμπόρων ναρκωτικών). Στην πρώτη περίπτωση η φυλάκιση υπόσχεται τη μείωση της εγκληματικότητας, όχι με το να προσπαθήσει να αλλάξει τον δράστη ή το κοινωνικό περιβάλλον, αλλά με την ανακατανομή των παραβατών στην κοινωνία καταλήγοντας στην επιλεκτική εξουδετέρωση (*selective incapacitation*), σύμφωνα με την οποία η διάρκεια της καταδικαστικής ποινής δεν εξαρτάται από την φύση του τελεσθέντος εγκλήματος ή την αξιολόγηση της προσωπικότητας του δράστη, αλλά από το προφίλ διακινδύνευσης (*risk profiles*). Με λίγα λόγια στόχος είναι ο εντοπισμός δραστών υψηλού κινδύνου και ο μακροχρόνιος έλεγχός τους. Οι τεχνικές εξουδετέρωσης στο πλαίσιο της διαχειριστικής δικαιοσύνης επιχειρούν τη χειραγώγηση του πληθυσμού ως μια δημογραφική μάζα και η διάρκεια της κράτησης καθορίζεται από τους παράγοντες διακινδύνευσης και όχι από τη σοβαρότητα της εκάστοτε τελεσθείσας παραβατικής πράξης. Στη ίδια ιδεολογία κινείται και η λογική της προληπτικής κράτησης καθώς και η διαμόρφωση προφίλ για συγκεκριμένους δράστες.

Στο άρθρο τους «Actuarial Justice: the Emerging New Criminal Law» οι M. Feeley και J.Simon αναφέρουν ότι στο πλαίσιο της διαχειριστικής δικαιοσύνης συγκεκριμένοι πληθυσμοί, από βιολογική και δημογραφική σκοπιά, αποτελούν στόχο της εξουσίας και ότι η εξουσία επικεντρώνεται στην πρόληψη και ελαχιστοποίηση του κινδύνου. Δίδεται περισσότερη προσοχή στη δημόσια ασφάλεια με την εφαρμογή τεχνικών διαχείρισης ομάδων κινδύνου παρά στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας. Σημείο αναφοράς δεν είναι οι ποινικοί παραβάτες αλλά η λειτουργία του συστήματος που διαχειρίζεται εγκληματίες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της λογικής είναι η αυξημένη επιτήρηση των δημόσιων χώρων, η παρακολούθηση της ιδιωτικής σφαίρας των ατόμων, η ποινικοποίηση προπαρασκευαστικών πράξεων για μη επακριβώς καθορισμένα εγκλήματα, η υποχρέωση επίδειξης της ταυτότητας σε χώρους εργασίας, μέσα μαζικής μεταφοράς και ποδοσφαιρικούς αγώνες και η αυστηροποίηση της νομοθεσίας σχετικά με τη μεταναστευτική πολιτική.³⁰ Σύμφωνα με τον R. Swaaningen η εμφάνιση της διαχειριστικής δικαιοσύνης συμπίπτει με την υποχώρηση του κράτους

³⁰ R. v. Swaaningen (1997), *Critical Criminology, Visions from Europe*, London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications, 177

πρόνοιας. Η εργατική τάξη απέκτησε χρήματα με αποτέλεσμα μια αυξανόμενη πλειοψηφία πολιτών να επιθυμεί την μείωση της φορολογίας, ενώ μια μικρή μερίδα του πληθυσμού να μην μπορεί να συμμετάσχει στην κοινωνική ζωή και να εξαρτάται από την κοινωνική πρόνοια, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός χάσματος. Τέθηκε, λοιπόν, σε λειτουργία ένας μηχανισμός κοινωνικού αποκλεισμού σύμφωνα με τον οποίο οι «επικίνδυνες τάξεις» απαρτίζονται από άτομα που είναι σε δεινή καταναλωτική θέση. Ο κίνδυνος δηλαδή ελλοχεύει σε άτομα ή ομάδες που θεωρούνται κοινωνικά και οικονομικά περιθωριοποιημένες και γι' αυτό ο κοινωνικός έλεγχος πρέπει να εστιάσει σ' αυτές τις ομάδες. Αναφερόμαστε στους «*νέους πτωχούς*», όπως είναι οι άστεγοι, οι άνεργοι, οι ανύπαντρες μητέρες οι αλκοολικοί κλπ., σε άτομα δηλαδή που υστερούν οικονομικά, επαγγελματικά, κοινωνικά και ανήκουν στις λεγόμενες «*υπάλληλες τάξεις*» (underclass).

Η έννοια της underclass χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορίσει την κατάσταση μιας ομάδας που έχει αποκλεισθεί ή αποσυρθεί από το κοινωνικό σώμα όσον αφορά στον τρόπο ζωής και στην ηθική της συγκρότηση. Ο Ch. Murray (1990)³¹ υποστήριξε, με σημείο αναφοράς την υποβαθμισμένη ζωή στα αμερικανικά γκέτο, ότι τα ίδια τα άτομα ευθύνονται για την κατάστασή τους, αφού λόγω των πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών δεν δύνανται να υιοθετήσουν ένα εργασιακό ήθος που θα τους επιτρέψει να βρουν εργασία. Αποτέλεσμα είναι η διαρκής εξάρτησή τους από την κοινωνική πρόνοια. Έτσι δημιουργείται ο μύθος του «επικίνδυνου» ανέργου. Ο W.J. Wilson υποστήριξε ότι η συγκρότηση μιας τέτοιας κοινωνικής ομάδας οφείλεται στις οικονομικές ανακατανομές, στις φυλετικές διακρίσεις, την ανισότητα κλπ. και ότι οι επιλογές της κοινωνικής πολιτικής σε συνδυασμό με τις αλλαγές στην κατανομή του εργατικού δυναμικού συνέβαλαν στη δημιουργία μιας «προβληματικής κοινωνικής ομάδας», η οποία εξαρτάται από την κρατική υποστήριξη και γι' αυτό στιγματίζεται.

3. Η δημόσια ασφάλεια ως «κοινό αγαθό»

³¹ Όπως αναφέρεται στην Χ. Ταταρίδου (2002), «Επικίνδυνες Τάξεις και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Ι. Τσίγκανου (επιμ.), *Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 389-391

Η έννοια της δημόσιας ασφάλειας φέρει τον χαρακτηρισμό του «κοινού αγαθού», τη στιγμή που «κοινό» είναι το αγαθό που προορίζεται για όλους, είναι το αγαθό στο οποίο δύνανται να έχουν όλοι ελεύθερη πρόσβαση.³² Όπως αναφέρει ο Θ. Παπαθεοδώρου³³ το αγαθό της ασφάλειας φέρει μια κυριαρχική και εγγυητική διάσταση. Η κυριαρχική διάσταση εντοπίζεται στο γεγονός ότι η επιβολή και η διατήρηση της δημόσιας ασφάλειας αποτελεί πρωταρχικό σκοπό της κρατικής εξουσίας με τη συμμόρφωση του πολίτη στις εκάστοτε νομοθετικές επιταγές. Η εγγυητική διάσταση εντοπίζεται στο γεγονός ότι η προστασία μιας σειράς εννόμων αγαθών (π.χ. ζωή, ιδιοκτησία) τίθενται υπό την προστασία του κράτους. Η ασφάλεια λειτουργεί υπέρ του πολίτη ενώ συμπεριλαμβάνεται στις βασικές υποχρεώσεις του κράτους απέναντί του. Η δημόσια ασφάλεια για να αποτελέσει «κοινό αγαθό» απαιτείται συνεργασία μεταξύ των κρατικών φορέων, της τοπικής κοινότητας και των πολιτών. Η συμμετοχή αυτή στη διαμόρφωση και εφαρμογή πολιτικών σχετικά με τη δημόσια ασφάλεια αποτελεί το βασικό στοιχείο της έννοιας του «κοινού αγαθού». Υπό αυτή την έννοια δεν μπορεί να αποτελεί «κοινό αγαθό» για τις προαναφερόμενες κατηγορίες ατόμων, οι οποίες είναι περιθωριοποιημένες και ουσιαστικά αποκλεισμένες από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και υλοποίησης των εκάστοτε στρατηγικών για τη διαφύλαξη της δημόσιας ασφάλειας.

Η έννοια της ασφάλειας είναι άρρηκτα δεμένη με την έννοια του κράτους και των μηχανισμών του. Αναφορικά με την ασφάλεια της πολιτείας διακρίνουμε την εσωτερική, εξωτερική και συλλογική ή διεθνή ασφάλεια. Όπως αναφέρει ο Ι. Μανωλεδάκης,³⁴ η εσωτερική ασφάλεια αφορά στην προστασία των θεσμών και των αξιών της πολιτείας από υπονόμηση εκ μέρους μιας εσωτερικής πολιτικής μειοψηφίας, ενώ αν ο κίνδυνος προέρχεται από μια ξένη δύναμη αναφερόμαστε στην εξωτερική ασφάλεια. Όταν υπάρχουν εγγυήσεις και διαβεβαιώσεις μεταξύ συμμάχων για την επέκταση της εξωτερικής ασφάλειας αναφερόμαστε στη συλλογική ασφάλεια.

³² Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 98-104

³³ Θ. Παπαθεοδώρου (2005), ό.π., 195

³⁴ Ι. Μανωλεδάκης (2004), ό.π., 20

B. Διάκριση εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας

1. Οριοθέτηση των εννοιών «εσωτερική» και «εξωτερική» ασφάλεια

Στο σημείο αυτό επιβάλλεται να αναφερθεί η διάκριση μεταξύ της εξωτερικής ή εθνικής ασφάλειας και της εσωτερικής ασφάλειας. Στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων η έννοια της ασφάλειας σχετιζόταν παραδοσιακά με απειλές στρατιωτικής φύσεως. Συνδέονταν με τις στρατιωτικές απειλές έναντι των οποίων το κράτος είχε την υποχρέωση να προστατευθεί με τη χρήση όπλων, την κατασκοπεία κλπ.³⁵ Άλλωστε, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η έννοια της ασφάλειας χρησιμοποιήθηκε πρωταρχικά σε σχέση με το κράτος: η εθνική ασφάλεια σήμαινε την ασφάλεια του κράτους και ασφάλεια για το κράτος σημαίνει τη διαφύλαξη της εθνικής κυριαρχίας.³⁶

Στην περίοδο, μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, αυτή η άποψη για την ασφάλεια συνδέθηκε άμεσα με τις πρακτικές του Ψυχρού Πολέμου. Μέχρι την δεκαετία του '80 στο μακροκοινωνικό επίπεδο ως προς την ευρωπαϊκή χάραξη πολιτικής ασφαλείας διακρίνουμε την εσωτερική ασφάλεια (internal security), δηλαδή την αστυνομία και την εξωτερική ασφάλεια (external security), δηλαδή τη διπλωματία και τον στρατό.

Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, την κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, τον πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία και την επικράτηση του οικονομικού φιλελευθερισμού, πολλά τμήματα των πληθυσμών αυτών των χωρών βρέθηκαν στα όρια της φτώχειας και οι πολίτες εμφανίζονταν πρόθυμοι να εμπλακούν σε εγκληματικές ενέργειες για να επιβιώσουν. Επιπλέον, η αταξία που επικράτησε κατά το μεταβατικό στάδιο από την κατάρρευση του κομμουνισμού δημιούργησε ευνοϊκό κλίμα για την

³⁵ G. Wyn Rees and M. Webber (2002), "Fighting organised crime: The European Union and the internal security", στο A. Crawford (ed.), *Crime and Insecurity- The governance of safety in Europe*, UK: Willan Publishing, 77

³⁶ O. Waever (March 1996), "European Security Identities", *Journal of Common Market Studies*, vol. 34, no.1, 111

ενίσχυση των ομάδων του οργανωμένου εγκλήματος. Επομένως, μετά τον Ψυχρό Πόλεμο η ευρωπαϊκή ατζέντα σχετικά με την ασφάλεια αλλάζει, αφού έπρεπε να βρεθεί ο εξωτερικός εχθρός που θα αντικαθιστούσε την ιδεολογική και στρατιωτική απειλή του σοβιετικού κομμουνισμού, ο οποίος είχε καταρρεύσει. Υπήρξε, λοιπόν μια ολόκληρη φιλολογία γύρω από την νέα έννοια της ασφάλειας, η οποία επέτρεπε την υιοθέτηση υπερβολικών μέτρων για τη διαφύλαξή της. Στην έννοια αυτή προβάλλονταν έντονα το οργανωμένο έγκλημα, μέλη του οποίου ήσαν κυρίως οι υπήκοοι των πρώην κομμουνιστικών κρατών. Η έννοια λοιπόν της ασφάλειας συνδέεται με την εθνική ταυτότητα, ενώ πολλοί παρατηρητές επισήμαναν ότι ο «εθνικισμός» θα διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο για την ασφάλεια στην Ευρώπη τη δεκαετία του '90.³⁷

Στο έδαφος της ευρωπαϊκής / κοινοτικής επικράτειας αναπτύχθηκε ένα μοντέλο εσωτερικής ασφάλειας ως αντίδραση στις εξωτερικές απειλές, το οποίο βασιζόταν στη διαμόρφωση ενιαίων εξωτερικών συνόρων και στην αυστηροποίηση των ελέγχων διέλευσής τους. Σημαντικό εργαλείο αυτής της πολιτικής αποτέλεσαν οι Συνθήκες Σένγκεν, στις οποίες αντανάκλαται η άποψη ότι η μετανάστευση από τη νότια και ανατολική πλευρά της Ευρώπης αποτελεί σοβαρή απειλή για την εσωτερική της σταθερότητα. Οι παράγοντες που απειλούσαν την εσωτερική ασφάλεια- και μέχρι πρότινος αντιμετωνπίζονταν σε εθνικό επίπεδο- έπρεπε στο εξής να αντιμετωπιστούν σε ευρωπαϊκό επίπεδο στο πλαίσιο της ενοποιητικής διαδικασίας.

Οι βασικές παραδοσιακές απειλές αναδιαμορφώθηκαν και τονίστηκε η εξωτερική τους προέλευση. Μέσα στην έννοια ενός «συνεχούς ασφάλειας (security continuum) ενώθηκαν μεταξύ τους ευρύτερες κατηγορίες δραστηριοτήτων, όπως τρομοκρατία, οργανωμένο έγκλημα, παράνομη μετανάστευση, αιτούντες άσυλο, και εθνικές μειονότητες. Παρατηρείται μια διαδικασία «εξωτερίκευσης» (externalisation) και εξευρωπαϊσμού της εσωτερικής ασφάλειας στο πλαίσιο της οποίας δόθηκε έμφαση στα μη ευρωπαϊκά, διασυνοριακά στοιχεία της τρομοκρατίας, ενώ η μετανάστευση άρχισε να αντιμετωπίζεται ως απειλή για την ασφάλεια της Κοινότητας, η οποία προέρχεται από εξωευρωπαϊκές πηγές.

³⁷ O. Waever (March 1996), ό.π., 112

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα όρια μεταξύ της εξωτερικής και εσωτερικής ασφάλειας για την ΕΕ δεν είναι πια ευδιάκριτα αφού, με την εσωτερική ασφάλεια νοείται η προστασία των εννόμων αγαθών εντός της εδαφικής κυριαρχίας ενός κράτους και η ενωμένη Ευρώπη μπορεί να θεωρηθεί ως τέτοιο, ενώ ο εξωτερικός εχθρός είναι κοινός για όλα τα κράτη μέλη.

Το τοπίο της ευρωπαϊκής εσωτερικής ασφάλειας τροποποιήθηκε με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και την ενίσχυση του ρόλου των ευρωπαϊκών θεσμών (ενσωμάτωση του κεκτημένου Σένγκεν στην ΕΕ), την κοινοτικοποίηση των πολιτικών μετανάστευσης και ασύλου και τη δικαστική συνεργασία των αντίστοιχων φορέων των κρατών μελών με τη δημιουργία της Eurojust. Στην τροποποίηση αυτή συνέβαλε καθοριστικά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη σε συνδυασμό με την εφαρμογή της λεγόμενης «μηδενικής ανοχής».

2. Ασφάλεια και «μηδενική ανοχή»

Η «μηδενική ανοχή» αποτελεί ένα αυταρχικό πρότυπο κατοχύρωσης της δημόσιας ασφάλειας, στο πλαίσιο του οποίου υιοθετούνται μηχανισμοί χειραγώγησης και καταναγκασμού με σκοπό την εμπέδωση της δημόσιας ασφάλειας μέσα από την αυστηρή τήρηση του νόμου σε όλες τις μορφές και εκφάνσεις του.³⁸ Κύριος στόχος είναι η εξάλειψη του αισθήματος ανασφάλειας, η μείωση της εγκληματικότητας και η συνειδητοποίηση από τη μεριά των πολιτών της αναγκαιότητας για τον αυστηρό σεβασμό της έννομης τάξης. Ο προαναφερόμενος σεβασμός αποτελεί δείκτη ένταξης του πολίτη στο κοινωνικό σύνολο, ενώ η έλλειψη του εν λόγω σεβασμού ισοδυναμεί με την κατάταξη του πολίτη σε ομάδες κινδύνου, που θεωρούνται απειλητικές για τη δημόσια ασφάλεια και γι' αυτό υπόκεινται σε επιτήρηση και προληπτικούς ελέγχους. Παρατηρείται, λοιπόν, το φαινόμενο οι ποινικές κυρώσεις να είναι δυσανάλογα αυστηρές σε σχέση με την αντικειμενική επικινδυνότητα της τιμωρούμενης πράξης. Με το πρόσχημα της καταπολέμησης της ανασφάλειας τίθενται υπό επιτήρηση συμπεριφορές, οι οποίες, ενώ δεν μπορούν να

³⁸ Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 232-238

χαρακτηριστούν τυπικά εγκληματικές, καταδεικνύουν μια προδιάθεση παρέκκλισης.

Ως θεωρητικό σχήμα η «μηδενική ενοχή» διαμορφώθηκε στις ΗΠΑ μεταξύ του '70 και '80 και κατά τη δεκαετία του '90 τέθηκε σε εφαρμογή στη Νέα Υόρκη από τον δήμαρχο R. Giuliani. Στο πλαίσιο αυτό ενισχύθηκε ο ρόλος της αστυνομίας στη διαχείριση του εγκλήματος και εντατικοποιήθηκε ο τυπικός και άτυπος κοινωνικός έλεγχος για την καταπολέμηση της απειθαρχίας. Συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες θεωρήθηκαν υπεύθυνες για την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στη Νέα Υόρκη και η μηδενική ανοχή εστιάστηκε σε συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής απειθαρχίας και παραβατικότητας όπως είναι η τοξικομανία, η πορνεία, η επαιτεία, η αλητεία, κλπ. Το πρότυπο της «μηδενικής ανοχής» υιοθετήθηκε και στο ευρωπαϊκό / κοινοτικό χώρο από χώρες όπως η Αγγλία, το Βέλγιο, η Γαλλία, η Ολλανδία και η Ελλάδα. Συμπερασματικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το πρότυπο της «μηδενικής ανοχής» ποινικοποίησε συμπεριφορές των υπάλληλων τάξεων, «φυλετικοποίησε» (racialisation)³⁹ την εγκληματικότητα και προώθησε σε πρακτικό επίπεδο τη χειραγώγηση των πολιτών και την αυστηρή επιτήρηση κοινωνικών συμπεριφορών.

Η παγκοσμιοποίηση δημιούργησε νέες ευκαιρίες για την ελεύθερη μετακίνηση των αγαθών, των κεφαλαίων και των ατόμων καθώς και για την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών και συστημάτων ανταλλαγής πληροφοριών. Η τρομοκρατία, η διακίνηση ναρκωτικών, όπλων και ανθρώπων, το ξέπλυμα χρήματος και οι ηλεκτρονικές απάτες αποτελούν εγκλήματα τα οποία θεωρείται ότι ξεπερνούν τα σύνορα ενός κράτους και δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν μεμονωμένα από το κάθε κράτος. Η απειλή της επέκτασης του οργανωμένου εγκλήματος οδήγησε στη δημιουργία μιας «*Ευρώπης Οχυρού*» (“Fortress Europe”) και τη σύνδεση του εγκλήματος, της ασφάλειας και της ανασφάλειας με τη μετανάστευση, τις εθνικές μειονότητες και τους αιτούντες άσυλο.⁴⁰

³⁹ Όπως αναφέρεται στον Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 246

⁴⁰ A. Crawford (2002), “The governance of crime and insecurity in an anxious age: the trans-European and the local”, στο A. Crawford (ed.), *Crime and Insecurity- The governance of safety in Europe*, UK: Willan Publishing, 33

Γ. Η έννοια της ασφάλειας στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στη συνέχεια θα περιγραφεί η εξέλιξη της έννοιας της ασφάλειας στο πλαίσιο της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης όπως διαγράφεται μέσα από συνθήκες σταθμούς για την πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1. *Συνθήκη του Μάαστριχτ, Συνθήκη του Άμστερνταμ*

Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (που υπογράφηκε στις 9-10 Δεκεμβρίου 1991 και ίσχυσε από 1-11-1993 μέχρι 30-4-1999) η ευρωπαϊκή ενοποίηση συγκροτείται σε τρεις «*πυλώνες*»⁴¹: την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (Ο.Ν.Ε.), την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) και τη συνεργασία στους τομείς της Δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων.⁴² Με την τελωνειακή ένωση και την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων που υπάγονται στον πρώτο πυλώνα (κοινοτική μέθοδος λήψης αποφάσεων), τέθηκαν ζητήματα ασφαλείας ως προς την αντιμετώπιση του διασυνοριακού εγκλήματος, αφού η έλλειψη ελέγχου στα εσωτερικά σύνορα των κρατών-μελών ευνοούσε τη δράση εγκληματιών που συμμετείχαν σε εμπόριο ναρκωτικών, κυκλώματα εμπορίας και εκμετάλλευσης ατόμων, σε τρομοκρατικές οργανώσεις, κλπ. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ υιοθετήθηκε ένα πλαίσιο διακυβερνητικής συνεργασίας σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, την ασφάλεια των πολιτών της Ένωσης, την αστυνομική και δικαστική συνεργασία. Διατυπώθηκαν δηλαδή κοινές θέσεις των κρατών μελών για την πολιτική ασύλου, τους κανόνες διέλευσης από τα εξωτερικά σύνορα της

⁴¹ Ο Θ. Χριστοδουλίδης θεωρεί ότι ο όρος «*πυλώνες*» είναι εσφαλμένος και χρησιμοποιεί τον όρο «*κίονες*», στο Θ. Χριστοδουλίδης (2001), «*Η ιστορική διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*», στο Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, Θ. Χριστοδουλίδης (επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, τόμος Α', Ιστορία-Θεσμοί-Δίκαιο, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 25-124

⁴² Α. Φατούρος (2001), «*Η Ευρωπαϊκή Ένωση στην αρχή του 21^{ου} αιώνα- Μια πανοραμική εικόνα*», στο Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, Θ. Χριστοδουλίδης (επιμ.), *ό.π.*, 21

Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη μεταναστευτική πολιτική όσον αφορά την είσοδο, διαμονή και κυκλοφορία των υπηκόων τρίτων χωρών εντός της Ένωσης, ενώ προβλέφθηκε και η ίδρυση της Euroroi.⁴³ Τέλος, θεσμοθετήθηκε η ιδιότητα του «πολίτη της Ένωσης» που θα αναλυθεί διεξοδικότερα στο κεφάλαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα (βλ. παρακάτω σελ. 58).

Στη Συνθήκη του Άμστερνταμ (που υπογράφηκε στις 2 Οκτωβρίου 1997 και ίσχυσε από 1-5-1999 μέχρι 31-1-2003) προβλεπόταν ότι τα μέτρα που αφορούσαν στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων θα μεταβιβάζονταν από τον τρίτο πυλώνα (διακυβερνητική μέθοδος λήψης αποφάσεων) στον πρώτο (κοινοτικοποίηση) με τον καινούργιο «Τίτλο IV», που είχε ως αντικείμενο «*Θεωρήσεις, άσυλο, μετανάστευση και άλλες πολιτικές σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων*» (άρθρα 61-69) και προέβλεπε την «κοινοτικοποίηση» αυτών των πολιτικών της ΕΕ εντός πέντε ετών από τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης του Άμστερνταμ, δηλαδή μέχρι την 01-05-2004. Επίσης, προσαρτήθηκε με Πρωτόκολλο και ενσωματώθηκε στην «έννομη τάξη της ΕΕ» το «*κεκτημένο Σένγκεν*».⁴⁴ Έτσι αρχίζει να οικοδομείται ο λεγόμενος «*Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης*». Αντίθετα, παραμένουν στο επίπεδο της διακυβερνητικής συνεργασίας η δικαστική και αστυνομική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις.

Με αυτή τη Συνθήκη οριοθετείται ο «Χώρος» και εισάγονται νέες ρυθμίσεις στις διατάξεις των τομέων δικαιοσύνης και εσωτερικών υποθέσεων του τρίτου πυλώνα της ΕΕ. Στόχος της ΕΕ είναι η εξασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων που θα επιτευχθεί με τους κατάλληλους ελέγχους στα εξωτερικά σύνορα και τα κατάλληλα μέτρα σχετικά με το άσυλο, τη μετανάστευση, την πρόληψη και καταστολή της εγκληματικότητας. Πιο συγκεκριμένα, σχετικά με το άσυλο⁴⁵ το Συμβούλιο μπορεί να προσδιορίσει τα κριτήρια και τους μηχανισμούς για το κράτος-μέλος το οποίο θα φέρει την

⁴³ Σ. Περράκης (2001), «Ο χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην ΕΕ», », στο Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, Θ. Χριστοδουλίδης (επιμ.), ό.π., 359-401

⁴⁴ Σ. Περράκης (2001), ό.π., 367

⁴⁵ Π.Κ. Ιωακειμίδης (1998), *Η Συνθήκη του Άμστερνταμ- Νέο πρότυπο ολοκλήρωσης ή σύμπτωμα από-ολοκλήρωσης;*, Αθήνα: Θεμέλιο, 96-97

ευθύνη για την εξέταση του αιτήματος παροχής ασύλου υπηκόου τρίτης χώρας, να θέσει τις ελάχιστες προδιαγραφές για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη και να καθορίσει τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη θα χορηγούν ή θα ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα. Ήδη στη Σύμβαση του Δουβλίνου που υπεγράφη στις 15-06-1990 από τα κράτη- μέλη της ΕΕ προβλεπόταν ότι «την αίτηση εξετάζει ένα μόνο κράτος-μέλος (άρθρο 3, παρ.2)» και ότι «υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης ασύλου είναι το κράτος – μέλος που είναι υπεύθυνο για τον έλεγχο της εισόδου του αλλοδαπού στην επικράτεια των κρατών-μελών».⁴⁶ Στόχος ήταν αφενός μεν η ύπαρξη μιας μόνο διαδικασίας εξέτασης κάθε αίτησης ασύλου και αφετέρου η διεξαγωγή της όλης διαδικασίας υπό την ευθύνη ενός μόνο κράτους μέλους.

Η Σύμβαση του Δουβλίνου αποσκοπούσε στην εναρμόνιση των πολιτικών των κρατών μελών σχετικά με το άσυλο. Οι επικριτές της Σύμβασης εστίασαν την προσοχή τους σε τέσσερα σημεία και πιο συγκεκριμένα στον περιορισμό της επιλογής του αιτούντος άσυλο σχετικά με την κατάθεση της σχετικής αίτησης στις αρμόδιες αρχές ενός κράτους μέλους, στην άρνηση στον αιτούντα άσυλο ενός προσωρινού καθεστώτος εισόδου, στο χρονοβόρο χαρακτήρα και στην απουσία δικαστικού ελέγχου της όλης διαδικασίας.⁴⁷

Στη σύνοδο του Tampere (15-16 Οκτωβρίου 1999) τα δεκαπέντε κράτη μέλη διατύπωσαν τις κατευθυντήριες γραμμές για τις νέες πολιτικές σχετικά με τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και τους υπηκόους τρίτων χωρών που βρίσκονται εντός αυτής. Ορισμένες από τις βασικές αρχές για τη δημιουργία του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης προέβλεπαν την ανάπτυξη κοινής πολιτικής για το άσυλο και τη μετανάστευση, τον έλεγχο των εξωτερικών συνόρων και την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος. Ως προς τη μεταναστευτική πολιτική μεταξύ άλλων

⁴⁶ Όπως αναφέρεται στον Γ. Νικολόπουλος (2002), *Κράτος, Ποινική Εξουσία και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, Αθήνα: Κριτική, 135, G. Noll and J. Vedsted-Hansen (1999), «Non-Communitarians: Refugee and Asylum Policies», στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), *The EU and Human Rights*, New York: Oxford University Press, 359-410, Σ. Περράκης (2001), «Ο χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην ΕΕ», », στο Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, Θ. Χριστοδουλίδης (επιμ.), ό.π., 359-401

⁴⁷ Σ. Περράκης (2001), «Ο χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην ΕΕ», », στο Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, Θ. Χριστοδουλίδης (επιμ.), ό.π., 378

περιλαμβάνεται και η αντιμετώπιση των μεταναστευτικών κυμάτων με κατασταλτικά και προληπτικά μέτρα, ενώ για την καταπολέμηση της διεθνούς οργανωμένης εγκληματικότητας, εκτός από τη Europol, προβλέπεται η δημιουργία της Eurojust για τον καλύτερο συντονισμό των εθνικών εισαγγελικών αρχών.

Έτσι, από τη μεριά τα κράτη μέλη ευθύνονται για την τήρηση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, και από την άλλη παρατηρείται μια προσπάθεια κοινοτικοποίησης της ευρωπαϊκής / κοινοτικής αντεγκληματικής πολιτικής με τη δημιουργία της Europol και της Eurojust.

Η Europol διαδραματίζει βασικό ρόλο στην αστυνομική συνεργασία αφού της παρέχεται η δυνατότητα να συντονίζει και να διεξαγάγει έρευνες και επιχειρησιακές δράσεις, που μέχρι πρότινος υπάγονταν στην αποκλειστική αρμοδιότητα των εθνικών αρχών, ενώ υπάρχει πρόβλεψη για την επέκταση των αρμοδιοτήτων της και της παρέχεται το δικαίωμα ανάπτυξης μιας βάσης δεδομένων όπου θα καταχωρούνται πληροφορίες για εγκληματικές οργανώσεις, δράστες κλπ.⁴⁸ Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ η αστυνομική συνεργασία για την πρόληψη και καταστολή της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος αναγνωρίζεται ως αντικείμενο κοινού συμφέροντος. Με πρόσχημα την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας συστήνεται το 2002 η Eurojust, η οποία στελεχώνεται από εθνικούς εισαγγελέις, δικαστές και αξιωματικούς της αστυνομίας και φέρει την ευθύνη του συντονισμού των εθνικών εισαγγελικών αρχών για τη δίωξη όλων των εγκλημάτων που υπάγονται στην αρμοδιότητα της Europol (μεταξύ άλλων και της τρομοκρατίας). Παρέχει επίσης υποστήριξη σε ποινικές έρευνες που αφορούν υποθέσεις του οργανωμένου εγκλήματος. Η Eurojust, όπως και η Europol επεξεργάζεται προσωπικά δεδομένα που δίδονται από τους αρμόδιους φορείς των κρατών μελών και δύναται να τα ανταλλάσσει με άλλους οργανισμούς. Οι ρυθμίσεις αυτές επιφέρουν σοβαρούς περιορισμούς για τα κράτη μέλη και τους πολίτες τους, αφού με το πρόσχημα της

⁴⁸ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον ρόλο της Europol βλέπε W. Bruggeman (2000), «Η καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος: δυνατότητες, προβλήματα και ευκαιρίες, με ειδικότερη έμφαση στην Ευρωπαϊκή Ένωση», (μτφρ. Ε. Στεργιούλη), *Ποινική Δικαιοσύνη*, 316-325, Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου (2004), «Οι πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχ. 67, 191-201, Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 181-186

καταπολέμησης της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος εκχωρούνται στους συγκεκριμένους φορείς αυξημένες αρμοδιότητες. Η δυνατότητα παρέμβασης της Ευγοροί με επιχειρησιακές αρμοδιότητες για την υλοποίηση πολιτικών πρόληψης και δίωξης αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Στα νέα καθήκοντα της Eurojust προβλέπεται και «η εισήγηση για την κίνηση ποινικών διώξεων που διεξάγονται από τις αρμόδιες εθνικές αρχές». Επιπλέον, η αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις στηρίζεται στην «κοινή δράση» των κρατών-μελών με στόχο «να διασφαλίσει στους πολίτες της Ένωσης ένα υψηλό επίπεδο προστασίας εντός του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης με την καταπολέμηση της εγκληματικότητας (οργανωμένης ή μη), της τρομοκρατίας, της εμπορίας ανθρώπων και των εγκλημάτων κατά παιδιών, της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών και όπλων, της δωροδοκίας και απάτης, του ρατσισμού και της ξενοφοβίας».⁴⁹

2. Το «Πρόγραμμα της Χάγης»

Με το «Πρόγραμμα της Χάγης για την ενδυνάμωση της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης στην ΕΕ» (5-11-2004), το οποίο αποτελεί και τον βασικό άξονα αντεγκληματικής πολιτικής για το χρονικό διάστημα 2005-2010, οδηγούμαστε στη δημιουργία ενός πανευρωπαϊκού συστήματος κοινωνικού ελέγχου. Το «Πρόγραμμα της Χάγης» περιλαμβάνεται στο «Παράρτημα Ι» των συμπερασμάτων της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (Βρυξέλλες, 4-5 Νοεμβρίου 2004) και είναι το προπαρασκευαστικό στάδιο για να τεθεί σε ισχύ το υπό επικύρωση σχέδιο της Ευρωπαϊκής Συνταγματικής Συνθήκης. Βασικός στόχος του προγράμματος είναι η ασφάλεια της ΕΕ, που απειλείται από την παράνομη μετανάστευση, την εμπορία ανθρώπων, την τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα. Χαρακτηριστικά στην «Εισαγωγή» αναφέρεται η εξασφάλιση ύπαρξης ασφαλών κοινοτήτων ως στόχου ζωτικής σημασίας για το κοινό εγχείρημα της ενίσχυσης του χώρου ελευθερίας, ασφαλείας και δικαιοσύνης.

⁴⁹ Π.Κ. Ιωακειμίδης (1998), ό.π., 106

Το κεφάλαιο που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, λόγω της θεματικής της παρούσας εργασίας, είναι το δεύτερο με τον τίτλο «Ενίσχυση της Ασφάλειας» (Strengthening Security)⁵⁰ που υποδιαιρείται στα υποκεφάλαια: 2.1 Βελτίωση ανταλλαγής πληροφοριών (Improving the exchange of information), 2.2 Τρομοκρατία (Terrorism), 2.3 Αστυνομική Συνεργασία (Police Cooperation), 2.4 Διαχείριση κρίσεων εντός της ΕΕ με διασυνοριακές επιπτώσεις (Management of crises within the European Union with cross-border effects), 2.5 Επιχειρησιακή συνεργασία (Operational cooperation), 2.6 Πρόληψη του εγκλήματος (Crime Prevention), 2.7 Οργανωμένο έγκλημα και διαφθορά (Organised crime and corruption), 2.8 Ευρωπαϊκή στρατηγική για τα ναρκωτικά (European strategy on drugs). Στο πλαίσιο του Προγράμματος συστήνονται καινούργιοι φορείς και ενισχύονται ή αναβαθμίζονται ορισμένοι από τους υπάρχοντες φορείς. Για παράδειγμα συστήνεται ο «Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα»⁵¹ (European Agency for the Management of Operational Co-operation at the External Borders), η Europol σε συνεργασία με αυτόν τον οργανισμό δημιουργεί ένα δίκτυο εμπειρογνομόνων για την πρόληψη και καταστολή της τρομοκρατίας, τον έλεγχο των συνόρων, την παροχή βοήθειας σε τεχνικά ζητήματα και την εκπαίδευση των αντίστοιχων φορέων τρίτων χωρών, κλπ.

Η «ασφάλεια» μεταφράζεται ως η ανεμπόδιστη διασυνοριακή ανταλλαγή πληροφοριών όσον αφορά την επιβολή του νόμου ενώ τα κράτη – μέλη πρέπει να διαθέτουν αυτές τις πληροφορίες (αρχή της διαθεσιμότητας των πληροφοριών). Περαιτέρω, η Europol καλείται πλέον να συντάσσει «αξιολογήσεις απειλών» (threat assessments) σε ετήσια βάση σχετικά με σοβαρές μορφές του οργανωμένου εγκλήματος, βασιζόμενη στην πληροφορίες που θα τις παρέχονται από τα κράτη μέλη, τη Eurojust και την

⁵⁰ Η παράθεση των υποκεφαλαίων της συγκεκριμένης ενότητας του Προγράμματος της Χάγης γίνεται με τη σειρά που αναφέρονται στο πρωτότυπο: *Το Πρόγραμμα της Χάγης – Ενίσχυση της Ελευθερίας, της Ασφάλειας και της Δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Παράρτημα I, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βρυξέλλες (4-5 Νοεμβρίου 2004). Το εν λόγω κείμενο βρίσκεται στην επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.europe.eu.int.

⁵¹ Γ. Νικολόπουλος (2005), «Κατασκευάζοντας έναν ευρωπαϊκό χώρο «ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης»: του «Πρόγραμμα της Χάγης» και τα διακυβεύματα μιας υπερκρατικής βαθμίδας κοινωνικού ελέγχου», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχ. 79, 326

Ειδική Ομάδα των Αρχηγών της Αστυνομίας (Police Chiefs Task Force). Παράλληλα γίνεται συνεχής μνεία στον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε σχέση με την ασφάλεια, ενώ στην παράγραφο 1.6.4 του Προγράμματος προβλέπεται η εθελουσία ή υποχρεωτική, όπου κριθεί αναγκαίο, επιστροφή στις χώρες τους ατόμων που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για τη νόμιμη παραμονή τους εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Δημιουργείται και ένα Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου (Common European System) με σκοπό την υιοθέτηση κοινής διαδικασίας ως προς την χορήγηση ή άρνηση ασύλου σε υπηκόους τρίτων χωρών. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στο Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν II (SIS II), σε βιομετρικούς ελέγχους καθώς και στη σύνδεση όλων των συστημάτων SIS II, VIS και Eurodac για την αντιμετώπιση της λαθρομετανάστευσης και τη βελτίωση των ελέγχων στα σύνορα.

Η αντεγκληματική πολιτική της ΕΕ συμπληρώνεται από τις αποφάσεις πλαίσιο «για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας», «το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης», «την αμοιβαία δικαστική συνδρομή», «τη διαβίβαση προσωπικών δεδομένων των ευρωπαϊών πολιτών που προτίθενται να ταξιδέψουν στις ΗΠΑ».

Με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση προέκυψαν δύο αλληλένδετα θέματα που απαιτούν ιδιαίτερους χειρισμούς: οι έλεγχοι εισόδου και ελεύθερης κυκλοφορίας εντός του ευρωπαϊκού χώρου και η αντιμετώπιση της διασυνοριακής εγκληματικότητας. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι από το τρίπτυχο ελευθερία-ασφάλεια- δικαιοσύνη, η ασφάλεια υπερέχει έναντι των υπολοίπων και αποτελεί τον κεντρικό άξονα προσδιορισμού του περιεχομένου τους. *«...έτσι, η ελευθερία περιορίζεται κυρίως στην ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή των προσώπων στην επικράτεια των κρατών-μελών, η ασφάλεια στη λήψη κατάλληλων μέτρων για τον έλεγχο των «εξωτερικών συνόρων» (κυρίως μέσα από τα συστήματα ανταλλαγής πληροφοριών) και η δικαιοσύνη στην πρόληψη της εγκληματικότητας μέσα από την προσέγγιση των ποινικών κανόνων και τη συνεργασία των αρμόδιων αρχών των κρατών-μελών μεταξύ τους και με τους αντίστοιχους φορείς της ΕΕ».*⁵²

⁵² Γ. Νικολόπουλος (2005), ό.π., 325

Η θέσπιση Συνθηκών, η υιοθέτηση αποφάσεων – πλαισίων, η σύσταση νέων φορέων κοινωνικού ελέγχου ή η αναδιοργάνωση υφιστάμενων φορέων με στόχο τη διαμόρφωση ενός ασφαλούς περιβάλλοντος εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμβάλλουν αναπόφευκτα στη δημιουργία μιας «Ευρώπης Φρούριο». Και γεννάται το εξής ερώτημα; Από ποια απειλή πρέπει να προστατευθεί η ΕΕ; Ποιος είναι ο εχθρός ή οι εχθροί που απειλούν την ασφάλεια του ευρωπαϊκού χώρου και οδηγούν στην ενίσχυση των ευρωπαϊκών φορέων κοινωνικού ελέγχου;

Δ. Απειλές και κοινωνική επικινδυνότητα

Η παραγωγή κοινών απειλών της ασφάλειας έναντι των οποίων μπορούμε να προσδιορίσουμε τον εαυτόν μας ως μέλη μιας ομάδας αποτέλεσε βασικό στοιχείο για τη διαμόρφωση της ιδεολογίας και των θεσμών σχετικά με την ευρωπαϊκή ασφάλεια.⁵³ Οι απειλές θεωρούνται ότι προέρχονται από τους «απέξω» και η «κοινότητα» φαίνεται ότι έχει την ανάγκη να προστατευθεί. Το φαινόμενο αυτό είναι παλαιό. Για παράδειγμα⁵⁴ τον 19^ο αιώνα για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων επινοήθηκε η έννοια του έννομου αγαθού που απειλούνταν από συγκεκριμένους τύπους δραστών. Στην αρχή πιο επικίνδυνος θεωρήθηκε ο καθ' έξιν εγκληματίας, μετά ο τρομοκράτης και στη συνέχεια ο οργανωμένος εγκληματίας. Πρόκειται για μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία.

Με το όρο «αναπαράσταση» νοείται η περιγραφική απεικόνιση του εγκληματία στον εγκληματολογικό λόγο ή στην κοινή γνώμη ως έναν διακριτό «τύπο» που φέρει ορισμένα αναγνωρίσιμα ηθικά, σωματικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά μέσα στο χώρο και στον χρόνο.⁵⁵ Σύμφωνα με τον Melossi από κάθε πολιτισμικό περιβάλλον παράγεται μια ορισμένη «γνώση» του εγκληματία, και αυτές οι αναπαραστάσεις συμβάλλουν στον προσανατολισμό της δημόσιας ηθικής. Οι αναπαραστάσεις που παράγονται δημόσια και

⁵³ A. Crawford (2002), *ό.π.*, 37

⁵⁴ Ε. Λαμπροπούλου (2001), *Εσωτερική Ασφάλεια και Κοινωνία του Ελέγχου*, Αθήνα: Κριτική, 48

⁵⁵ D. Melossi (1999), «Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία», μετ. Ι. Χασάπη, στο Α. Κουκουτσάκη (επιμ.) *Εικόνες Εγκλήματος*, Αθήνα: Πλέθρον, 24

γίνονται ευρύτερα αποδεκτές αντανακλούν τον τρόπο που τα άτομα ερμηνεύουν στον εαυτόν τους και τους άλλους τα εγκληματικά φαινόμενα και είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με μεταβολές που συντελούνται στον οικονομικό και κοινωνικό χώρο. Όπως αναφέρει και η Χ. Ζαραφωνίτου⁵⁶ σύμφωνα με τα συμπεράσματα μιας έρευνας υπάρχει σημαντική εξάρτηση μεταξύ των αναπαραστάσεων του κοινού για το έγκλημα, τον δράστη και το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και των ιδεών που έχουν τα άτομα για την κοινωνία, τις αξίες και τους κανόνες που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Κατ' επέκταση το ίδιο γεγονός μπορεί να ερμηνευθεί διαφορετικά ανάλογα με τις αντιλήψεις του κάθε ατόμου, τα πιστεύω και τις εμπειρίες του. Χαρακτηριστικά στην προαναφερόμενη έρευνα που διενεργήθηκε σε δείγμα 303 κατοίκων του Κεμπέκ διαπιστώθηκε άμεση συσχέτιση μεταξύ πιο αυστηρών τιμωρητικών στάσεων απέναντι στο έγκλημα και κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών, όπως είναι το εισόδημα, το ιδιοκτησιακό καθεστώς, η ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και ο τόπος κατοικίας. Έτσι, πιο τιμωρητική στάση υιοθέτησαν όσοι παρέμειναν πιστοί σε παραδοσιακές αξίες και θεσμούς, οι ιδιοκτήτες, όσοι είχαν υψηλό εισόδημα και οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών.⁵⁷ Σε άλλο σημείο σχετικά με την αναπαραστάση των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο αναφέρεται ότι η στάση τους διαφοροποιείται ανάλογα με την πληθυσμιακή ομάδα στην οποία απευθύνονται και ότι σε περιπτώσεις μικρής εγκληματικότητας επηρεάζονται περισσότερο από τα στερεότυπα που έχουν για τα άτομα αυτά, παρά από τη σοβαρότητα του αδικήματος.⁵⁸

Για τη διαφύλαξη της ασφάλειας του ευρωπαϊκού χώρου παρατηρείται ο περιορισμός των ελευθεριών με το πρόσχημα της απειλής και μόνο. Έτσι όλο και πιο συχνά χρησιμοποιούνται όροι όπως η «διακινδύνευση» (risk), «κοινωνικές ομάδες σε κίνδυνο», «αξιολόγηση των απειλών», κλπ. Σ' αυτή την προοπτική αναδεικνύεται η κρίσιμη σημασία που αποκτά πλέον η έννοια του «υπόπτου», η οποία σύμφωνα με τον Σ. Αλεξιάδη αποτελεί την κερκόπορτα

⁵⁶ Χ. Ζαραφωνίτου (1995), *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 274-276

⁵⁸ Για λεπτομερέστερη ανάλυση βλέπε Χ. Ζαραφωνίτου (1995), *Εμπειρική Εγκληματολογία*, ό.π., 159-177

για την παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων.⁵⁹ Ο «*ύποπτος*» είναι το άτομο κατά του οποίου στρέφονται οι υποψίες, οι οποίες μπορεί να είναι βάσιμες ή αβάσιμες, δικαιολογημένες ή αδικαιολόγητες. Η έννοια του «*υπόπτου*» είναι υποκειμενική σε αντίθεση με την έννοια του «*κατηγορουμένου*» που είναι αντικειμενική. Μια βασική διαφορά ανάμεσα στις έννοιες «*ύποπτος*» και «*κατηγορούμενος*» είναι ότι ο δεύτερος στο πλαίσιο της δικονομίας απολαμβάνει ορισμένα δικαιώματα που αποτυπώνονται τόσο σε διεθνή κείμενα (π.χ. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 1950, άρθρο 6), όσο και στους εθνικούς κώδικες. Αντίθετα, ο «*ύποπτος*» δεν έχει κανένα δικαίωμα απέναντι στον εκάστοτε υπερκρατικό ή κρατικό διωκτικό μηχανισμό. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε εδώ την αγγλική αντιτρομοκρατική νομοθεσία, που θεσπίστηκε μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, σύμφωνα με την οποία αναστέλλεται το άρθρο 5 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου μέχρι το έτος 2006, προβλέποντας διευρυμένες εξουσίες κρατήσεως υπόπτων ξένων υπηκόων, οι οποίοι απαγορεύεται να εκδοθούν στις χώρες προέλευσής τους.⁶⁰

Στις μέρες μας βασική απειλή για την ασφάλεια του ευρωπαϊκού χώρου δεν αποτελούν ορισμένες κατηγορίες εγκληματιών, αλλά πληθυσμιακές ομάδες που φέρουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως είναι οι αλλοδαποί, οι μετανάστες και οι αιτούντες άσυλο. Παρατηρείται, δηλαδή η διασύνδεση ανάμεσα στον έλεγχο των αλλοδαπών και τη διατήρηση της δημόσιας ασφάλειας και τάξης. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά στο «*Πρόγραμμα της Χάγης*» για τη διαλειτουργικότητα (interoperability) του Συστήματος Πληροφοριών Σένγκεν / SIS II, του Συστήματος Πληροφοριών για τις Θεωρήσεις / VIS, και του EURODAC «*για την αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης και τη βελτίωση των συνοριακών ελέγχων*».⁶¹ Αυτό σε συνδυασμό με την ανάπτυξη μιας κοινής πολιτικής σχετικά με το άσυλο και τη μετανάστευση που ξεκίνησε την 1^η Μαΐου 2004 μαρτυρούν τις προθέσεις της

⁵⁹ Σ. Αλεξιάδης (2003), «Η έννοια του υπόπτου στην Ποινική Δίκη – Η κερκόπορτα για παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων», στον τιμητικό τόμο για την Α. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου «*Δικαιώματα του Ανθρώπου. Έγκλημα – Αντεγκληματική πολιτική*», τόμος Α', Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 85-94

⁶⁰ Η.-J. Albrecht (2004), «Νομοθετικές απαντήσεις στην 11^η Σεπτεμβρίου. Συγκριτική ανάλυση της Αντιτρομοκρατικής Νομοθεσίας», μτφρ. Στ. Καρεκλά, *Ποινική Δικαιοσύνη*, τευχ. 73, 983

⁶¹ Γ. Νικολόπουλος (2005), *ό.π.*, 323-332

Ευρωπαϊκής Ένωσης να αποκλείσει από την επικράτεια της όσους δεν φέρουν την «*ευρωπαϊκή ιθαγένεια*». Επομένως, αποτελεί πραγματικότητα ο αποκλεισμός των μειονοτήτων, εκείνων που έτυχε να γεννηθούν εκτός αυτού του φρουρίου.

Πρόσφατο παράδειγμα από την ελληνική έννομη τάξη αποτελεί η ψήφιση από την ελληνική Βουλή του Νόμου 3386/2005 (23.8.2005) σχετικά με την «*Είσοδο, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια*», όπου υπάρχουν σαφείς αναφορές στο κοινοτικό δίκαιο⁶² σχετικά με τους διενεργούμενους ελέγχους στα σημεία εισόδου και εξόδου της ελληνικής επικράτειας, τη διέλευση υπηκόων τρίτων χωρών, την άρνηση εισόδου, κλπ. Χαρακτηριστικά στο άρθρο 8 του εν λόγω νόμου αναγράφεται ρητά ότι «*οι αποφάσεις απόρριψης αιτημάτων χορήγησης θεώρησης εισόδου, που λαμβάνονται από τις διπλωματικές και προξενικές αρχές, δεν χρήζουν ειδικής αιτιολογίας*», εκτός από τις περιπτώσεις που αναφέρονται σε ορισμένες κατηγορίες υπηκόων τρίτων χωρών (υπήκοοι τρίτων χωρών που είναι μέλη οικογένειας Έλληνα, υπήκοοι τρίτων χωρών των οποίων η είσοδος, διαμονή και εγκατάσταση στην Ελλάδα ζητείται κατ' εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου κλπ.) «*και υπό την επιφύλαξη της συνδρομής λόγων δημόσιας τάξης και ασφάλειας*». Επιπλέον στο πεδίο εφαρμογής (άρθρο 2) αναφέρεται ότι οι διατάξεις του νόμου αυτού δεν έχουν εφαρμογή «*στους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 17 παρ. 1 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας...*». Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι στις υποχρεώσεις των μεταφορέων (πλοιαρχών, κυβερνητών πλοίων, πλωτών μέσων ή αεροπλάνων, ταξιδιωτικών γραφείων κλπ.) που μεταφέρουν από το εξωτερικό στην Ελλάδα υπηκόους τρίτων χωρών περιλαμβάνεται η επιβάρυνση τους με τις δαπάνες διαβίωσης και επαναπροώθησης των ανωτέρω ατόμων στις χώρες προέλευσής τους (άρθρο 88).

Αναβιώνει λοιπόν ο όρος της «*κοινωνικής επικινδυνότητας*» ο οποίος αναδείχθηκε από τη μετεξέλιξη των αρχικών σημασιών της έννοιας της «*επικινδυνότητας*». Σύμφωνα με τον R. Garofalo ο βαθμός της

⁶² Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Κανονισμοί, όπως ο Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1030/2002 του Συμβουλίου της 13^{ης} Ιουνίου 2002 «Για την καθιέρωση αδειών διαμονής ενιαίου τύπου για τους υπηκόους τρίτων χωρών» (ΕΕL157/15.6.2002), Θεώρηση Σένγκεν, κλπ.

επικινδυνότητας ενός ατόμου προέκυπτε από την «εγκληματική ικανότητα», δηλαδή την ποσότητα του κακού που μπορούσε να προκαλέσει και την «προσαρμοστικότητα», δηλαδή τον βαθμό κοινωνικοποίησης που απομένει στο άτομο.⁶³ Σήμερα, ωστόσο, παρατηρείται μια μετατόπιση από τους υποκειμενικούς παράγοντες βιολογικής, ψυχολογικής και κοινωνικής φύσεως σε πιο αντικειμενικοποιημένα χαρακτηριστικά όπως είναι οι συλλογικές ιδιότητες πληθυσμών και ορισμένα είδη εγκλημάτων που θεωρείται ότι απειλούν τη δημόσια τάξη και ασφάλεια. Η σημασιολογική αυτή μετατόπιση της έννοιας της επικινδυνότητας αποδόθηκε από την T. Pitch⁶⁴ με τον όρο «κοινωνική επικινδυνότητα», η οποία «*λειτουργεί τώρα ως νομιμοποίηση για την εξουδετέρωση του εγκληματία, ως κριτήριο ταξινόμησης μέσα στη φυλακή αλλά και ανάμεσα στις στρατηγικές εγκλεισμού και τις πολιτικές «ήπιου» ελέγχου... Λειτουργεί ως υπολειμματική κατηγορία (residual category): όποιος δεν μπορεί να υποβληθεί σε μεταχείριση ή επανόρθωση είναι, κατά συνέπεια, επικίνδυνος*».

Υπό το πρίσμα αυτό ο όρος «κοινωνική επικινδυνότητα» απευθύνεται σε κατηγορίες πληθυσμού που αποτυγχάνουν να υπαχθούν στους κανόνες μεταχείρισης και λειτουργίας των υπηρεσιών πρόνοιας. Γίνεται λοιπόν φανερό ότι στην έννοια της «κοινωνικής επικινδυνότητας» εντάσσονται και εκείνες οι εκφάνσεις της συλλογικής ζωής που δεν επιδέχονται καμία επανόρθωση ή μεταχείριση, αποτελούν δηλαδή τις κοινωνικές περιπτώσεις που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν και γι' αυτό χαρακτηρίζονται ως δυνητικά επικίνδυνες. Οι φτωχοί, οι άστεγοι, οι μετανάστες, οι περιθωριακοί ομαδοποιούνται ώστε να αντιμετωπιστούν με τη μέθοδο της καταστολής.

Η απειλή ελλοχεύει σε συγκεκριμένους μη ευρωπαϊούς υπηκόους και, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, το έγκλημα αποτελεί κατάλληλο

⁶³ Γ. Νικολόπουλος (2003), *Η Συνάντηση της Προβληματικής της Εγκληματολογίας με την Προβληματική του Κοινωνικού Αποκλεισμού*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Κοινωνικός Αποκλεισμός, Μειονότητες και Φύλο» για το Α' Εξάμηνο Ακαδημαϊκού Έτους 2003-2004, 15

⁶⁴ T. Pitch (1995), *Limited responsibilities. Social movements and criminal justice*, J. Lea (μετ.), London-New York: Routledge, 20-27

πρόσχημα για την συσπείρωση των διαφόρων κρατών-μελών της ΕΕ.⁶⁵ Η «ευρωπαϊκή ιθαγένεια» λειτουργεί ως μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου και αποκλεισμού, αφού οι υπήκοοι των κρατών μελών της ΕΕ απολαμβάνουν πλήρως το δικαίωμα ελεύθερης μετακίνησης, ενώ οι «άλλοι» όχι. Έτσι, ενώ δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης απονέμεται καταρχήν χωρίς προϋποθέσεις στους υπηκόους των κρατών μελών, η άσκησή του από τους αλλοδαπούς που επιθυμούν να εισέλθουν στο έδαφος της ευρωπαϊκής / κοινοτικής επικράτειας εξαρτάται από τη χώρα προέλευσής τους, τις εργασιακές τους δεξιότητες, την επαγγελματική τους κατάσταση κλπ. Η λειτουργία του δικαιώματος της ελεύθερης μετακίνησης διέπεται από τη διαλεκτική «ένταξη / αποκλεισμός».

Κατ' αυτόν τον τρόπο η ΕΕ με τις προϋποθέσεις που θέτει σ' αυτούς που επιθυμούν να εισέλθουν στον εδαφικό της χώρο επανέρχεται στη διάκριση των πολιτών -δικαιούχων και μη. Και αυτό είναι αντιφατικό, διότι με την πρόφαση καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος και τον αποκλεισμό των υπηκόων των τρίτων χωρών από όλες τις νόμιμες μεθόδους εισόδου στα εδάφη της, δεν απομένει άλλη επιλογή απ' το να καταφύγουν οι εν λόγω υπήκοοι στα οργανωμένα κυκλώματα και να εισέλθουν στην ΕΕ παράνομα. Παρατηρείται μια στροφή της πολιτικής των ευρωπαϊκών κρατών, τα οποία ενώ μέχρι πρόσφατα υποδέχονταν τους μετανάστες ως σημαντική εργατική δύναμη, τώρα τους θεωρούν ανεπιθύμητο οικονομικό φορτίο και τους συνδέουν με την έξαρση της εγκληματικής δραστηριότητας. Κατασκεύασαν λοιπόν και προώθησαν το τρίπτυχο «μετανάστευση -εγκλημα-ασφάλεια». Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το τρίπτυχο αυτό είναι το αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, της συρρίκνωσης της αγοράς εργασίας και της μαζικής ανεργίας. Οι μετανάστες θεωρείται ότι συμβάλλουν στην αστάθεια και αντιμετωπίζονται με φόβο και μίσος.

Οι οικονομικοί μετανάστες είναι ο νέος «εχθρός» της ΕΕ, ενώ το συνδεδεμένο μ' αυτούς οργανωμένο έγκλημα αποτελεί πλέον ζήτημα υψίστης εθνικής ασφάλειας για τα κράτη-μέλη της Ένωσης και τους υπηκόους τους. Και σίγουρα οι οικονομικοί μετανάστες, οι ζητούντες άσυλο αποτελούν

⁶⁵ J. Goodey (2002), "Whose insecurity? Organised crime, its victims and the EU", στο A. Crawford (ed.), *Crime and Insecurity- The governance of safety in Europe*, UK: Willan Publishing, 136

«βολικούς εχθρούς» (*convenient enemies*),⁶⁶ αφού δημιουργούν φόβο και αισθήματα ανασφάλειας με αποτέλεσμα την υιοθέτηση κοινών θέσεων και πρακτικών για την αντιμετώπισή τους.

Συμπεραίνουμε ότι, όπως στο κρατικό επίπεδο έτσι και στο ευρωπαϊκό, το σύστημα προβάλλει στο κοινό στερεότυπα για το έγκλημα που είναι σε θέση το ίδιο να διαχειριστεί. Τα οξυμένα κοινωνικά προβλήματα αποδίδονται σε ορισμένες ομάδες και η έννοια της «κοινωνικής επικινδυνότητας» δεν επικεντρώνεται στους βιολογικούς, ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες, αλλά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ή ιδιότητες ομάδων πληθυσμού, όπως η εθνική προέλευση, ή ορισμένους τύπους εγκλημάτων, που θεωρείται ότι αποτελούν κίνδυνο για τη δημόσια τάξη.

Η τάση λοιπόν της ευρωπαϊκής ποινικής πολιτικής επικεντρώνεται στην προληπτική και κατασταλτική διαχείριση των κινδύνων με την υπογραφή Συνθηκών, αποφάσεων –πλαισίων και την υιοθέτηση τιμωρητικών πρακτικών που συνδέονται με ορισμένες σύγχρονες κατευθύνσεις της εγκληματολογικής θεωρίας, όπως είναι η θεωρία του J.Q. Wilson για τη «μηδενική ανοχή» (*zero tolerance*) που αναφέραμε προηγουμένως.

Δεν θα ήταν υπερβολή να επισημάνουμε ότι μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου το πρόβλημα της ισορροπίας μεταξύ της ασφάλειας (ενίσχυση ελέγχου των ατόμων και των δραστηριοτήτων τους, επιτήρηση κλπ.) και της ελευθερίας (δικαιώματα, διαχείριση της μετανάστευσης και των περιπτώσεων ασύλου, ακόμη και η ελευθερία του λόγου) οξύνθηκε. Σύμφωνα με τον Χ. Ανθόπουλο⁶⁷ το «δικαίωμα στην ασφάλεια» κατέληξε να σημαίνει δικαίωμα στην ασφάλεια μόνο έναντι της τρομοκρατίας ή της εγκληματικότητας ενώ παράλληλα νομιμοποιείται η κάθε δυνατή παρέμβαση του κράτους στην ελευθερία των πολιτών με την ενίσχυση του ποινικού και αστυνομικού ελέγχου. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά την 11^η Σεπτεμβρίου ψηφίστηκαν ειδικοί νόμοι, όπως η Πατριωτική Πράξη (*Patriot Act*) στις ΗΠΑ (21^η Οκτωβρίου 2001), η Πράξη περί Τρομοκρατίας, Εγκλήματος και Ασφαλείας στη Μ.

⁶⁶ H.-J. Albrecht (2002), "Immigration, crime and unsafety", στο A. Crawford (ed.), *Crime and Insecurity- The governance of safety in Europe*, UK: Willan, 163

⁶⁷ Χ. Ανθόπουλος (2005), ό.π., 115

Βρετανία, κλπ., με κοινό σημείο αναφοράς σε δράσεις που μαρτυρούν τη μετάβαση προς ένα κράτος ασφαλείας.

Στον ευρωπαϊκό / κοινοτικό χώρο μετά την 11^η Σεπτεμβρίου το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εκπόνησε ένα σχέδιο δράσεως για τον έλεγχο της διεθνούς τρομοκρατίας, όπου ο ρόλος της αστυνομίας και των μυστικών υπηρεσιών ενισχύεται, δημιουργείται αντιτρομοκρατική ομάδα στην Europol, εντείνεται η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Αμερικής, ενώ η καταστολή υπερισχύει της πρόληψης. Τέλος, στις ΗΠΑ επινοήθηκε η κατηγορία του «παράνου μαχητή», που τοποθετείται ανάμεσα στον αιχμάλωτο πολέμου και στον ύποπτο για εγκληματική ενέργεια, με αποτέλεσμα τη διεύρυνση του χρονικού διαστήματος κράτησης των υπόπτων από την αστυνομία. Οι νέες αντιτρομοκρατικές νομοθεσίες επηρέασαν αναπόφευκτα και την μεταναστευτική πολιτική, με αποτέλεσμα να παραβιάζονται ατομικά δικαιώματα, όπως η αρχή της ίσης μεταχείρισης. Η νομοθεσία της Δανίας για παράδειγμα επιτρέπει την απέλαση ξένων υπηκόων, όταν αυτοί αποτελούν απειλή για την ασφάλεια τρίτων κρατών και όχι της ίδιας.

Ο G. Jakobs αναφέρεται στο Ποινικό Δίκαιο του Πολίτη (Bürgerstrafrecht) και στο Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού (Feindstrafrecht), στην τάση δηλαδή αντιμετώπισης του δράστη ως προσώπου και στην τάση αντιμετώπισής του ως πηγής κινδύνων. Ο όρος «Δίκαιο» σημαίνει δέσμευση ανάμεσα σε άτομα που είναι φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ενώ η αντιμετώπιση ενός εχθρού δεν καθορίζεται με βάση το Δίκαιο, αλλά με βάση τον εξαναγκασμό. Στο πλαίσιο του Ποινικού Δικαίου του Εχθρού η τιμωρία του δράστη συνδέεται με μια συμπεριφορά που δεν έχει ακόμη εκδηλωθεί. Κριτήριο δεν αποτελεί η βλάβη του ισχύοντος κανόνα στο παρόν αλλά η ενδεχόμενη παραβίασή του στο μέλλον. Επιπλέον, το Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού αποβλέπει στην εξουδετέρωση κινδύνων που προέρχονται για παράδειγμα από τρομοκράτες και περιλαμβάνει την απαγόρευση επικοινωνίας του κρατουμένου με τον συνήγορό του.⁶⁸

⁶⁸ G. Jakobs (2005), «Το Ποινικό Δίκαιο του πολίτη και το Ποινικό Δίκαιο του εχθρού», (μτφρ.) Κ. Βαθιώτης, *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχ. 83, 868-877

Πρόκειται για την έναρξη νέων πολέμων για τη θεμελίωση της εσωτερικής ασφάλειας, για την επιτυχή έκβαση των οποίων απαιτούνται διεθνείς και περιφερειακές συμμαχίες.⁶⁹ Στην περίπτωση της καταπολέμησης της τρομοκρατίας το κράτος στο έδαφος του οποίου τελέσθηκαν αξιόποινες πράξεις προσπαθεί με τη βοήθεια άλλων κρατών, στο έδαφος των οποίων μέχρι εκείνη τη στιγμή, δεν έχει παρατηρηθεί παρόμοιο συμβάν, να εξουδετερώσει τις πηγές των τρομοκρατών και να τους συλλάβει ή να τους σκοτώσει, ακόμη και αν αυτό συνεπάγεται την ενδεχόμενη θανάτωση αθώων ανθρώπων, φαινόμενο γνωστό και από την πολεμική πρακτική ως «παράπλευρες απώλειες».⁷⁰ Πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η θανάτωση από τις μυστικές υπηρεσίες της Μ. Βρετανίας ενός αθώου μετανάστη, ο οποίος θεωρήθηκε ύποπτος για τις βομβιστικές επιθέσεις της 7^{ης} Ιουλίου 2005 στο μετρό του Λονδίνου.

Από την ανωτέρω ανάλυση γίνεται φανερό ότι στο όνομα της εσωτερικής ασφάλειας των κρατών μελών του ευρωπαϊκού χώρου παραβιάζονται θεμελιώδη δικαιώματα των ατόμων. Και ενώ μέχρι πρόσφατα οι ευρωπαϊκοί θεσμοί είχαν κυρίως μια λειτουργία οικονομική, πρωτοβουλίες στο πεδίο της ασφάλειας, όπως η δημιουργία της Task Force (Αρχηγών Αστυνομίας) τον Οκτώβριο του 2000 και η συνεργασία της με την Europol και την Eurojust σηματοδοτούν μια νέα εποχή για την αστυνομική και δικαστική συνεργασία κατά την οποία θα τεθούν ερωτήματα σχετικά με την προσβολή ατομικών ελευθεριών.⁷¹ Γι' αυτό και είναι σκόπιμο να αναλυθεί στη συνέχεια η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ΕΕ.

⁶⁹ H.-J. Albrecht (2004), *ό.π.*, 981-992

⁷⁰ J. Günther (2005), *ό.π.*, 874

⁷¹ Ε. Παπαθανασόπουλος (2003), «Νέες προοπτικές στην συγκρότηση ενός δικαστικού ευρωπαϊκού χώρου ασφάλειας και ελευθερίας», στο τιμητικό τόμο για την Α. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου «Δικαιώματα του Ανθρώπου. Έγκλημα – Αντεγκληματική πολιτική», τόμος Β', Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1068

ΜΕΡΟΣ ΙΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

A. Ιστορική αναδρομή

Από ιστορική σκοπιά τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι το αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης ερμηνείας ενός αισθήματος αδικίας και φόβου, που προκαλείται από τις δράσεις ενός κράτους. Η διακήρυξη ενός ανθρώπινου δικαιώματος αντιπροσωπεύει αυτή την εμπειρία, την απορρίπτει και παρέχει το ιδεολογικό πλαίσιο ερμηνείας νέων εμπειριών αδικίας και φόβου που προκαλούνται από δραστηριότητες του κράτους στο μέλλον.⁷²

Ως προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εννοείται η κατοχύρωση τους σε διεθνή οικουμενικά ή περιφερειακά ή εθνικά ή άλλα δεσμευτικά κείμενα. Τα ανθρώπινα δικαιώματα ρυθμίζονται από δεσμευτικούς κανόνες δικαίου, χωρίς τους οποίους δεν είναι δυνατόν να λειτουργούν. Η κατοχύρωσή τους λοιπόν με δεσμευτικά για τις πολιτείες νομοθετικά κείμενα, δηλαδή η «θεσμοποίησή» τους (institutionalization), αποτελεί ταυτόχρονα το πρώτο βήμα για την προστασία τους.⁷³

Η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων είναι ιστορικό επίτευγμα κυρίως των τριών τελευταίων αιώνων. Διατάξεις προστατευτικές των ατομικών ελευθεριών θεσπίστηκαν, στους νεώτερους χρόνους, για πρώτη φορά στην Αγγλία, αρχίζοντας από την Magna Carta του 1215 και καταλήγοντας στην Γαλλική «Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη» του 1789 με κύριο διαμορφωτή της θεωρίας περί «ατομικών δικαιωμάτων» τον Άγγλο John Locke.⁷⁴

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1939-1945)⁷⁵, που έληξε με την ήττα των φασιστικών και ναζιστικών δικτατορικών καθεστώτων, η μέριμνα για την προστασία των ατομικών ελευθεριών, που αποτελούσαν ως τότε αντικείμενο ρύθμισης του εσωτερικού δικαίου του κάθε κράτους ξεχωριστά,

⁷² K. Günther (1999), «The Legacies of Injustice and Fear: A European Approach to Human Rights and their Effects on Political Culture», στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), *The EU and Human Rights*, New York: Oxford University Press, 127

⁷³ Σ. Αλεξιάδης (1997), *Σοφρονιστική*, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 350

⁷⁴ Α. Μάνεσης (1979), *Ατομικές Ελευθερίες α΄*, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 7, Κ. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη (1990), *Η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Αθήνα: Εκδ. Ειρήνη, 55

⁷⁵ Α. Πόλλις (1998), *Κράτος, Δίκαιο και Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 16

επεκτάθηκε στο διεθνές επίπεδο: Το 1948 ψηφίζεται από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών η «Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων»⁷⁶ και το 1950 τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης υπογράφουν την «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών» (Ε.Σ.Δ.Α.). Η καινοτομία της Ε.Σ.Δ.Α. συνίσταται κυρίως στην ίδρυση και λειτουργία ενός ειδικού διεθνούς οργάνου και συγκεκριμένα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Δ.Δ.Α.).⁷⁷ Στη συνέχεια, το 1966, υιοθετούνται ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών δύο Σύμφωνα: ένα για τα οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα και ένα για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Επίσης το 1976 υπογράφεται η Τελική Πράξη του Ελσίνκι και τέλος ο «Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων των Πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης» το 2000.⁷⁸

B. Εννοιολογική ανάλυση του όρου «ανθρώπινα δικαιώματα»

Η ανάλυση του όρου «*ανθρώπινα δικαιώματα*», αν και αποτελεί μια συνηθισμένη φράση στο καθημερινό λεξιλόγιο, στο επιστημονικό πεδίο παρουσιάζει ιδιαίτερη δυσκολία.⁷⁹ Η έννοια των δικαιωμάτων του ανθρώπου τοποθετείται κατ' αρχήν στο πλαίσιο της οριοθέτησης των σχέσεων κράτους-κοινωνίας πολιτών και από την άποψη αυτή τα δικαιώματα του ανθρώπου λειτουργούν: α) είτε ως όριο των παρεμβάσεων της κρατικής εξουσίας στο ατομικό και κοινωνικό πεδίο («*ατομικά δικαιώματα*»), β) είτε ως αξίωση του ατομικού και κοινωνικού πεδίου για συμμετοχή στην άσκηση της κρατικής εξουσίας («*πολιτικά δικαιώματα*»), γ) είτε ως επιταγή για παρέμβαση της κρατικής εξουσίας στο κοινωνικό πεδίο («*οικονομικά, κοινωνικά και*

⁷⁶ Α. Μάνεσης (1979), *ό.π.*, 8

⁷⁷ Χ. Σατλάνης (2003), *Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 28

⁷⁸ Α. Μάνεσης (1979), *ό.π.*, 8, Χ. Σατλάνης (2003), *ό.π.*, 30, Σ. Περράκης (2000), «Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ασκήσεις επί χάρτου ή ένα νέο εργαλείο πολιτικής για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου;», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τευχ. 5, 19-31

⁷⁹ Κ. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη (1990), *ό.π.*, 9

πολιτιστικά δικαιώματα»⁸⁰. Σήμερα, ενόψει της εκτεταμένης εμπλοκής του ιδιωτικού τομέα στην άσκηση των λειτουργιών του κράτους και της σύγχυσης των ορίων μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας γίνεται δεκτό ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου λειτουργούν προστατευτικά όχι μόνο στο πλαίσιο της δυαδικής σχέσης πολίτη-κράτους αλλά και στο πλαίσιο κάθε εξουσιαστικής σχέσης ενός πολίτη με «τρίτα» πρόσωπα (φυσικά ή νομικά).⁸¹

Τα θεμελιώδη ή ανθρώπινα δικαιώματα διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

1) στα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα ή δικαιώματα της πρώτης γενιάς τα οποία θεσπίστηκαν κατά την περίοδο της πολιτικής ανόδου της αστικής τάξης, κυρίως στην Αγγλία τον 18^ο αιώνα, που διεκδικούσε νόμιμη προστασία απέναντι στις αυθαιρεσίες της μοναρχικής εξουσίας. Τα ατομικά δικαιώματα ή ατομικές ελευθερίες αναφέρονται στην αναγνώριση από την κρατική εξουσία συγκεκριμένου χώρου ελεύθερης ύπαρξης και δράσης των προσώπων που υπάγονται σ' αυτή, καθώς και στην προστασία του χώρου αυτού από επεμβάσεις του κράτους.⁸² Τα πολιτικά δικαιώματα θεμελιώνουν αξίωση των κυβερνωμένων για συμμετοχή τους στην άσκηση της κρατικής εξουσίας.

2) Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα ή δικαιώματα δεύτερης γενιάς τα οποία κατοχυρώθηκαν στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, ιδίως μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, και εμπνεύστηκαν από τους αγώνες του εργατικού κινήματος στις βιομηχανικές κοινωνίες του 19^{ου} αιώνα και από τα αιτήματα της ρωσικής επανάστασης του 1917. Θεμελιώνουν αξίωση (αν και όχι δικαστικά επιδιώξιμη σε αντίθεση με τα υπόλοιπα συνταγματικά δικαιώματα) των κυβερνωμένων απέναντι στην κρατική εξουσία για την παροχή ορισμένων υπηρεσιών (ιδίως οικονομικών παροχών).⁸³

⁸⁰ Γ. Νικολόπουλος (2004), *Εισαγωγικές Σημειώσεις για την αντεγκληματική πολιτική και τα δικαιώματα του ανθρώπου*, Παραδόσεις στο πλαίσιο του μαθήματος του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Η σύγχρονη εγκληματικότητα και η αντιμετώπισή της» για το Β Εξάμηνο 2004-2005, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 14

⁸¹ Γ. Νικολόπουλος (2004), *ό.π.*, 11

⁸² Γ. Νικολόπουλος (2004), *ό.π.*, 12-13

⁸³ Χ. Σατλάνης (2003), *ό.π.*, 20

3) Τέλος, τα δικαιώματα αλληλεγγύης ή τρίτης γενιάς τα οποία άρχισαν να θεσπίζονται σταδιακά μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Πρόκειται για συλλογικά δικαιώματα ή «δικαιώματα των λαών», με την έννοια ότι δεν αναφέρονται σε εξατομικευμένα υποκείμενα, αλλά «αντιμετωπίζουν τον άνθρωπο ως σημείο αναφοράς ολόκληρου του πλανήτη» και συναρτώνται με το κοινωνικό, οικονομικό και φυσικό πλαίσιο της ζωής του καθώς και με σύγχρονες εξελίξεις στον τομέα της βιοϊατρικής και της τεχνολογίας (όπως π.χ. το δικαίωμα στο καθαρό περιβάλλον, την ειρήνη, την ανάπτυξη κλπ.).⁸⁴

Η παραπάνω διάκριση των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι σε μεγάλο βαθμό σχηματική και σχετική, αφενός μεν γιατί δεν ανταποκρίνεται στη σημερινή κοινωνικο-πολιτική πραγματικότητα και αφετέρου γιατί και τα τρία βασικά είδη δημοσίων δικαιωμάτων σύμφωνα με την διάκριση του G. Gellinek⁸⁵ σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά χαρακτηρίζονται από παραπληρωματικότητα, δηλαδή επηρεάζουν αμοιβαία την κατοχύρωση και την άσκησή τους.⁸⁶

Τα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν μια κοινωνιολογική και μια πολιτική διάσταση:

α) Από κοινωνιολογική άποψη, σύμφωνα με τον N. Luhman, τα δικαιώματα του ανθρώπου λειτουργούν ως μηχανισμοί προστασίας και ενίσχυσης της «λειτουργικής διαφοροποίησης» («functional differentiation») που χαρακτηρίζει τη σημερινή κοινωνία. Έτσι, ενώ στις προνεωτερικές κοινωνίες παρατηρείται η «ολοκληρωτική ένταξη» του άτομου σε κάποιο συγκεκριμένο κοινωνικό υποσύστημα (οικογένεια, φυλή, κλπ.) στις νεωτερικές κοινωνίες παρατηρείται η «πολλαπλή και μερική ένταξη» του ατόμου σε περισσότερα υποσυστήματα (πολιτικό υποσύστημα, αγορά εργασίας, εκπαίδευση, κλπ.), με συνέπεια το άτομο να μην ταυτίζεται με καθορισμένους ρόλους και τυποποιήσεις και επομένως να καθίσταται περισσότερο ευάλωτο

⁸⁴ Χ. Σατλάνης (2003), ό.π., 20

⁸⁵ Δ.Λ. Κυριαζής-Γουβέλης (1986), *Φιλοσοφία των Δικαιωμάτων*, Αθήνα: Μορφωτικός Όμιλος Πρύσου, 85

⁸⁶ Α. Μάνεσης (1979), ό.π., 28

και να χρήζει προστασίας.⁸⁷ Υπό το πρίσμα, λοιπόν, της κοινωνιολογικής διάστασης πρέπει κάθε φορά να εξετάζουμε τις διαδικασίες που οδήγησαν στην θέσπισή τους και τα κοινωνικά πεδία στα οποία εφαρμόζονται, ενώ

β) υπό το πρίσμα της πολιτικής διάστασης πρέπει να εξετάζουμε τον φορέα που αναλαμβάνει την προστασία τους, σε επίπεδο κρατών, διεθνών οργανισμών ή της κοινωνικής δράσης. Επομένως ένα δικαίωμα μπορεί να αποκτά μια ποικιλία σημασιών ανάλογα με το πλαίσιο των κοινωνικοπολιτικών συγκυριών.

Γ. Αντεγκληματική πολιτική, ο νέος κοινωνικός έλεγχος και η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Σύμφωνα με έναν ορισμό που δόθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, ως αντεγκληματική πολιτική νοείται «*το σύνολο των μέτρων ποινικού ή μη χαρακτήρα που τείνουν στα να διασφαλίσουν την προστασία της κοινωνίας από την εγκληματικότητα, να διευθετήσουν τη μελλοντική εξέλιξη των εγκληματιών και να διασφαλίσουν τα δικαιώματα του θύματος*».⁸⁸ Μεταξύ άλλων η αντεγκληματική πολιτική πρέπει να συμβιβάζεται με τη νομοθεσία ενός κράτους καθώς και με τις διεθνείς συμβάσεις που καθορίζουν τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου εκτός από διακηρυγμένος στόχος της αντεγκληματικής πολιτικής των σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών, αποτελεί και ένα ευρύτερο πεδίο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται σχέσεις εξουσίας, εκδηλώνονται συγκρούσεις και διαμορφώνονται συναινέσεις ανάμεσα στους κρατικούς και τους κοινωνικούς φορείς που συμμετέχουν στην άσκηση του κοινωνικού ελέγχου. Σύμφωνα με τον Ν. Α. Παρασκευόπουλο,⁸⁹ οι σημερινές εξελίξεις του ποινικού δικαίου αναπτύσσονται σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο:

⁸⁷ Γ. Νικολόπουλος (2004), *Εισαγωγικές Σημειώσεις για την αντεγκληματική πολιτική και τα δικαιώματα του ανθρώπου*, ό.π., 15

⁸⁸ Α. Τσήτσουρα (1997), *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 17

⁸⁹ Ν. Α. Παρασκευόπουλος (1999), «Το Corpus Juris στα πλαίσια της Διεθνούς Αντεγκληματικής Πολιτικής στη στροφή του 2000», *Υπεράσπιση*, τευχ. 3, 606

- α) στο πολιτικό επίπεδο είναι χαρακτηριστική η αναγωγή των ποινικών προβλημάτων σε εργαλείο της εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής των διαφόρων κυβερνήσεων (παράδειγμα είναι η ανάπτυξη αμυντικής ή επιθετικής πολιτικής μεταξύ διαφορών κρατών με βάση την καταπολέμηση της τρομοκρατίας ή του εμπορίου ναρκωτικών),
- β) στο κοινωνικό επίπεδο καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η νέα φυσιογνωμία του κοινωνικού περιθωρίου, που το απαρτίζουν όχι μόνο οι μετανάστες και οι λαθρομετανάστες, αλλά και όσοι βιώνουν σε συνθήκες φτώχειας.

Επομένως, τα ανθρώπινα δικαιώματα λειτουργούν ταυτόχρονα ως όριο αλλά και ως αφετηρία στη διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής⁹⁰ ή τουλάχιστον έτσι θα έπρεπε να γίνεται.⁹¹

Στο πλαίσιο της θετικιστικής εγκληματολογίας η κατοχύρωση και η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου υποχωρεί μπροστά στο αίτημα για δημόσια ασφάλεια και προστασία της κοινωνίας από τον «επικίνδυνο» εγκληματία. Δίδεται βάρος στην έννοια του υπόπτου και στον περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων για προληπτικούς και όχι για κατασταλτικούς λόγους. Στο πλαίσιο της κριτικής και ριζοσπαστικής εγκληματολογίας (δεκαετία '60-'70) γίνεται λόγος για την «κοινωνική βλάβη» στον ορισμό της εγκληματικής συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα να παρατηρείται μια εκμετάλλευση των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων από τους κοινωνικοοικονομικά ισχυρούς, ενώ οι αυθαιρεσίες των κρατικών φορέων εξουσίας («state crimes») εκλαμβάνονται ως προσβολές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο S. Cohen εξήγησε την επανεμφάνιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην εγκληματολογία μέσα από δύο διαφορετικές κατευθύνσεις: μία έξω απ' αυτήν, η οποία προέρχεται από το διεθνές κίνημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και μία από το εσωτερικό της, η οποία προέρχεται από την ανάπτυξη της θυματολογίας.⁹² Συγγενείς με αυτή την κατεύθυνση

⁹⁰ A. Baratta (1989), «Αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης: Για μια θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως αντικειμένου και ορίου του ποινικού νόμου», (μτφρ. Α. Κουκουτσάκη), *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, τευχ. 3-4, 9-38

⁹¹ Α. Τσήτσουρα (1997), *ό.π.*, 22

⁹² S. Cohen (1993), "Human rights and crimes of the State: The culture of denial", *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, vol. 26, 99-100

εμφανίζονται οι τάσεις του «ποινικού καταργητισμού»⁹³ και της «ελαχιστοποίησης της ποινικής παρέμβασης»⁹⁴ ως κατευθυντήριας αντίληψης για μια βραχυπρόθεσμη και μεσοπρόθεσμη πολιτική του ποινικού νόμου.

Εντούτοις, πέρα από τις προγραμματικές διακηρύξεις των διεθνών ή εθνικών κειμένων για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οι σημαντικότερες αποκλίσεις από τους σχετικούς κανόνες προστασίας παρατηρούνται στο επίπεδο των πρακτικών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Η έννοια του κοινωνικού ελέγχου είναι ευρεία και η χρήση της παλιά. Ως κοινωνικός έλεγχος προσδιορίσθηκε η ικανότητα της κοινωνίας να αυτορυθμίζεται επί τη βάση αρχών και αξιών που η ίδια έχει θέσει.⁹⁵ Σύμφωνα με τον S. Cohen ο κοινωνικός έλεγχος περιλαμβάνει όλους τους οργανωμένους τρόπους αντίδρασης της κοινωνίας σε σχέση με την ανθρώπινη συμπεριφορά, η οποία ορίζεται ως παρεκκλίνουσα, προβληματική, ενοχλητική ή ανεπιθύμητη.⁹⁶

Η ιστορία του κοινωνικού ελέγχου αντικατοπτρίζει την ιστορία των σχέσεων εξουσίας σε κάθε κοινωνία. Στις αρχαϊκές κοινωνίες ο κοινωνικός έλεγχος χαρακτηρίζεται από ανταπόδοση αλλά και από την προσπάθεια διατήρησης της ύπαρξης και της συνοχής της ομάδας. Στις φεουδαρχικές κοινωνίες χαρακτηρίζεται από την άσκηση άμετρης βίας από την πολιτική και θρησκευτική εξουσία, ενώ στις μοντέρνες κοινωνίες από την επιλεκτική τιμωρία εκείνου που προσβάλλει τους κοινωνικούς κανόνες και αμφισβητεί το κύρος του κράτους.⁹⁷ Ο Foucault στο βιβλίο του «Επιτήρηση και Τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής» (1989) επεξεργάσθηκε τις διαφορετικές μορφές ελέγχου στις φεουδαρχικές και αστικές κοινωνίες. Έδειξε τη διαδικασία ελέγχου αρχικά μεν του σώματος του δράστη και στη συνέχεια του πνεύματος

⁹³ L. Hulsman, J. Bernat de Celis (1997), *Άστοχες ποινές: Το ποινικό σύστημα υπό αμφισβήτηση*, (μτφρ. Γ.Π. Νικολόπουλος), Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

⁹⁴ A. Baratta (1989), ό.π, 9-38

⁹⁵ Ε. Λαμπροπούλου (1994), *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, 19

⁹⁶ S. Cohen (1985), *Visions of Social Control*, Cambridge: Polity Press, 1 και Α. Χάϊδου (2003), *Εγκληματολογικά κείμενα. Ανήλικοι – Ναρκωτικά- Κοινωνικός Έλεγχος*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 95

⁹⁷ Ε. Λαμπροπούλου (2001), *Εσωτερική Ασφάλεια και Κοινωνία του Ελέγχου*, Αθήνα: Κριτική, 73

του.⁹⁸ Διαπίστωσε ότι οι καπιταλιστικές κοινωνίες βασίζονται σε έναν συνδυασμό γενικευμένων διαδικασιών κοινωνικής πειθάρχησης και παρεμβατικού γραφειοκρατικού ελέγχου. Διαπίστωσε, δηλαδή, ότι ανάλογα με το πώς είναι δομημένη η κρατική εξουσία ακολουθούνται και διαφορετικές μορφές ελέγχου. Επομένως καταλήγουμε σε αυτό που υποστήριξε και ο Α. Baratta ότι δηλαδή η λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης είναι επιλεκτική τόσο αναφορικά με την παρεχόμενη προστασία αγαθών και συμφερόντων όσο και σε σχέση με τη διαδικασία εγκληματοποίησης και στρατολόγησης του πληθυσμού του συστήματος. Κατ' επέκταση οι σοβαρότερες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιτελούνται από μέλη των κυρίαρχων εις βάρος των ανίσχυρων κοινωνικών ομάδων.⁹⁹

Κατά συνέπεια δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι η σύγχρονη ερμηνεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν είναι η ερμηνεία που δίδεται από τις προνομιούχες τάξεις που αποτελούν τους νικητές των κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών αγώνων στις χώρες μας και όχι απ' αυτούς που στερούνται της δυνατότητας να υψώσουν τη φωνή τους.¹⁰⁰

Η αυξανόμενη κοινωνική πολυπλοκότητα και η διαφοροποίηση της σύγχρονης ζωής έχουν αντίκτυπο και στην αναδιοργάνωση της κρατικής αντίδρασης στην παραβατικότητα και τον αναπροσανατολισμό της σε νέες μορφές ελέγχου, οι οποίες δεν έχουν εμφανές κατασταλακτικό περιεχόμενο αλλά είναι πιο εκλεπτυσμένες, πολύπλοκες και προσαρμοσμένες στις διάφορες καταστάσεις. Αυτές οι μορφές ελέγχου δεν νομιμοποιούνται μέσω κανόνων ηθικής, αλλά μέσω μιας τεχνοκρατικής έννοιας της ασφάλειας. Έτσι αίρεται η διάκριση ανάμεσα σε «ενεργό» και «αντιδραστικό» έλεγχο. Ο ενεργός έλεγχος περιελάμβανε όλους τους μηχανισμούς πρόληψης με σκοπό την αποτροπή της κοινωνικά βλαπτικής συμπεριφοράς, ενώ ο αντιδραστικός, την αντιμετώπιση της κοινωνικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται αποκλίνουσα.¹⁰¹ Στη θέση του αντιδραστικού ελέγχου, το κράτος προτιμά να

⁹⁸ Μ. Φουκώ (1989), *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, (μτφρ. Κ. Χατζηδήμου, Ι. Ράλλη), Αθήνα: Εκδ. Ράππα, 27

⁹⁹ Α. Baratta (1989), *ό.π.*, 11

¹⁰⁰ Κ. Günther (1999), *ό.π.*, 120

¹⁰¹ Ε. Λαμπροπούλου (1994), *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, *ό.π.*, 78-82

χρησιμοποιεί πλέον τεχνοκρατικές μορφές ελέγχου με προδραστικό περιεχόμενο (π.χ. ηλεκτρονική παρακολούθηση υπόπτων και καταδικασμένων, έλεγχος κυβερνοχώρου κλπ.).¹⁰²

Συστατικό στοιχείο του μοντέρνου κοινωνικού ελέγχου είναι η «εμπορευματοποίηση» της ασφάλειας. Η δημόσια ασφάλεια αποτελεί τη θεμελιώδη αξία της έννομης τάξης και τη βάση νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας. Από την αρχή της ισχυροποίησής της είχε ως βασική υποχρέωση την προστασία των πολιτών από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς.¹⁰³ Σήμερα, όμως, η ένταση του αισθήματος της ανασφάλειας που διαπιστώνεται στην κοινή γνώμη, λαμβάνει τη μορφή μιας κρίσης νομιμοποίησης των θεσμών του κοινωνικού ελέγχου, στο βαθμό που αποσταθεροποιεί τον θεσμικό ρόλο του κράτους και αυξάνει τη δυσπιστία του πολίτη απέναντι στην ικανότητα των επίσημων μηχανισμών να καταπολεμήσουν το έγκλημα.

Η καταπολέμηση της εγκληματικότητας δεν αποτελεί πλέον υπόθεση του κάθε κράτους ξεχωριστά, αλλά διακρατικών συνεργασιών και υπερεθνικών φορέων. Κατ' αυτόν τον τρόπο οδηγούμαστε προς ένα «*διεθνές δίκαιο ασφάλειας*». Το ποινικό δίκαιο είναι άμεσα συνδεδεμένο με την εσωτερική ασφάλεια και η αντεγκληματική πολιτική επικεντρώνεται στην καταπολέμηση της εγκληματικότητας των αλλοδαπών, του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας.¹⁰⁴ Σύμφωνα με τον K. Günther «*το ποινικό δίκαιο της Ευρώπης δεν έχει την αφετηρία του στο χώρο των οικουμενικών εννόμων αγαθών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά στην εμφάνιση συμπτωμάτων και ροπών δυσλειτουργίας στο σύστημα οικονομικών της ευρωπαϊκής γραφειοκρατίας*».¹⁰⁵

¹⁰² Έ. Λαμπροπούλου (2001), *Εσωτερική Ασφάλεια και Κοινωνία του Ελέγχου*, ό.π., 174

¹⁰³ Έ. Λαμπροπούλου (2001), *Εσωτερική Ασφάλεια και Κοινωνία του Ελέγχου*, ό.π., 92

¹⁰⁴ K. Günther (2002), «Διεθνής αντεγκληματική πολιτική: Η πορεία προς ένα παγκόσμιο δίκαιο ασφάλειας», στο I. Μανωλεδάκης / C. Prittwitz (επιμ.) (2003), *Διεθνοποίηση του Ποινικού Δικαίου*, Ελληνογερμανικό Συνέδριο στο Νομικό Τμήμα Α.Π.Θ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 19-47

¹⁰⁵ K. Günther (2002), ό.π., 35-36

Με βάση την ανωτέρω διαπίστωση θα πρέπει να αναφερθούμε στην εικόνα που παρουσιάζει σήμερα η ΕΕ όσον αφορά στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Δ. Τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η δέσμευση στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της ΕΕ. Απτή απόδειξη είναι η διακήρυξη στην αναθεωρημένη Συνθήκη της ΕΕ στο Άμστερνταμ (Συνθήκη του Άμστερνταμ) ότι *«η Ένωση στηρίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου»* (άρθρο 6). Διακήρυξη σημαντική καθώς είναι η πρώτη φορά που η ΕΕ απαριθμεί σε συνταγματικό κείμενο τις αρχές πάνω στις οποίες οικοδομείται.¹⁰⁶ Επιπλέον στην ίδια Συνθήκη αναφέρεται ότι *«η Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα όπως κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και όπως προκύπτουν από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών –μελών και τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου»*.

Περαιτέρω θετική εξέλιξη για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποτελεί η προσθήκη ενός νέου άρθρου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. Ενώ πέρα απ' την κατοχύρωση των κλασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ανωτέρω Συνθήκη προβλέπεται και η προστασία των λεγόμενων *«θεμελιωδών ελευθεριών της κοινής αγοράς»*¹⁰⁷ (ή *«κοινοτικών ελευθεριών»*), όπως είναι η ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, η ελεύθερη κυκλοφορία εργαζομένων, η ελευθερία εγκατάστασης, κλπ.

Οι πολιτικές όμως της ΕΕ σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα χαρακτηρίζονται από παραδοξότητα και το βασικό επιχείρημα εντοπίζεται στην απουσία ενός ολοκληρωμένου και συνεκτικού συστήματος κατοχύρωσης

¹⁰⁶ Π. Ιωακειμίδης (1998), ό.π., 78

¹⁰⁷ Α. Baratta, Χ. Γιαννούλη (1997), «Από το δίκαιο της Ευρώπης στην Ευρώπη των δικαιωμάτων (I)», *Θέσεις*, τεύχος 60, 26

και προστασίας αυτών των δικαιωμάτων, τα οποία απαντώνται στο πλαίσιο τριών έννομων τάξεων, δηλαδή των κρατών-μελών της ΕΕ, της ευρωπαϊκής / κοινοτικής βαθμίδας εξουσίας και του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Παρά το γεγονός ότι με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και μετέπειτα σημειώθηκαν σημαντικές εξελίξεις, όπως

α) οι αναφορές της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ε.Σ.Δ.Α. και τον «Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη»,

β) η ρήτρα σχετικά με την υποχρέωση σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα κράτη-μέλη, η οποία λειτουργεί και ως προϋπόθεση για την προσχώρηση νέων κρατών στην ΕΕ,

γ) η πρόβλεψη μηχανισμού επιβολής κυρώσεων σε κράτη-μέλη που δεν σέβονται τα δικαιώματα του ανθρώπου (αναθεώρηση Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Άμστερνταμ, άρθρο 7) που μπορεί να καταλήξει μέχρι και την αναστολή ορισμένων δικαιωμάτων του υπόλογου κράτους,

δ) η θέσπιση της «*ευρωπαϊκής ιθαγένειας*» (αναθεώρηση Συνθήκης της ΕΕ στο Μάαστριχτ), στο πλαίσιο της οποίας συμπεριλαμβάνεται «εξελικτική ρήτρα» (άρθρο 22) που επιτρέπει τη προσθήκη νέων δικαιωμάτων στα ήδη συγκεκριμένα δικαιώματα που απονέμονται στους πολίτες της ΕΕ, κρίθηκαν, εντούτοις, ελλειπείς για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός του ευρωπαϊκού / κοινοτικού πεδίου. Η ενιαία αγορά, το ενιαίο νόμισμα και η επικείμενη διεύρυνση της ΕΕ έχουν επίπτωση στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η αντιμετώπιση της οποίας δεν μπορεί πλέον να είναι αποσπασματική.¹⁰⁸

Πιο συγκεκριμένα τα επιχειρήματα που προβλήθηκαν για την ανάγκη υιοθέτησης μιας ενιαίας πολιτικής σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα στους κόλπους της ΕΕ ήταν:

α) οι ανησυχίες σχετικά με την αυξανόμενη τάση φυλετικών διακρίσεων και ξενοφοβίας εντός του ευρωπαϊκού / κοινοτικού χώρου,¹⁰⁹

¹⁰⁸ P. Alston and J. Weiler (1999), "An Ever Closer Union in Need of a Human Rights Policy: The European Union and Human Rights" στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), *The EU and Human Rights*, New York: Oxford University Press, 4

¹⁰⁹ P. Alston and J. Weiler (1999), "An Ever Closer Union in Need of a Human Rights Policy: The European Union and Human Rights", *ό.π.*, 14-15

- β) ο ρόλος της ΕΕ στην παγκόσμια κοινότητα: η ΕΕ δεν μπορεί να παρουσιάζεται ως υπέρμαχος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τη στιγμή που δεν διαθέτει δικούς της μηχανισμούς προστασίας τους,
- γ) η νομισματική ενοποίηση, στο πλαίσιο της οποίας επηρεάστηκαν αναπόφευκτα οι κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές,
- δ) η επικείμενη διεύρυνση της ΕΕ, στο πλαίσιο της οποίας ο μεμονωμένος πολίτης θα αισθάνεται αποξενωμένος από τα κέντρα λήψης αποφάσεων, ενώ η ΕΕ θα κληρονομήσει και άλυτα ζητήματα σχετικά με τους μειονοτικούς πληθυσμούς,
- ε) η απουσία ελέγχου εφαρμογής της Ε.Σ.Δ.Α. στο πλαίσιο της έννομης τάξης της ΕΕ, με αποτέλεσμα διατάξεις σχετικά με την υιοθέτηση κοινής πολιτικής παροχής ασύλου, διέλευσης των εξωτερικών συνόρων κλπ. να υπάγονται εν μέρει στον έλεγχο του Δ.Ε.Κ,¹¹⁰
- ζ) η απουσία εξωτερικού ελέγχου των δραστηριοτήτων της ΕΕ, αφού η ΕΕ δεν έχει προσχωρήσει σε ευρύτερα διεθνή ή περιφερειακά συστήματα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με αποτέλεσμα όσοι θίγονται να αδυνατούν να προσφύγουν σε τρίτες βαθμίδες δικαιοδοσίας, και
- η) ο ασαφής διαχωρισμός αρμοδιοτήτων ανάμεσα στο Δ.Ε.Κ., που πρέπει να εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή της Συνθήκης της ΕΕ, και το Ε.Δ.Δ.Α, τη στιγμή που σύμφωνα με την Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης η νομιμότητα των πράξεων της ευρωπαϊκής / κοινοτικής βαθμίδας κρίνεται με βάση την Ε.Σ.Δ.Α., αλλά το Ε.Δ.Δ.Α. έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα της ερμηνείας της Ε.Σ.Δ.Α. Επομένως, ερμηνευτικές αποκλίσεις ανάμεσα στα δύο δικαστήρια είναι αναπόφευκτες.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι σχετικά με την κατοχύρωση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η ΕΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης πορεύονται παράλληλα, χωρίς να απουσιάζουν, βέβαια, όπως προαναφέρθηκε, οι άμεσες παραπομπές της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ε.Σ.Δ.Α. ή οι συγκλίνουσες ερμηνείες του Δ.Ε.Κ. και του Ε.Δ.Δ.Α. Παρόλα αυτά στο πλαίσιο της εξελικτικής διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης η απουσία ενός ενιαίου συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έπρεπε να αντιμετωπιστεί. Η κωδικοποίηση

¹¹⁰ Γ. Νικολόπουλος (2002), ό.π., 141-147

των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό / κοινοτικό χώρο αποτελεί μια προσπάθεια πλήρωσης του εν λόγω κενού. Κατ' αυτό τον τρόπο η υιοθέτηση ενός τέτοιου καταλόγου οδηγεί στη λειτουργία ενός συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η ύπαρξη του οποίου είναι απαραίτητη, όχι μόνο λόγω της επέκτασης των αρμοδιοτήτων της ΕΕ σε ευαίσθητα πεδία, όπως η ασφάλεια, η άμυνα, η δικαιοσύνη κλπ., αλλά και γιατί αποτελεί κριτήριο για τη συνεργασία της ΕΕ με τρίτες χώρες.

Το ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μοιάζει να έχει διττή λειτουργία: ως εργαλείο προστασίας με τη διατήρηση των εθνικών πρακτικών αντεγκληματικής πολιτικής μέσα στα πλαίσια ενός φιλελεύθερου ή δημοκρατικού μοντέλου (αρχή της αναλογικότητας των κυρώσεων) και ως εργαλείο νομιμοποίησης προς μοντέλα περισσότερο αυταρχικά (βλέπε εξαιρέσεις στο δικαίωμα της ελευθερίας και της ασφάλειας των προσώπων στο άρθρο 5 της ΕΣΔΑ).¹¹¹ Στις Συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων δεν υπήρχε ουσιαστική πρόβλεψη για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία παρέμενε αποσπασματική. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και μετέπειτα τη Συνθήκη του Άμστερνταμ ο σεβασμός στα δικαιώματα του ανθρώπου ανάγεται σε θεμελιώδη αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο 6, παρ.1). Παρέμενε, όμως, επιτακτική η ανάγκη θέσπισης ενός ενιαίου, περιεκτικού και συνεκτικού κειμένου. Στο πλαίσιο της έννομης κοινοτικής τάξης την ανάγκη αυτή φιλοδοξεί να καλύψει ο «Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων», που υιοθετήθηκε ως διακήρυξη στη Σύνοδο Κορυφής της Νίκαιας (Δεκέμβριος 2000), χωρίς να λείπουν βέβαια και οι αντιδράσεις.

1. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

Επειδή η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί ιδρυτική αρχή και νομιμοποιητική αφετηρία της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας και λόγω της ύπαρξης σημαντικού κενού στις ιδρυτικές Συνθήκες ως προς την

¹¹¹ M. Delmas-Marty (1988), «Αντεγκληματική πολιτική και ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, μετ. Χ. Ζαραφονίτου, τ.1, 112-122

αρμοδιότητα της ΕΚ/ΕΕ για θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου ξεκίνησε η συζήτηση για την κατάρτιση ενός Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Το όλο εγχείρημα ολοκληρώθηκε, όταν τον Δεκέμβριο του 2000 στη Νίκαια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Συμβούλιο και το Ευρωκοινοβούλιο προσυπέγραψαν τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.¹¹²

Ο Χάρτης αναφέρεται στην προστασία ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως αυτά καθιερώνονται στα διεθνή και κοινοτικά κείμενα και τα κείμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς και στην προστασία νέων δικαιωμάτων που σχετίζονται με την ανάπτυξη της σύγχρονης τεχνολογίας κατατάσσοντας τα σε έξι διακριτές θεματικές ενότητες: την αξιοπρέπεια (άρθρα 1-5), την ελευθερία (άρθρα 6-19), την ισότητα (άρθρα 20-26), την αλληλεγγύη (άρθρα 27-28), τα δικαιώματα των πολιτών (άρθρα 39-46) και τη δικαιοσύνη (άρθρα 47-50). Φορέας των δικαιωμάτων είναι κάθε πρόσωπο που ζει στην Ευρωπαϊκή Ένωση ενώ οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση ως προς την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνδέονται με την παγκοσμιοποίηση, με την ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας και τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης ελευθερίας και ασφάλειας, ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001.¹¹³

Οι επικρίσεις¹¹⁴ για την αναγκαιότητα θέσπισης του εν λόγω Χάρτη εντοπίζονται περιληπτικά:

¹¹² Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα στάδια προετοιμασίας του Χάρτη: Χ. Σατλάνης (2003), *Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, Σ. Περράκης (2000), «Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ασκήσεις επί χάρτου ή ένα νέο εργαλείο πολιτικής για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου;», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τευχ. 5, 19-31, Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου (2001), «Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανταποκρίνεται στο ευρωπαϊκό κεκτημένο;», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τευχ. 9, 203-221, Ν. Λυμούρης (επιμ.) (2003), *Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Σειρά Κείμενα Τεκμηρίωσης 2, Κέντρο Ευρωπαϊκής Τεκμηρίωσης Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

¹¹³ Γ. Παπαδημητρίου (2004), «Η συνάρθρωση της εθνικής, της διεθνούς και της ενωσιακής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη», *Νομικό Βήμα*, τόμος 52, τεύχ. 7, 1142

¹¹⁴ Για λεπτομερέστερη ανάλυση στο Ξ. Γιαταγάνας (2003), *Η μακρά πορεία συνταγματοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από το διεθνές δίκαιο στην ομοσπονδία*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 122-127

α) στο επιχείρημα ότι ο κίνδυνος για τους «ευρωπαϊούς πολίτες» δεν έγγειται στην έλλειψη ενός επιπλέον συστήματος προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, αλλά στον πλουραλισμό των νομοθετικών κειμένων με άμεση συνέπεια την υποβάθμιση της έννοιας του προστατευόμενου «αγαθού», τη στιγμή που η προάσπιση των εν λόγω δικαιωμάτων υπάγεται στις δικαιοδοσίες των εθνικών τους συστημάτων, του Ε.Δ.Δ.Α. και του Δ.Ε.Κ.,

β) στην κατοχύρωση και προστασία δικαιωμάτων αποκλειστικά για τους «ευρωπαϊούς πολίτες» και στην ταυτόχρονη έλλειψη μέριμνας για την προστασία των δικαιωμάτων των υπηκόων τρίτων χωρών που βρίσκονται στο έδαφος της ΕΕ. Γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με το χαρακτηριστικό γνώρισμα της «καθολικότητας» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,¹¹⁵

γ) στο ότι ο εν λόγω Χάρτης έχει διακηρυκτικό μόνο χαρακτήρα χωρίς να προβλέπονται στοιχειώδεις εγγυήσεις δικαστικής προστασίας,¹¹⁶ αφού σύμφωνα με το άρθρο 51 «οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης...» χωρίς να δημιουργείται «...καμία νέα αρμοδιότητα και κανένα νέο καθήκον για την Κοινότητα και για την Ένωση και δεν τροποποιεί τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα που καθορίζονται από τις Συνθήκες» σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων. Η διάταξη αυτή σε οποιοδήποτε Σύνταγμα ευνομούμενου κράτους θα ήταν παράλογη¹¹⁷ και αποδεικνύει την απροθυμία των κρατών μελών για εμπλοκή της ΕΕ στον έλεγχο τήρησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός των εθνικών τους συνόρων. «Η ΕΕ λοιπόν θα διαθέτει Χάρτη θεμελιωδών ελευθεριών, δεν θα διαθέτει όμως πολιτική ανθρωπίνων δικαιωμάτων».¹¹⁸ Σύμφωνα με τον Α. Μανιτάκη¹¹⁹ τα δικαιώματα αποτελούν το μέσο για την επίτευξη του σκοπού της ΕΕ που είναι η ευρωπαϊκή (οικονομική)

¹¹⁵ Γ. Νικολόπουλος (2002), ό.π., 159: για παράδειγμα στο άρθρο 15, παρ. 3 του «Χάρτη» γίνεται αναφορά στο δικαίωμα για συνθήκες εργασίας ανάλογων με εκείνες που απολαμβάνουν οι πολίτες της Ένωσης, αλλά μόνο για όσους αλλοδαπούς διαθέτουν την απαιτούμενη άδεια εργασίας.

¹¹⁶ Α. Μανιτάκης (2005), «Διακήρυξη ευρωπαίων πολιτών για ένα Όχι στο Ευρωσύνταγμα, Ναι σε μια άλλη Ευρώπη», *Ενθέματα*, ένθετο στην *Αυγή* (6-3-2005), 27-28

¹¹⁷ Ξ. Γιαταγάνας (2003), *Η μακρά πορεία συνταγματοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από το διεθνές δίκαιο στην ομοσπονδία*, ό.π., 122

¹¹⁸ Ξ. Γιαταγάνας (2003), ό.π., 122

¹¹⁹ Α. Μανιτάκης (2005), «Διακήρυξη ευρωπαίων πολιτών για ένα Όχι στο Ευρωσύνταγμα, Ναι σε μια άλλη Ευρώπη», ό.π., 27-28

ολοκλήρωση, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στο άρθρο 52, όπου σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα «... περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση...».

Ο Χάρτης ενσωματώθηκε στον Τίτλο II της Συνταγματικής Συνθήκης της ΕΕ, της οποίας η επικύρωση ανεστάλη τουλάχιστον μέχρι το 2007 μετά τα αρνητικά δημοψηφίσματα στη Γαλλία και τις Κάτω Χώρες. Επομένως οι διατάξεις του Χάρτη θα αποκτήσουν νομικά δεσμευτική ισχύ, αφού τεθεί σε ισχύ η Συνταγματική Συνθήκη.¹²⁰

2. «Ευρωπαϊκή ιθαγένεια» και αλλοδαποί στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η σαφής διακήρυξη της προστασίας των δικαιωμάτων των «ευρωπαϊών πολιτών» και η έλλειψη αντίστοιχης προστασίας των αλλοδαπών επιβάλλει να προσδιορίσουμε αυτή την κατηγορία ατόμων, στην οποία υπάγονται μεταξύ άλλων οι υπήκοοι τρίτων χωρών, οι μειονότητες και οι πρόσφυγες, πριν την αναφορά μας στον όρο της «ευρωπαϊκής ιθαγένειας».

Σχετικά με τις μειονότητες διεθνώς δεν υπάρχει αποδεκτός νομικός ορισμός.¹²¹ Αντικειμενικά κριτήρια για τον προσδιορισμό της έννοιας της μειονότητας είναι:

- 1) τα εθνικά ή εθνοτικά χαρακτηριστικά (π.χ. φυλετικά χαρακτηριστικά),
- 2) τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά (π.χ. ήθη, έθιμα και παραδόσεις),
- 3) τα θρησκευτικά χαρακτηριστικά,
- 4) τα γλωσσικά χαρακτηριστικά,
- 5) ο περιορισμένος αριθμός των μελών που απαρτίζουν τη μειονότητα σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Πρόσφυγες θεωρούνται τα πρόσωπα, τα οποία λόγω ορισμένων γεγονότων, θα υποστούν διώξεις εξαιτίας της φυλής, θρησκείας, εθνικότητας ή των πολιτικών τους πεποιθήσεων και βρίσκονται εκτός της χώρας της οποίας

¹²⁰ Δ. Ζημιανίτης (2005), «Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχ. 83, 905, Ξ. Γιαταγάνας (2003), *Η μακρά πορεία συνταγματοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από το διεθνές δίκαιο στην ομοσπονδία*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα

¹²¹ Χ. Σατλάνης (2003), ό.π., 141

έχουν την ιθαγένεια ζητώντας την προστασία μιας άλλης χώρας. Για πολλούς πρόσφυγες η μετακίνηση στην Ευρώπη δεν είναι εφικτή λόγω των υιοθετούμενων πρακτικών από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με το ζήτημα αυτό και χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι διατάξεις των Συνθηκών Σένγκεν. Ο συνδυασμός των διατάξεων σχετικά με την κατοχή βίζας και οι προβλεπόμενες κυρώσεις στους αερομεταφορείς για μεταφορά επιβατών χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα αποτυπώνουν στην πραγματικότητα τη μετάβαση του μεταναστευτικού ελέγχου από το κράτος στους ιδιωτικούς φορείς και κατ' επέκταση αποτυπώνουν την παραβίαση βασικών κανόνων και αρχών της διεθνούς νομοθεσίας σχετικά με τους πρόσφυγες.¹²²

Πρόκειται για δύο πληθυσμιακές κατηγορίες οι οποίες συχνά αποτελούν θύματα ρατσιστικών ενεργειών. Έτσι, η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών δεν μπορεί παρά να περιλαμβάνει και την απόρριψη ρατσιστικών αισθημάτων που εκδηλώνονται σε βάρος αυτών των πληθυσμών. Πρόσφατα στον ευρωπαϊκό / κοινοτικό χώρο η συζήτηση γύρω από το θέμα αυτό αναζωπυρώθηκε, ιδιαίτερα με την αύξηση της εκλογικής δύναμης ακροδεξιών κομμάτων, όπως το κόμμα του Jean-Marie Le Pen στη Γαλλία, το κόμμα του Jorg Haider στην Αυστρία¹²³ κλπ. Στο μέλλον, η εκδήλωση ρατσιστικών αισθημάτων θα είναι δύσκολο να περιοριστεί και να ελεγχθεί αφού πλέον σε ευρωπαϊκό επίπεδο με τη θέσπιση της «*ευρωπαϊκής ιθαγένειας*» σηματοδοτείται και επίσημα ο αποκλεισμός των «*εξωκοινοτικών αλλοδαπών*».¹²⁴

Η αρχή έγινε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και την εισαγωγή της έννοιας του πολίτη της Ένωσης, ο οποίος είναι φορέας δικαιωμάτων και τα οποία συνθέτουν τη νομική υπόσταση του πολίτη της Ένωσης ή την

¹²² G. Noll and J. Vedsted-Hansen (1999), «Non-Communitarians: Refugee and Asylum Policies», στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), *The EU and Human Rights*, New York: Oxford University Press, 359-410

¹²³ Στις 4-2-2000 επεβλήθησαν κυρώσεις στην Αυστρία για τη συμμετοχή του εν λόγω κόμματος στην κυβέρνηση της, στο Γ. Νικολόπουλος (2002), *ό.π.*, 144

¹²⁴ A. Baratta, X. Γιαννούλη (1997), «Από το δίκαιο της Ευρώπης στην Ευρώπη των δικαιωμάτων (I)», *ό.π.*, 23

«ιθαγένεια»¹²⁵ της Ένωσης.¹²⁶ Τα δικαιώματα αυτά απορρέουν από τις αντίστοιχες διατάξεις σχετικά με την «ιθαγένεια» της Ένωσης, από παλαιότερες διατάξεις του κοινοτικού δικαίου και από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και την Ε.Σ.Δ.Α.

Ως «ιθαγένεια» ορίζεται ο δεσμός ενός ατόμου προς την Πολιτεία. Η ιθαγένεια:

- 1) στο δημόσιο διεθνές δίκαιο αποτελεί προϋπόθεση για την άσκηση διπλωματικής προστασίας,
- 2) στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο καθορίζει τη νομική ή προσωπική κατάσταση του ατόμου,
- 3) στο εσωτερικό δημόσιο δίκαιο εμφανίζεται ως προϋπόθεση για την απόλαυση πολιτικών δικαιωμάτων.

Σύμφωνα με το άρθρο 8, παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση «Πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους». Επομένως, η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης εξαρτάται από τις σχετικές διατάξεις των εθνικών νομοθεσιών για την ιθαγένεια. Σε ορισμένα κράτη μέλη η απόκτηση της υπηκοότητας είναι πιο εύκολη διαδικασία απ' ό,τι σε άλλα και επομένως οι διαφορές μεταξύ των νομοθεσιών σχετικά με την ιθαγένεια στα διάφορα κράτη μέλη επηρεάζουν άμεσα και την «ιθαγένεια» της Ένωσης,¹²⁷ τη στιγμή που η πιθανότητα να αποκτήσει κάποιος την «ιθαγένεια» της Ένωσης εξαρτάται από το μέρος που ζει.

Αλλά και για τους ίδιους τους ευρωπαίους πολίτες δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο άνιση μεταχείρισής τους, αφού σε κάθε κράτος – μέλος οι πολίτες της Ένωσης απολαμβάνουν σε ορισμένα πεδία ίση μεταχείριση με όσους έχουν την ιθαγένεια αυτού του κράτους. Με λίγα λόγια οι

¹²⁵ Ως προς την ορθότητα της χρήσης του όρου «ιθαγένεια» στο ελληνικό κείμενο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση βλέπε σχόλια στο Κ. Στεφάνου (1993), «Ιθαγένεια και Θεμελιώδη Δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση», στο Θ. Χριστοδουλίδης, Κ. Στεφάνου (επιμ.), *Η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Συνθετική Θεώρηση*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 98-99

¹²⁶ Τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα που συμπεριλήφθησαν στη Συνθήκη του Μάαστριχτ αφορούν τα δικαιώματα των διακινούμενων μόνο πολιτών, στο Κ. Στεφάνου (1993), «Ιθαγένεια και Θεμελιώδη Δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση», στο Θ. Χριστοδουλίδης, Κ. Στεφάνου (επιμ.), *ό.π.*, 122

¹²⁷ U. Bernitz and H. Lokrantz Bernitz (1999), «Human Rights and European Identity: The Debate about European Citizenship», στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), *The EU and Human Rights*, New York: Oxford University Press, 506, Κ. Στεφάνου (2002), *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, Τόμος Α: Γενικά και Θεσμικά Χαρακτηριστικά μετά τη Νίκαια, 6^η έκδοση, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 46

πολίτες της Ένωσης έχουν θεωρητικά τα ίδια δικαιώματα σε ένα κράτος μέλος, αλλά σε κάθε κράτος- μέλος υπάρχουν διαφορετικά συστήματα και επίπεδα προστασίας τους.

Η «ιθαγένεια» της Ένωσης αποσκοπεί αφενός στην προστασία του ατόμου και των δικαιωμάτων του και αφετέρου στο να προσδώσει στην Ένωση την εικόνα του κράτους. Η προαναφερόμενη ιδιότητα εξασφαλίζει το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών, καθώς και ορισμένα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα (δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, δικαίωμα διπλωματικής προστασίας σε τρίτες χώρες κλπ.). Το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης θεωρείται το πιο σημαντικό αφού περιλαμβάνει το δικαίωμα εισόδου, διαμονής και εξόδου από τον ευρωπαϊκό / κοινοτικό χώρο. Με αυτό τον γνώμονα είναι αναπόφευκτη η άνιση αντιμετώπιση των υπηκόων των κρατών μελών σε σχέση με τους υπηκόους τρίτων χωρών.

Πιο συγκεκριμένα η «ευρωπαϊκή ιθαγένεια» αποκλείει την πρόσβαση των πολιτών τρίτων χωρών στο δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής, καθιστώντας εντονότερο τον αποκλεισμό των «εξωκοινοτικών» αλλοδαπών, «...εδώ λειτουργεί η διαλεκτική *inclusio/exclusio*»¹²⁸ και ταυτόχρονα η έννοια του συνόρου ως τόπου ελέγχου νοηματοδοτείται από την ταυτότητα του ελεγχόμενου. Όπως υποστήριξε και ο E. Balibar πρόκειται για την λεγόμενη «πολυσημία» των συνόρων, σύμφωνα με την οποία τα σύνορα δεν έχουν την ίδια σημασία για όλους. Πιο συγκεκριμένα, η σημασία των συνόρων εξαρτάται από την ταυτότητα του ατόμου που επιχειρεί τη διέλευσή τους.¹²⁹

3. Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα

Στο πλαίσιο της ουσιαστικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους κόλπους της ΕΕ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επεξεργάστηκε σχέδιο κανονισμού για τη σύσταση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για τα

¹²⁸ A. Baratta, X. Γιαννούλη (1997), «Από το δίκαιο της Ευρώπης στην Ευρώπη των δικαιωμάτων (I)», ό.π., 23

¹²⁹ Όπως αναφέρεται στον Γ. Νικολόπουλο (2002), ό.π., 136

Θεμελιώδη Δικαιώματα, με βάση σχετική απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (13-12-2003) και την αντίστοιχη δέσμευση στο Πρόγραμμα της Χάγης. Ο εν λόγω Οργανισμός θα αντικαταστήσει το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο των φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας. «Στόχος του Οργανισμού, ο οποίος θα έχει νομική προσωπικότητα, είναι να παράσχει στα κοινοτικά θεσμικά όργανα και φορείς, αλλά και στα κράτη – μέλη κατά την εφαρμογή του Κοινοτικού Δικαίου, αυτοβούλως ή κατόπιν αιτήματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου ή της Commission, εμπειρογνωμοσύνη στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, προκειμένου εκείνα να αναπτύξουν συναφείς δράσεις σεβόμενα πλήρως τα δικαιώματα αυτά».¹³⁰

Η δράση του Οργανισμού, που εκτιμάται ότι θα ξεκινήσει μέχρι την 01-01-2007, θα είναι συμπληρωματική στο έργο των ήδη υπαρχόντων διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών φορέων της άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ενώ προβλέπεται και η επέκταση των δραστηριοτήτων του σε όλους τους τομείς του Τίτλου VI της Συνθήκης της ΕΕ (Αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις).¹³¹

Κατόπιν ολοκλήρωσης της αναφοράς μας στην προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό / κοινοτικό χώρο γενικά, κρίνεται σκόπιμη η ανάλυση της σχέσης ασφάλειας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περίπτωση του «χώρου Σένγκεν».

¹³⁰ Δ. Ζημιανίτης (2005), «Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχ. 83 905

¹³¹ Για περισσότερες λεπτομέρειες στο Δ. Ζημιανίτης (2005), ό.π., 905

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ
ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΣΕΝΓΚΕΝ

A. Η αρχική συμφωνία Σένγκεν¹³²

Η αρχική Συμφωνία Σένγκεν υπογράφηκε στο ομώνυμο χωριό του Λουξεμβούργου στις 14 Ιουνίου 1985 από τη Γερμανία, τη Γαλλία, το Βέλγιο, την Ολλανδία και το Λουξεμβούργο με κύριο στόχο «τη σταδιακή κατάργηση των ελέγχων στα κοινά σύνορα» ώστε να διευκολυνθεί η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων. Στη Συμφωνία προβλεπόταν η λήψη βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων μέτρων.

α) Τα βραχυπρόθεσμα μέτρα αφορούσαν στην κυκλοφορία των προσώπων, η οποία θα ήταν ελεύθερη, και ο έλεγχος των Αστυνομικών και Τελωνειακών Αρχών θα περιοριζόταν μόνο στην οπτική παρακολούθηση των διερχόμενων οχημάτων από τα σύνορα των προαναφερθέντων πέντε κρατών.

β) Τα μακροχρόνια μέτρα αφορούσαν στην κατάργηση των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα και τη μεταφορά τους στα εξωτερικά σύνορα, στην αστυνομική και δικαστική συνεργασία, στα μέτρα έκδοσης και στα κοινά μέσα καταπολέμησης της εγκληματικότητας, στην εναρμόνιση της πολιτικής των θεωρήσεων εισόδου (visas) στην επικράτεια των συμβαλλόμενων Κρατών για τους υπηκόους των κρατών μη μελών της Συμφωνίας κλπ.

Για την υλοποίηση όμως της εν λόγω Συμφωνίας ήταν αναγκαία η σύναψη μιας συμπληρωματικής σύμβασης που θα καθόριζε με ακρίβεια τις Βασικές Αρχές που τα συμβαλλόμενα κράτη μέλη υποχρεούνταν να

¹³² Τα στοιχεία που θα αναφερθούν στην εν λόγω παράγραφο αντλήθηκαν από τις ακόλουθες πηγές:
 Α. Γέροντας (2002), *Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Μια συμβολή στην ερμηνεία του Ν. 2472/1997 (προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα)*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας,
 Π.Κ. Ιωακειμίδης (1998), *ό.π.*, 112-119
 Έ. Λαμπροπούλου (2001), «Οι συμφωνίες Schengen και η «εσωτερική» ασφάλεια», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 4, αριθ.1, 59-64,
 Γ. Νικολόπουλος (2002), *Κράτος, Ποινική εξουσία και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση- Μια εγκληματολογική προσέγγιση*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική,
 Δ. Παπαγιάννης (2001), *Ο ευρωπαϊκός χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας,
 Α. Παπαδόπουλος (1999), *Όροι προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Το παράδειγμα του συστήματος πληροφοριών Schengen*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας,
 Θ. Παπαθεοδώρου (2002), *Δημόσια Ασφάλεια και Αντεγκληματική Πολιτική – Συγκριτική προσέγγιση*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη,
 Ν.- Κ. Σακελλαρίου (1995), *Το σύστημα πληροφοριών Schengen*, Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας,
 Α. Τσουκαλά (1998), «Η Συνθήκη Σένγκεν: χώρος ελεύθερης κυκλοφορίας ή απειλή για τη δημοκρατία;», *Ελληνική Δικαιοσύνη*, τόμος 39, 1519-1528

εφαρμόσουν. Κατά συνέπεια στις 19 Ιουνίου 1990 οι παραπάνω χώρες υπέγραψαν τη Σύμβαση Εφαρμογής της Συμφωνίας Σένγκεν που διαιρείται σε οκτώ Τίτλους και αποτελείται από 142 άρθρα.

Περιληπτικά ο Πρώτος Τίτλος περιέχει τους ορισμούς των συγκεκριμένων όρων που αναφέρονται στο κείμενο της Σύμβασης (άρθρο 1), ο Δεύτερος Τίτλος (άρθρα 2-38) αναφέρεται στην κατάργηση των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα και την κυκλοφορία των προσώπων, δηλαδή στη διέλευση των εσωτερικών και εξωτερικών συνόρων, στις θεωρήσεις, στους όρους κυκλοφορίας των αλλοδαπών, στον χαρακτηρισμό ατόμων ως ανεπιθύμητα, κλπ., ο Τρίτος Τίτλος (άρθρα 39-91) αφορά στην Αστυνομία και την Ασφάλεια, δηλαδή στην αστυνομική συνεργασία μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, στη δικαστική συνδρομή επί ποινικών υποθέσεων, στην έκδοση, στη λήψη μέτρων για τα ναρκωτικά, τα πυροβόλα όπλα και πυρομαχικά, ο Τέταρτος Τίτλος (άρθρα 92-119) αφορά στο Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν, δηλαδή στη δημιουργία, λειτουργία και χρήση του εν λόγω συστήματος, στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και στην ασφάλεια των δεδομένων αυτών στο πλαίσιο λειτουργίας του ΣΠΣ, ο Πέμπτος Τίτλος (άρθρα 120-125) αναφέρεται στην μεταφορά και κυκλοφορία των εμπορευμάτων, ο Έκτος Τίτλος (άρθρα 126-130) στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ο Έβδομος Τίτλος (άρθρα 131-133) αφορά στην Εκτελεστική Επιτροπή και ο Όγδοος Τίτλος (άρθρα 134-142) περιλαμβάνει τις τελικές Διατάξεις.

Στη Συμφωνία Σένγκεν προσχώρησαν μετέπειτα η Ιταλία (1990), η Ισπανία και Πορτογαλία (1991), η Ελλάδα (1992), η Αυστρία (1995), η Δανία (ειδικό καθεστώς), η Φιλανδία και η Σουηδία (1996). Η Σύμβαση Σένγκεν τέθηκε σε εφαρμογή στις 26 Μαρτίου 1995 από τις ιδρυτικές χώρες και από την Ισπανία και Πορτογαλία. Έτσι στον όρο «*κεκτημένο Σένγκεν*» περιλαμβάνονται η αρχική συμφωνία, η σύμβαση εφαρμογής της αρχικής συμφωνίας και τα πρωτόκολλα και οι συμφωνίες προσχώρησης των προαναφερόμενων χωρών στο χώρο Σένγκεν. Άρχισε, λοιπόν, να οικοδομείται ένας ιδιαίτερος χώρος για την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, ο «*χώρος Σένγκεν*» για την ασφάλεια του οποίου προβλεπόταν η λήψη συγκεκριμένων μέτρων.

Συνοψίζοντας, το περιεχόμενο της Συνθήκης Σένγκεν αναφέρεται κυρίως στον καθορισμό των όρων εισόδου, παραμονής και κυκλοφορίας των υπηκόων τρίτων χωρών εντός της επικράτειας των συμβαλλόμενων κρατών με την καθιέρωση ενιαίου τύπου θεώρησης («visa Schengen»). Ευθύνη για την τήρηση των σχετικών διατάξεων φέρουν οι μεταφορείς (άρθρα 26 και 27), ενώ η συνεργασία των αστυνομικών και δικαστικών αρχών των συμβαλλόμενων κρατών περιλαμβάνει την ανταλλαγή πληροφοριών, μέσω του ΣΠΣ, την υπό όρους διασυνοριακή παρακολούθηση και καταδίωξη μέσα στο έδαφος άλλου συμβαλλόμενου κράτους, την άμεση σύνδεση των τηλεπικοινωνιών, την ανταλλαγή υλικού κλπ.

B. Η ασφάλεια στο «χώρο Σένγκεν»

1. Το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν

Το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν, η δημιουργία του οποίου προβλέπεται στο άρθρο 92 της Σ.Ε.Σ.Σ., παρέχει τη δυνατότητα στις αρμόδιες Αρχές του κάθε συμβαλλόμενου μέρους να διαθέτουν «μια αυτοματοποιημένη διαδικασία υποβολής ερωτημάτων» για πρόσωπα και αντικείμενα κατά τη διενέργεια των συνοριακών και άλλων αστυνομικών και τελωνειακών ελέγχων με σκοπό την εξυπηρέτηση της διαδικασίας θεωρήσεων τίτλων διαμονής (visas), για την κυκλοφορία των προσώπων κλπ. Το ΣΠΣ απαρτίζεται από δύο τμήματα, δηλαδή το Κεντρικό Σύστημα (C.SIS) και τα Εθνικά Συστήματα (N.SIS).

Τα Εθνικά Συστήματα (ένα σε κάθε συμβαλλόμενο κράτος) συνδέονται με το Κεντρικό Σύστημα του ΣΠΣ και, σύμφωνα με την Αρχή Λειτουργίας του, δεν επιτρέπεται η απευθείας ανταλλαγή των πληροφοριών (δεδομένων) μεταξύ των Εθνικών Συστημάτων, αλλά μόνο μέσω του Κεντρικού Συστήματος του ΣΠΣ. Η Υπηρεσία Τεχνικής Υποστήριξης του Κεντρικού Συστήματος του ΣΠΣ έχει την έδρα της στο Στρασβούργο. Στο αρχείο του ΣΠΣ καταχωρούνται μόνο τα δεδομένα που προβλέπονται από το άρθρο 13 της Σ.Ε.Σ.Σ. Το κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος φέρει την ευθύνη για τη δημιουργία και συντήρηση του δικού του Εθνικού Συστήματος το οποίο συνδέεται με το Κεντρικό Σύστημα του ΣΠΣ. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται

η αυτόματη αναζήτηση στοιχείων, ενώ με την ύπαρξη του μηχανισμού «S.I.R.E.N.E. (Supplementary Information Request At The National Entries)» προβλέπεται η συγκρότηση ενός οργάνου σε κάθε συμβαλλόμενο μέρος, μέσω του οποίου διακινούνται όλες οι συμπληρωματικές πληροφορίες και αποτελεί το μοναδικό σημείο διαρκούς επαφής μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών. Τα συμβαλλόμενα μέρη αποτελούν τα 13 κράτη μέλη, η Νορβηγία και η Ισλανδία. Η Μ. Βρετανία και η Ιρλανδία θα συμμετάσχουν στο μέλλον αλλά μόνο στο επίπεδο της ανταλλαγής πληροφοριών στο πλαίσιο της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας σε ποινικά θέματα. Τέλος, με το δημοψήφισμα στις 5 Ιουνίου 2005, η Ελβετία συμφώνησε στην υπογραφή της Συνθήκης Σένγκεν και τη συμμετοχή της στο ΣΠΣ, η οποία θα επιτευχθεί το 2008.¹³³

Πρόσβαση στα δεδομένα του ΣΠΣ έχουν οι αρμόδιες Αρχές για τους συνοριακούς και άλλους αστυνομικούς και τελωνειακούς ελέγχους, για την έκδοση των θεωρήσεων (Visas) κλπ., η οποία διέπεται από το εθνικό δίκαιο του κάθε συμβαλλόμενου μέρους.

Οι κατηγορίες δεδομένων (πληροφοριών) που καταχωρούνται στο ΣΠΣ αφορούν στα σεσημασμένα πρόσωπα, στα αντικείμενα και τα οχήματα που αναφέρονται στα άρθρα 100 και 99 αντίστοιχα. Τα στοιχεία σχετικά με τα πρόσωπα που καταχωρούνται είναι α. το επώνυμο και το όνομα, β. τα ιδιαίτερα, αντικειμενικά και αναλλοίωτα φυσικά χαρακτηριστικά, γ. το πρώτο γράμμα του δευτέρου ονόματος, δ. ημερομηνία και τόπος γέννησης, ε. το φύλο, στ. η ιθαγένεια, ζ. η ένδειξη ότι τα πρόσωπα είναι οπλισμένα, η. ότι τα πρόσωπα είναι βίαια, θ. ο λόγος της σήμανσης και ι. η στάση που ενδείκνυται να τηρηθεί. Οι κατηγορίες δεδομένων που περιέχονται στο ΣΠΣ αφορούν καταζητούμενα, προς σύλληψη, άτομα, με σκοπό την έκδοσή τους (άρθρο 95), τους αλλοδαπούς (άρθρο 96), πρόσωπα που εξαφανίσθηκαν ή πρόσωπα που για την προστασία τους πρέπει να κρατηθούν (άρθρο 97), μάρτυρες και πρόσωπα που καλούνται να απολογηθούν κλπ. (άρθρο 98), πρόσωπα και οχήματα με σκοπό τη διακριτική παρακολούθησή τους (άρθρο 99), αντικείμενα που αναζητούνται για κατάσχεση ή για να χρησιμοποιηθούν ως αποδεικτικά στοιχεία στην ποινική διαδικασία (άρθρο 100).

¹³³ E. Brouwer (2005), *Data surveillance and border control in the EU: Balancing efficiency and legal protection of third country nationals*, www.libertysecurity.org/article289.html, Printed 11/09/2005

Τα δεδομένα που αφορούν αλλοδαπούς με σκοπό την άρνηση εισόδου τους στην επικράτεια των συμβαλλομένων μερών καταχωρούνται στο ΣΠΣ βάσει μιας εθνικής σημάσεως, η οποία βασίζεται σε πράξη Διοικητικής Αρχής ή απόφαση Δικαστικής Αρχής, ενώ ενδέχεται οι σχετικές αποφάσεις να στηρίζονται στην ενδεχόμενη απειλή που συνιστά η παρουσία ενός αλλοδαπού στο εθνικό έδαφος ενός κράτους για την τάξη και την ασφάλεια του. Γίνεται δηλαδή αναφορά σε περιπτώσεις που ο αλλοδαπός έχει καταδικασθεί για την τέλεση αξιόποινης πράξης, που επισύρει ποινή στερητική της ελευθερίας, τουλάχιστον ενός έτους, αλλά και σε περιπτώσεις που υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ότι ο αλλοδαπός διέπραξε σημαντικές αξιόποινες πράξεις ή υπάρχουν συγκεκριμένες ενδείξεις ότι ο αλλοδαπός προτίθεται να τελήσει τέτοιου είδους πράξεις στο έδαφος ενός εκ των συμβαλλομένων μερών.¹³⁴ Παρατηρείται δηλαδή μια μετατόπιση της έμφασης από την επέλευση μιας εγκληματικής πράξης στην απειλή της, φαινόμενο που αναλύθηκε στο πρώτο μέρος της εργασίας.

Μια πτυχή του ΣΠΣ που έχει εγείρει ανησυχία είναι η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και η ασφάλεια των δεδομένων αυτών. Οι διατάξεις των άρθρων 102-118 της Σ.Ε.Σ.Σ. αναφέρονται στη χρήση των δεδομένων, στους κανόνες που πρέπει να διέπουν τη σήμανση, στην τροποποίηση, συμπλήρωση, διόρθωση ή διαγραφή των δεδομένων αυτών που έχουν καταχωρηθεί στο ΣΠΣ, στις Εθνικές Αρχές Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων κλπ.

2. Κοινοτικοποίηση του «κεκτημένου Σένγκεν»

Για την Σ.Ε.Σ.Σ. υπήρξαν έντονες επικρίσεις λόγω του γεγονότος ότι περιέχονται σ' αυτήν ρυθμίσεις που αναφέρονται στις ατομικές ελευθερίες και δικαιώματα χωρίς να υπόκεινται σε επαρκή πολιτικό (κοινοβουλευτικό) και δικαστικό έλεγχο. Γι' αυτό και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πρότεινε την ενσωμάτωση του «κεκτημένου Σένγκεν» στη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να διαμορφωθούν οι κατάλληλες θεσμικές προϋποθέσεις για τον αποτελεσματικότερο έλεγχο της Συμφωνίας Σένγκεν.

¹³⁴ E. Brouwer (2005), *Data surveillance and border control in the EU: Balancing efficiency and legal protection of third country nationals*, www.libertysecurity.org/article289.html, Printed 11/09/2005

Όπως αναφέρει και ο Π. Κ. Ιωακειμίδης¹³⁵ με την κοινοτικοποίηση του «κεκτημένου Σένγκεν» επιτυγχάνεται η μετάβαση από το «καθεστώς της διακυβερνητικής συνεργασίας» στο «πρότυπο της υπερεθνικής, κοινοτικής ολοκλήρωσης», μέσα από μια διαδικασία «θεσμικής ωρίμανσης».

Η ενσωμάτωση του «κεκτημένου Σένγκεν» γίνεται μέσω πρωτοκόλλου με τη «μορφή της στενότερης συνεργασίας», η οποία προκάλεσε έντονους προβληματισμούς. «Οι προβληματισμοί εστιάζονται στο πρότυπο της «στενότερης συνεργασίας» που έχει προσλάβει η ενσωμάτωση, με ιδιαίτερα ασαφείς και περίπλοκες ρυθμίσεις για τη Βρετανία, την Ιρλανδία και τη Δανία, στην πρόβλεψη της ομοφωνίας για τη λήψη όλων των αποφάσεων για την εφαρμογή και ανάπτυξη του «κεκτημένου» με την καθολική σχεδόν απουσία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στη διαδικασία και με τον περιορισμένο ρόλο του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στον έλεγχο των σχετικών ρυθμίσεων».¹³⁶

Η ενσωμάτωση του «κεκτημένου Σένγκεν» στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα θα προσδώσει στις διάφορες διατάξεις του, συμπεριλαμβανομένου και του συστήματος καταγραφής δεδομένων και επιτήρησης, ιδιαίτερη βαρύτητα και επιρροή.¹³⁷

Μετά την αναθεώρηση της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Άμστερνταμ, η Συνθήκη Σένγκεν εντάχθηκε εν μέρει στον «πρώτο πυλώνα» («κοινοτικοποίηση») και εν μέρει στον «τρίτο πυλώνα» («διακυβερνητικό επίπεδο»). Κατά συνέπεια οι δραστηριότητες του «χώρου Σένγκεν», όπως η καταγραφή προσωπικών δεδομένων και το σύστημα παρακολούθησης, διαχέονται στα πολυάριθμα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη γραφειοκρατία καθιστώντας τον έλεγχό τους ακόμα πιο δύσκολο.¹³⁸

¹³⁵ Π.Κ. Ιωακειμίδης (1998), ό.π., 114

¹³⁶ Π.Κ. Ιωακειμίδης (1998), ό.π., 119, επίσης βλ. Σ. Περράκης (2001), «Ο χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην ΕΕ», ό.π., 361-401

¹³⁷ T. Mathiesen (1999), *On Globalization of Control: Towards an Integrated Surveillance System in Europe*, ό.π., 2

¹³⁸ T. Mathiesen (1999), ό.π., 2

3. Η εξέλιξη του Συστήματος Πληροφοριών Σένγκεν¹³⁹

Μετά από τέσσερα χρόνια μυστικών διαπραγματεύσεων έχει ήδη αρχίσει η δημιουργία του ΣΠΣ II. Τον Σεπτέμβριο 2004 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέγραψε ένα συμβόλαιο ύψους 40 εκατομμυρίων ευρώ με μια ομάδα ειδικών στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές για να κατασκευάσουν δύο βάσεις δεδομένων, δηλαδή το ΣΠΣ δεύτερης γενιάς και το νέο Visa Information System (VIS), με πολύ σοβαρές επιπτώσεις για τα άτομα που θα καταχωρούνται στις εν λόγω βάσεις δεδομένων, αφού θα αποτελέσουν για τις αρμόδιες αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης ένα ισχυρό μέσο επιτήρησης και ελέγχου. Στη πραγματικότητα πρόκειται για ένα ενιαίο σύστημα, το οποίο θα τεθεί σε λειτουργία στις αρχές του 2007. Στο νέο ΣΠΣ θα ενταχθούν σταδιακά και τα νέα δέκα κράτη μέλη, που προσχώρησαν στην ΕΕ τον Μάιο του 2004.

Η λειτουργία του ΣΠΣ II θα περιλαμβάνει την καταχώρηση νέων κατηγοριών δεδομένων σχετικά με τα πρόσωπα, την καταχώρηση βιομετρικών δεδομένων και προβλέπεται η εκτεταμένη πρόσβαση στο ΣΠΣ και διασύνδεσή του με το VIS. Αυτό σημαίνει την καταχώρηση όλων των ξένων ατόμων που εισέρχονται στην ΕΕ με βίζα, ώστε οι τελωνειακές υπηρεσίες και το τμήμα αλλοδαπών να μπορούν να ελέγχουν ότι οι επισκέπτες θα φύγουν από το έδαφος της ΕΕ την ημερομηνία λήξης της βίζας τους. Σε αντίθετη περίπτωση, το ΣΠΣ II θα τους ειδοποιεί και ο ξένος θα χαρακτηρίζεται «παράνομος» σε όλη την Ευρώπη και θα απελαύνεται άμεσα μόλις συλληφθεί.¹⁴⁰ Η κατασκευή του νέου ΣΠΣ θα διαμορφωθεί κατάλληλα, ώστε μελλοντικά να είναι εφικτή η επέκταση των λειτουργιών του. Μέχρι στιγμής υπάρχει συμφωνία για την προσθήκη τεσσάρων νέων κατηγοριών, όπως είναι

¹³⁹ Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από το άρθρο *EU: Schengen Information System II – fait accompli?*, (January-February 2005), vol.15, no1, London: Statewatch Publication, 17-20, *Development of SIS II*, Council of the European Union, Brussels 26 May 2003, 9808/03, στο www.libertysecurity.org, Printed 11/09/2005

¹⁴⁰ J. Buuren (2003), «Τα πλοκάμια του συστήματος της Συνθήκης Σένγκεν», *Le Monde Diplomatique – Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 06/04/03, 40-41

α) τα παιδιά, που απαγορεύεται να εξέλθουν του χώρου Σένγκεν. Αυτή η λειτουργία προφανώς θα εφαρμόζεται σε περιπτώσεις απαγωγών και χωρισμού των γονέων.

β) Μια άλλη κατηγορία αποτελούν οι «βίαιοι ταραξίες» (violent troublemakers) με σκοπό την αποτροπή των χούλιγκανς και των διαδηλωτών από το να ταξιδεύουν για να λάβουν μέρος σε συγκεκριμένες εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται σε άλλες χώρες του χώρου Σένγκεν με το πρόσχημα ότι αποτελούν απειλή για τη διατήρηση της τάξης. Σύμφωνα με τον J. Buuren¹⁴¹ ένας ακόμα στόχος του ΣΠΣ II είναι οι στρατευμένοι οπαδοί του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης.

γ) Μια τρίτη εν δυνάμει κατηγορία αφορά υπόπτους για τρομοκρατικές επιθέσεις.

Όσον αφορά στα στοιχεία που καταχωρούνται σχετικά με τα πρόσωπα στο ήδη υπάρχον ΣΠΣ προβλέπεται και η προσθήκη νέων με τη σύμφωνη γνώμη των συμβαλλομένων μερών. Κατά συνέπεια, η καταχώρηση βιομετρικών στοιχείων (ψηφιακές φωτογραφίες και δακτυλικά αποτυπώματα) θα συμπεριληφθεί στο νέο ΣΠΣ. Πρόκειται δηλαδή για την αρχή της βιομετρικής καταγραφής όλου του ευρωπαϊκού πληθυσμού. Μεταξύ άλλων, τα κράτη μέλη συμφώνησαν ότι για τις φωτογραφίες και τα δακτυλικά αποτυπώματα όλων των κατόχων διαβατηρίων, άδειας παραμονής και θεωρήσεων διαμονής (visas) θα χρησιμοποιούνται κοινά τεχνολογικά μέσα.

Μελλοντικά το ΣΠΣ II θα χρησιμοποιείται και για την εξιχνίαση εγκληματικών πράξεων μέσω της σύγκρισης των δακτυλικών αποτυπωμάτων, που θα λαμβάνονται από τον τόπο του εγκλήματος, με τα δακτυλικά αποτυπώματα που θα είναι ήδη καταχωρημένα στο ΣΠΣ II. Επιπλέον, στο ΣΠΣ II θα συμπεριλαμβάνονται και όλα τα στοιχεία που εμπεριέχονται στο Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης με αποτέλεσμα την προσθήκη και νέων δεδομένων, όπως το πατρικό όνομα των γυναικών, ο τόπος κατοικίας, γλώσσες που το άτομο γνωρίζει, πληροφορίες σχετικά με το ένταλμα σύλληψης, το διαπραχθέν έγκλημα κλπ. Επίσης πρέπει να επισημανθεί και η

¹⁴¹ J. Buuren (2003), ό.π., 40

πιθανότητα σύνδεσης του ΣΠΣ II με άλλες βάσεις δεδομένων όπως είναι αυτές των ποινικών μητρώων κλπ. Το ΣΠΣ θα μετατραπεί από όργανο ελέγχου των εσωτερικών συνόρων των κρατών μελών της ΕΕ σε προηγμένο εργαλείο έρευνας της αστυνομίας.¹⁴²

Επιπλέον πρόσβαση στο ΣΠΣ II θα έχουν, εκτός από τα δέκα νέα κράτη μέλη της ΕΕ, η Μ. Βρετανία και η Ιρλανδία καθώς και πέντε νέες κατηγορίες χρηστών. Είναι λοιπόν άξιο προβληματισμού η δυσαναλογία μεταξύ της προστασίας των δεδομένων και του αριθμού των ατόμων που έχουν πρόσβαση σ' αυτά. Οι νέες αρχές που θα έχουν πρόσβαση στο ΣΠΣ II είναι οι αρμόδιες αρχές για τα καταχωρημένα αυτοκίνητα, η Europol, η Eurojust, οι εθνικές και δικαστικές διωκτικές αρχές και οι μυστικές υπηρεσίες. Για την πρόσβαση όλων αυτών των αρχών θα έπρεπε να τροποποιηθεί η Συνθήκη Σένγκεν, διότι σύμφωνα με τις διατάξεις της, η πρόσβαση στο ΣΠΣ περιορίζεται σαφέστατα στις αρχές που είναι αρμόδιες για τους συνοριακούς και τους άλλους αστυνομικούς και τελωνειακούς ελέγχους.

Με το πρόσχημα όμως του τρομοκρατικού χτυπήματος της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 προτιμήθηκε η διαφορετική ερμηνεία των ίδιων διατάξεων. Κατ' αυτό τον τρόπο, αφού σκοπός του ΣΠΣ σύμφωνα με το άρθρο 93 είναι «η προστασία της δημόσιας τάξης και ασφάλειας συμπεριλαμβανομένης και της κρατικής ασφάλειας», αποφασίστηκε να παραβλεφθεί το άρθρο 101 που απαγόρευε την ευρεία πρόσβαση στο ΣΠΣ και να δοθεί το δικαίωμα πρόσβασης σε έναν ευρύτερο αριθμό φορέων που φέρουν την ευθύνη «για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας». Υπό το πρίσμα αυτό μπορούμε να μιλάμε για ξεκάθαρη παραβίαση του άρθρου 101 ή για μια ολοκληρωτική τροποποίηση του εν λόγω άρθρου. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για ένα θέμα για το οποίο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τα εθνικά κοινοβούλια θα έπρεπε να είχαν ερωτηθεί, πριν από οποιαδήποτε αλλαγή.

Τέλος, ο σχεδιασμός του ΣΠΣ II επιτρέπει την προσθήκη νέων χρηστών ανά πάσα στιγμή ακόμα και τη δυνατότητα μερικής πρόσβασης με

¹⁴² J. Buuren (2003), ό.π., 40, E. Brouwer (2005), *Data surveillance and border control in the EU: Balancing efficiency and legal protection of third country nationals*, www.libertysecurity.org/article289.html, Printed 11/09/2005

σκοπό διαφορετικό από τον αρχικό, που αφορά στις καταχωρήσεις. Αυτό αποτελεί κατάφωρη παραβίαση μιας εκ των θεμελιωδών αρχών προστασίας προσωπικών δεδομένων, που αναφέρεται στο άρθρο 102 της Συνθήκης Σένγκεν και σύμφωνα με το οποίο τα δεδομένα χρησιμοποιούνται μόνο για τον σκοπό που έχουν συλλεγεί. Ο J. Buuren¹⁴³ αναφέρεται σε ένα εσωτερικό έγγραφο της ομάδας του Σένγκεν όπου υπογραμμίζεται ότι «η ιδέα του να χρησιμοποιηθούν τα δεδομένα του ΣΠΣ για άλλους σκοπούς από αυτούς που αρχικά προβλέφθηκαν και ειδικά για την πληροφόρηση της αστυνομίας, αποτελεί αυτή τη στιγμή το αντικείμενο της «ευρείας» συναίνεσης που έρχεται να προστεθεί στα συμπεράσματα του Συμβουλίου μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου». Είναι φανερό ότι αυτό το σύστημα θα χρησιμοποιηθεί για τον αποκλεισμό εκατομμυρίων ατόμων από τον ευρωπαϊκό χώρο, για την επιτήρηση και τον έλεγχο πληθυσμών που θεωρούνται ύποπτοι (κυρίως μεταναστών), και για τη δημιουργία μιας βάσης βιομετρικών καταχωρήσεων όλων των ατόμων που εισέρχονται στο έδαφος της ΕΕ.

Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο λειτουργίας του ΣΠΣ II αποδυναμώνεται το δικαίωμα των υπηκόων τρίτων χωρών να εγείρουν αντιρρήσεις σε περίπτωση που ένα κράτος αρνηθεί την είσοδό τους στο έδαφός του. Σε αντίθεση με το άρθρο 111 της Συνθήκης Σένγκεν, το άρθρο 13 του ΣΠΣ II (COM2005/236) περιορίζει το εν λόγω δικαίωμα σε άτομα που βρίσκονται εντός του εδάφους ενός κράτους μέλους.¹⁴⁴

4. Το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν III¹⁴⁵

Η Συνθήκη Σένγκεν III υπεγράφη (27 Μαΐου 2005) στην Prüm, μια μικρή πόλη της Δ. Γερμανίας και θα πρέπει να κυρωθεί από τα εθνικά κοινοβούλια των επτά συμβαλλόμενων κρατών, δηλαδή της Γερμανίας, Ισπανίας, Γαλλίας, του Λουξεμβούργου, της Ολλανδίας, της Αυστρίας και του Βελγίου. Παρόλο που δεν αποτελεί μέρος της Συνθήκης Σένγκεν ακολουθεί ένα παρόμοιο μοντέλο συνεργασίας με αυτό που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο

¹⁴³ J. Buuren (2003), ό.π., 41

¹⁴⁴ E. Brouwer (2005), *Data surveillance and border control in the EU: Balancing efficiency and legal protection of third country nationals*, www.libertysecurity.org/article289.html, Printed 11/09/2005

¹⁴⁵ *Some remarks on Schengen III*, www.statewatch.org, Printed 11/09/2005

της ανωτέρω Συνθήκης, πριν την ενσωμάτωση της τελευταίας στον πρώτο και τρίτο πυλώνα της ΕΕ με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1999. Με λίγα λόγια μια ομάδα των ισχυρών κρατών της ΕΕ συμφωνούν σε μια στενότερη συνεργασία εκτός των επίσημων δομών της ΕΕ με σκοπό να μεταφέρουν τους κανόνες της μεταξύ τους συνεργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτό συνεπάγεται την αδυναμία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου να λάβει θέση στο στάδιο της διμερούς συνεργασίας, ενώ θα έχει και ελάχιστη επιρροή όταν τα επτά κράτη μέλη προσπαθήσουν να εφαρμόσουν αυτούς τους κανόνες εντός του ευρωπαϊκού / κοινοτικού χώρου.

Στην εν λόγω Συνθήκη ενεργοποιείται η λεγόμενη «*αρχή της διαθεσιμότητας*», σύμφωνα με την οποία επιτρέπεται η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των αρχών εφαρμογής του νόμου εντός της ΕΕ με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας.¹⁴⁶ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στις προηγούμενες Συνθήκες καθορίζονταν οι κατηγορίες των πληροφοριών που θα ανταλλάσσονταν καθώς και οι προϋποθέσεις αυτής της ανταλλαγής. Η «*αρχή της διαθεσιμότητας*» που κατοχυρώνεται στην Συνθήκη της Ρώμης υπαγορεύει την ανταλλαγή όλων των δεδομένων, αφού προβλέπεται όχι μόνο δικαίωμα πρόσβασης των συμβαλλόμενων κρατών στις βάσεις δεδομένων αλλά και η δυνατότητα να ζητούν περισσότερες πληροφορίες.

Στη Συνθήκη περιλαμβάνεται η δημιουργία βάσεων γενετικών δεδομένων (DNA Profiles), δακτυλικών αποτυπωμάτων (Fingerprint data) και οχημάτων (Vehicle database). Ενώ στις διατάξεις του άρθρου 2 περιγράφονται οι λειτουργίες των βάσεων δεδομένων γενετικού υλικού, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για την προστασία αυτών των προσωπικών και ευαίσθητων δεδομένων. Ο μόνος περιοριστικός όρος είναι η ανταλλαγή αυτών των δεδομένων να λαμβάνει χώρα μόνο για λόγους ποινικής δίωξης. Επιπλέον, η εντολή για την διεξαγωγή και ανάλυση ενός τεστ DNA θα δίδεται μόνο από την δικαστική ή αντίστοιχη αρμόδια αρχή ενός συμβαλλόμενου μέρους.

¹⁴⁶ T. Balzacq and S. Carrera (July 2005), *The EU's Fight against International Terrorism. Security Problems, Insecure Solutions*, CEPS Policy Brief No. 80, www.libertysecurity.org/article340.html, Printed 11/09/2005

Περαιτέρω, στο πλαίσιο της Συνθήκης, επιτρέπεται, κατά τη διαδικασία ταυτοποίησης ενός ατόμου, η πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων δακτυλικών αποτυπωμάτων που τηρούνται από τα συμβαλλόμενα μέρη και η αυτόματη σύγκριση αυτών των δακτυλικών αποτυπωμάτων, όχι μόνο σε περιπτώσεις ποινικών διώξεων, αλλά και για «προληπτικούς» λόγους. Καθοριστικό ρόλο έχει η νομοθεσία του αιτούντος κράτους και όχι του κράτους από το οποίο ζητούνται αυτές οι πληροφορίες, δηλαδή οι αστυνομικές αρχές του αιτούντος κράτους δεν είναι υποχρεωμένες να γνωρίζουν τις νομικές προϋποθέσεις που ισχύουν σε άλλα κράτη.

Προβλέπεται, επίσης, η συνεργασία των συμβαλλόμενων κρατών σε περιπτώσεις πολιτικών διαδηλώσεων και άλλων μαζικών εκδηλώσεων (άρθρα 13-15) με αποτέλεσμα την νομιμοποίηση της λεγόμενης «μαύρης λίστας», στην οποία περιλαμβάνονται άτομα, τα δεδομένα των οποίων θα ανταλλάσσονται με πρωτοβουλία του εκάστοτε κράτους, είτε υπάρχει σχετικό αίτημα είτε όχι. Επιπλέον, υπάρχει πρόβλεψη σχετικά με την ύπαρξη ενόπλων συνοδών “sky marshals” στα επιβατικά αεροπλάνα (άρθρο 17-18). Στο κεφάλαιο 4 που αφορά στην καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης προβλέπονται κοινές απελάσεις (παράδειγμα αποτελεί η οργάνωση από κοινού μεταξύ των γερμανικών, βελγικών και ελβετικών αρχών στις 13 Σεπτεμβρίου 2004 του «επαναπατρισμού» 17 αφρικανών, που είχαν ζητήσει άσυλο. Ο επαναπατρισμός πραγματοποιήθηκε με πτήση από το Αμβούργο και με τη συνοδεία 70 αξιωματούχων συνοριοφυλάκων).

Συνοψίζοντας, στη Συνθήκη προβλέπεται η πρόσβαση των διωκτικών αρχών σε βάσεις δεδομένων γενετικού υλικού, δακτυλικών αποτυπωμάτων και καταγραφής οχημάτων, η λήψη μέτρων για τη διαφύλαξη της δημόσιας τάξης, η παρουσία ενόπλων φρουρών στα πολιτικά αεροσκάφη και η οργάνωση κοινών πτήσεων με σκοπό την «απέλαση» των αιτούντων άσυλο.

Διαμορφώνεται, λοιπόν, εντός του χώρου Σένγκεν το κατάλληλο περιβάλλον, στο πλαίσιο του οποίου η παραβίαση θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι αναπόφευκτη.

Γ. Τα ανθρώπινα δικαιώματα στο χώρο Σένγκεν

Από την προηγούμενη ανάλυση είναι φανερό ότι στο όνομα της διαφύλαξης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας εντός του χώρου Σένγκεν λαμβάνονται μέτρα προστασίας που θίγουν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και την προστασία των προσωπικών δεδομένων του ανθρώπου, στα οποία γίνεται λεπτομερέστερη αναφορά στη συνέχεια.

1. Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή

Κύριο καθήκον του κράτους αποτελεί η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, η διαφύλαξη της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής και του απορρήτου της επικοινωνίας. Ο ιδιωτικός βίος είναι μια από τις εκφάνσεις της προσωπικότητας που απολαμβάνουν ιδιαίτερης συνταγματικής κατοχύρωσης.

Το δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής καθιερώνεται σταθερά στις θεμελιώδεις αρχές των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων επηρεάζοντας άμεσα την αποτελεσματική λειτουργία της δημοκρατίας.¹⁴⁷ Ο προσδιορισμός του ιδιωτικού βίου είναι αποτέλεσμα διττής διαδικασίας: του αυτοπροσδιορισμού από τον φορέα του δικαιώματος και ενός αντικειμενικού καθορισμού βάσει σταθερών κριτηρίων, όπως οι κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις.¹⁴⁸ Έτσι, παρά τις δυσχέρειες που παρουσιάζει η απαρίθμηση των στοιχείων που συνθέτουν το προστατευτέο αγαθό του ιδιωτικού βίου, δίδεται από την ελληνική θεωρία ένας ορισμός σύμφωνα με τον οποίο: *«σφαίρα του ιδιωτικού βίου είναι ο χώρος που αυτοπροσδιορίζει κάθε άτομο προκειμένου να ασκεί μέσα σ' αυτόν τις προσωπικές και οικογενειακές του δραστηριότητες απερίσπαστο από παρεμβάσεις και παρενοχλήσεις τρίτων. Ο χώρος αυτός εκτείνεται μεταξύ του ευρύτερου πλαισίου της κοινωνικής και επαγγελματικής*

¹⁴⁷ D. Gomien, D. Harris, L. Zwaak, Γ. Αμίτσης (Επιμ.) (2001), *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης: Δίκαιο και πρακτική*, (μτφρ. Έ. Τσατσαρέλη), Σειρά Θεσμικά Κείμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 361

¹⁴⁸ Ι. Καράκωστας (2004), «Προστασία της ιδιωτικότητας στην Κοινωνία της Πληροφορίας», *Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας*, τευχ. 1, 54-55

ζωής ενός προσώπου και του απόρρητου χώρου της αυστηρά προσωπικής του ζωής». ¹⁴⁹

Συμπεραίνουμε λοιπόν πως η ιδιωτική ζωή έχει δυο διαστάσεις: την χωρική και την ουσιαστική διάσταση. Η χωρική διάσταση της ιδιωτικής ζωής ταυτίζεται με την κατοικία. Η κατοικία είναι το χωρικό περίβλημα της ιδιωτικής ζωής. Η ουσιαστική διάσταση περιλαμβάνει όλες τις εκφάνσεις και εκδηλώσεις της προσωπικότητας που θέλει το άτομο να διατηρήσει κρυφές και μυστικές για το κοινωνικό σύνολο. Στην ουσιαστική διάσταση της ιδιωτικής ζωής ανήκει πρωτίστως η οικογενειακή ζωή, οι ενδοοικογενειακές έριδες, η σεξουαλική ή ερωτική ή αισθηματική ζωή, οι διάφορες μορφές ανταποκρίσεων και επικοινωνιών (επιστολές, τηλεφωνικές συνδιαλέξεις κλπ), οι θρησκευτικές και πολιτικές πεποιθήσεις κλπ. ¹⁵⁰

Το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου κατοχυρώνεται κατ' αρχάς σε ένα πλέγμα εθνικών και διεθνών διατάξεων. Ενδεικτικά, σε εθνικό επίπεδο: Άρθρο 9 § 1,2 του Ελληνικού Συντάγματος (το άσυλο της κατοικίας και το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του ατόμου) ¹⁵¹ και σε διεθνές: Άρθρο 12 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948, ¹⁵² Άρθρο 17 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του 1966, ¹⁵³ Άρθρο 7 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής), το Άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την

¹⁴⁹ Ι. Καράκωστας (2004), ό.π., 54 και Κ.Χ. Χρυσόγονος (2002), *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 2^η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 235

¹⁵⁰ Χ. Σατλάνης (2003), ό.π., 169

¹⁵¹ Π. Παραράς (1996), *Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκκουλας, 41-42 και Α. Μάνεσης (1979), ό.π., 229-231

¹⁵² Π. Παραράς (1996), ό.π., 312, Σ. Περράκης (1999), *Διεθνής Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ΟΗΕ- Ουνέσκο- Διεθνής Οργάνωση Εργασίας- Συμβούλιο της Ευρώπης- ΟΑΣΑ- ΕΕ κ.α.*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 843 και D. Gomien, D. Harris, L. Zwaak, Γ. Αμίτσης (Επιμ.) (2001), ό.π., 362

¹⁵³ Κ. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη (1990), ό.π., 71, Α. Manassis (2001), "Considerations on the protection of human rights at the threshold of the twenty-first century", στο: L.-A. Sicilianos & M. Gavouneli (eds.), *Scientific and Technological Development and Human Rights*, Athens: Ant. N. Sakkoulas, 18 και D. Gomien, D. Harris, L. Zwaak, Γ. Αμίτσης (Επιμ.) (2001), ό.π., 362

Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής).¹⁵⁴

Συγκεκριμένα το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α., ρητά αναφέρει τα εξής: 1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του. 2. Δεν επιτρέπεται να υπάρξει επέμβαση δημόσιας αρχής κατά την άσκηση αυτού του δικαιώματος, εκτός εάν η επέμβαση αυτή προβλέπεται από το νόμο και αποτελεί μέτρο το οποίο σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι αναγκαίο για την εθνική ασφάλεια, τη δημόσια ασφάλεια, την οικονομική ευημερία της χώρας, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας ή της ηθικής ή την προστασία των δικαιωμάτων ή των ελευθεριών των άλλων.¹⁵⁵

Στην περίπτωση του χώρου Σένγκεν το κράτος μπορεί να επεμβαίνει στην ιδιωτική ζωή του ατόμου για να «αμυνθεί απέναντι στους επικείμενους κινδύνους που απειλούν τη θεμελιώδη δημοκρατική τάξη», χωρίς όμως να προβλέπονται οι όροι που θα υποδεικνύουν με επαρκή τρόπο σε ποιες περιπτώσεις και υπό ποιες συνθήκες δίνεται αυτή η δυνατότητα στην δημόσια εξουσία να προβαίνει σε τέτοιους είδους παρεμβάσεις.¹⁵⁶

Αποτέλεσμα είναι στο όνομα της εσωτερικής ασφάλειας η προστασία της ιδιωτικής ζωής να καθίσταται ευάλωτη, αφού θεωρείται δεδομένο ότι στην ιδιωτική σφαίρα ελλοχεύουν πλέον απειλές για την εσωτερική ασφάλεια και προβάλλεται ως επιτακτική ανάγκη η λήψη μέτρων προστασίας της. Η ιδιωτική σφαίρα, επομένως, αποτελεί τόπο επικίνδυνου «όπου διαδραματίζεται το κρυφό και το απειλητικό».¹⁵⁷ Το δίκαιο με την επέμβαση στο χώρο του

¹⁵⁴ Ξ. Γιαταγάνας (2003), *Η Ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Συνθήκες – Άσκηση συνταγματικού δικαίου ή πολιτική ρητορεία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 136, Σ. Περράκης (1999), ό.π., 64, ¹⁵⁴ Κ. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη (1990), ό.π., 82, Π. Παραράς. ό.π., 348-349, D. Gomien, D. Harris, L. Zwaak, Γ. Αμίτσης (Επιμ.) (2001), ό.π., 361 και Κ.Χ. Χρυσόγονος (2002), ό.π., 236

¹⁵⁵ Χ. Ν. Ταγαράς (1992), *Μηχανισμοί διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου με ερμηνεία των άρθρων 6 και 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκκουλα, 141 και Α. Rodger (1993), “Human Rights: Surveillance and Intrusion”, στο: Mahoney K. E. and Mahoney P. (eds.), *Human Rights in the Twenty-first Century, A Global Challenge*, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 819

¹⁵⁶ D. Gomien, D. Harris, L. Zwaak, Γ. Αμίτσης (Επιμ.) (2001), ό.π., 375

¹⁵⁷ Ε. Λαμπροπούλου (2001), *Εσωτερική Ασφάλεια και Κοινωνία του Ελέγχου*, ό.π., 51

ατόμου επιδιώκει την προστασία του ίδιου του κράτους και των πολιτών, περιορίζοντας όχι μόνο το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, αλλά και το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών του δεδομένων.

2. Το δικαίωμα στην προστασία προσωπικών δεδομένων

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία του Ατόμου από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Στρασβούργο 28.1.1981) ως «*δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα*» νοούνται κάθε πληροφορία, η οποία αφορά συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο ή πρόσωπο του οποίου η ταυτότητα μπορεί να προσδιοριστεί. Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, ανάλογα με τη φύση τους, διακρίνονται σε «ευαίσθητα» και «μη ευαίσθητα» σε συνάρτηση με το βαθμό προσβολής της προσωπικότητας του ατόμου που μπορεί να προκληθεί από την επεξεργασία τους.¹⁵⁸

Ως «*ευαίσθητα δεδομένα*» νοούνται «*τα προσωπικά δεδομένα που αφορούν τη φυλετική ή εθνική προέλευση, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, τη συμμετοχή σε ένωση, σωματείο και συνδικαλιστική οργάνωση, την υγεία, την κοινωνική πρόνοια και την ερωτική ζωή, καθώς και τα σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες*».¹⁵⁹ Τα προσωπικά δεδομένα μπορούν να πληγούν με ποικίλους τρόπους από τη χρήση της τεχνολογίας είτε σε επίπεδο ατομικό από φυσικά πρόσωπα ή σε επίπεδο συλλογικό από επίσημους κρατικούς φορείς (Συνθήκες Σένγκεν). Οι απεριόριστες δυνατότητες συσσώρευσης και συσχετισμού των πληροφοριών που άπτονται της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής του ατόμου εγκυμονούν κινδύνους για επεμβάσεις στην προσωπικότητά του, αφού είναι δυνατή η παραγωγή μιας «*διαφανούς*» εικόνας του, η οποία ανοίγει το δρόμο για τον έλεγχο και την χειραγώγηση του.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Β. Αραβαντινός (1997), *Η προστασία των στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα από την αθέμιτη επεξεργασία τους με ηλεκτρονικό υπολογιστή. Συμβολή στη Δικαιοκυβερνητική*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 18

¹⁵⁹ Χ. Σατλάνης (2003), *ό.π.*, 77

¹⁶⁰ Μ. Αυγουστιανάκης (2001), «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Προβλήματα και αντιμετώπιση από το δίκαιο», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τεύχ. 11, 679

Η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων προσβάλει θεμελιώδη δικαιώματα, όπως είναι η προστασία της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ), αφού παραβιάζεται η σφαίρα του απορρήτου κατ' επέκταση και άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως είναι η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, το απόρρητο των επικοινωνιών, η ελεύθερη συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις ή σωματεία, το δικαίωμα στην απομόνωση κλπ. Λόγω των κινδύνων που ελλοχεύουν από την ενδεχόμενη άκριτη επεξεργασία των εν λόγω δεδομένων αναδείχθηκαν νέα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού (ή πληροφοριακής αυτοδιάθεσης), «δηλαδή το δικαίωμα του προσώπου να αποφασίζει το ίδιο σχετικά με τη διάθεση και τη χρήση των πληροφοριών που το αφορούν».¹⁶¹ Το εν λόγω δικαίωμα συνάγεται από το δικαίωμα στον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Σύμφωνα με τον Α. Γέροντα¹⁶² το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού ή της αυτοδιάθεσης των πληροφοριών αποτελεί συγκεκριμενοποίηση του γενικού δικαιώματος της ανάπτυξης της προσωπικότητας. Στο δικαίωμα, όμως, του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού επιβάλλονται κάποιοι περιορισμοί, όταν πρόκειται για την ασφάλεια, τη λειτουργικότητα της ποινικής δικαιοσύνης, τη λειτουργικότητα των στατιστικών υπηρεσιών, την αντιμετώπιση της οικονομικής εγκληματικότητας. Από τα παραπάνω συνάγουμε, ότι η πληροφορία είναι οικονομικό, πολιτιστικό και συνταγματικό αγαθό, η κακή χρήση της οποίας εγκυμονεί κινδύνους για τους πολίτες και γι' αυτό θεωρήθηκε επιτακτική η ανάγκη διαμόρφωσης ενός «δικαίου των πληροφοριών» (Informationsrecht),¹⁶³ με το οποίο θεσπίζονται οι νέες «πληροφοριακές αξίες», αξιώσεις και δικαιώματα για πληροφόρηση και ρυθμίσεις σε περίπτωση παραβίασης τους.

Σύμφωνα με τον Hans Peter Bull¹⁶⁴ το δίκαιο των πληροφοριών διακρίνεται στο δίκαιο της αξιοποίησης πληροφοριών, που αναφέρεται στις

¹⁶¹ Μ. Αυγουστιανάκης (2001), ό.π., 680

¹⁶² Α. Γέροντας (2002), *Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Μια συμβολή στην ερμηνεία του Ν. 2472/1997 (προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα)*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

¹⁶³ Α. Γέροντας (2002), ό.π., 17

¹⁶⁴ Όπως αναφέρεται στον Α. Γέροντας (2002), ό.π., 48

ρυθμίσεις, που διασφαλίζουν την πρόσβαση και αξιοποίηση του πληροφοριακού υλικού, στο δίκαιο της κυκλοφορίας ή συναλλαγής των πληροφοριών, που αναφέρεται στην προστασία των πολιτών από τη συλλογή, αποθήκευση, μεταβολή, μετάδοση και διαγραφή πληροφοριών και στο δίκαιο της οργάνωσης των πληροφοριών, που αποσκοπεί στη δημιουργία μιας νομικής βάσης για την αξιοποίηση της πληροφορικής τεχνολογίας και για την ανάπτυξη προγραμμάτων.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να καταστήσουμε σαφές ότι η έννοια της προστασίας των προσωπικών δεδομένων δεν είναι ταυτόσημη με την έννοια της προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Το αίτημα για προστασία του ατόμου έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αφορά αφενός στην αυτονομία και ελευθερία του ατόμου και αφετέρου στην οργάνωση και δομή της νέας πληροφοριακής και ενδεχομένως πολιτικής και οικονομικής τάξης.¹⁶⁵ Επομένως, η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αφορά την αυτονομία του ατόμου και τη δυνατότητα που αυτό διαθέτει για συμμετοχή του στην κοινωνική και οικονομική ζωή.

Συμπερασματικά, μπορούμε να διακρίνουμε τους κινδύνους σε τρεις βασικές κατηγορίες: στον κίνδυνο προσβολής της ιδιωτικότητας, θίγεται δηλαδή κυρίως η ιδιωτική ζωή του ατόμου, στον κίνδυνο εκμετάλλευσης αρνητικών δεδομένων σε βάρος του ατόμου με δυσμενείς συνέπειες για το ίδιο και στον κίνδυνο κατηγοριοποίησης των ατόμων, διευκόλυνσης του ελέγχου τους και χειραγώγησης της δράσης και της σκέψης τους.¹⁶⁶

Έχει υποστηριχθεί ότι η προστασία δεδομένων, παρόλο που έχει τις ρίζες της στο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής, αποτελεί από μόνη της μια νέα θεμελιώδη αξία, τη στιγμή που εξετάζεται υπό το πρίσμα της συνταγματικότητας, της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ενός μηχανισμού ελέγχου της άσκησης εξουσίας των κρατικών φορέων.

¹⁶⁵ L. Mitrou (2001), "The Greek Law on the Protection of Personal Data", στο: L.-A Sicilianos, & M. Gavouneli (eds.), *Scientific and Technological Development and Human Rights*, Athens: Ant. N. Sakkoulas, 143

¹⁶⁶ M. Αυγουστιανάκης (2001), *ό.π.*, 679

Στη Συνθήκη Σένγκεν περιλαμβάνονται διατάξεις σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων και αφορούν στην ποιότητα των καταχωρούμενων πληροφοριών και την ασφάλεια των δεδομένων. Στην πρώτη περίπτωση, αναφερόμαστε στην ορθότητα των πληροφοριών, όπου το κάθε Μέλος είναι υπεύθυνο για την ακρίβεια των μεταβιβαζόμενων πληροφοριών και κάθε άτομο έχει πρόσβαση στα δεδομένα που το αφορούν στα πλαίσια της εθνικής νομοθεσίας. Στη δεύτερη περίπτωση, αναφερόμαστε στην εξασφάλιση της ορθής χρήσης των πληροφοριών, με την πρόσβαση μόνο ορισμένων ατόμων στο σύστημα και τη χρήση των πληροφοριών μόνο για έναν συγκεκριμένο σκοπό.

Αναλυτικότερα:

- ✓ δεν επιτρέπεται η καταχώρηση «ευαίσθητων» δεδομένων, όπως αυτά ορίζονται στο άρθρο 6 της αντίστοιχης Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία του Ατόμου από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα,
- ✓ τα δεδομένα χρησιμοποιούνται μόνο για τους σκοπούς που έχουν καταχωρηθεί και για κανένα άλλο σκοπό,
- ✓ κάθε συμβαλλόμενο μέρος είναι υπεύθυνο για την ακρίβεια και τη νομιμότητα της καταχώρησης των δεδομένων στο ΣΠΣ και είναι αποκλειστικά αρμόδιο για την τροποποίηση, συμπλήρωση, διόρθωση ή διαγραφή των εν λόγω δεδομένων,
- ✓ αναγνωρίζεται δικαίωμα πρόσβασης στο υποκείμενο των δεδομένων, που είναι καταχωρημένα στο ΣΠΣ και η Εθνική Αρχή Ελέγχου αποφασίζει αν και με ποια διαδικασία θα προχωρήσει στην ανακοίνωση των σχετικών πληροφοριών,
- ✓ αναγνωρίζεται το δικαίωμα προσφυγής του ατόμου για διόρθωση ή διαγραφή των δεδομένων που το αφορούν και τα οποία έχουν καταχωρηθεί στο ΣΠΣ,
- ✓ τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν την αναζήτηση προσώπων διατηρούνται μόνο για το χρονικό διάστημα που είναι απαραίτητο,
- ✓ προβλέπονται κανόνες σχετικά με τη διαβίβαση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και
- ✓ μέτρα για την προστασία του ΣΠΣ.

Κάθε μέρος έχει την υποχρέωση να ορίσει μια Αρχή Ελέγχου, η οποία θα ασκεί ανεξάρτητο έλεγχο στο αρχείο του εθνικού τμήματος του ΣΠΣ και θα διερευνά την ενδεχόμενη προσβολή των δικαιωμάτων των ατόμων από την επεξεργασία και τη χρήση των δεδομένων που τα αφορούν στο ΣΠΣ. Επιπλέον από τη Συνθήκη προβλέπεται η δημιουργία μιας Κοινής Αρχής Ελέγχου η οποία είναι αρμόδια για τη διερεύνηση ζητημάτων εφαρμογής ή ερμηνείας που ανακύπτουν κατά τη λειτουργία του ΣΠΣ και την επίλυση ενδεχόμενων προβλημάτων κατά τη διάρκεια των ελέγχων που διενεργούνται από τις Εθνικές Αρχές.

Δ. Κριτική

Στη θετική κριτική του ΣΠΣ προβάλλεται το επιχείρημα ότι το ΣΠΣ αποτελεί έναν απαραίτητο μηχανισμό για την προστασία της δημόσιας ασφάλειας και αυτό γιατί κοινοτικοποιείται το πρόβλημα της δημόσιας ασφάλειας, και επιπλέον, αντιμετωπίζεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο η πρόληψη και καταστολή της εγκληματικότητας και ειδικότερα του οργανωμένου εγκλήματος.¹⁶⁷ Το ΣΠΣ διευκολύνει τη δικαστική και αστυνομική συνεργασία και ενισχύει την αποτελεσματικότητα του ελέγχου στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αντικείμενο έντονης κριτικής αποτέλεσε η πολυπλοκότητα του όλου συστήματος, ενώ σοβαρή αδυναμία θεωρείται η συχνή αναφορά στις γενικές ρήτρες της δημόσιας τάξης, της ασφάλειας και των εθνικών συμφερόντων.¹⁶⁸ Παράδειγμα είναι το άρθρο 93, που προαναφέρθηκε, καθώς δεν δίνονται περαιτέρω διευκρινήσεις των όρων δημόσιας και κρατικής ασφάλειας, που σημαίνει ότι απειλή για τη διαφύλαξή τους μπορεί να αποτελούν ευρύτερες κατηγορίες δραστηριοτήτων που εκτείνονται από τις τρομοκρατικές πράξεις μέχρι τις πολιτικές διαδηλώσεις.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Θ. Παπαθεοδώρου (2002), *ό.π.*, 181

¹⁶⁸ Δ. Παπαγιάννης (2001), *Ο ευρωπαϊκός χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 151-152

¹⁶⁹ T. Mathiesen (1999), *ό.π.*, 4-5

Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, η πλειοψηφία των πληροφοριών που καταχωρούνται στο σύστημα αφορούν πιστοποιητικά (identity papers) και ανεπιθύμητους αλλοδαπούς (unwanted aliens).¹⁷⁰ Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το 1995 το 70% των 2,3 εκατομμυρίων καταχωρήσεων στο ΣΠΣ από τη Γερμανία αφορούσε ανεπιθύμητους αλλοδαπούς και πιστοποιητικά. Από αυτές τις καταχωρήσεις μόνο 700,000 αφορούσαν άτομα, εκ των οποίων το 86% είχαν καταχωρηθεί στο σύστημα σύμφωνα με το Άρθρο 96, με σκοπό την άρνησή της εισόδου τους στις χώρες του Σένγκεν. Μερικοί από αυτούς ενδέχεται να είχαν διαπράξει κάποιο σοβαρό αδίκημα, αλλά αυτοί σίγουρα δεν αποτελούσαν την πλειοψηφία.¹⁷¹ Το γεγονός αυτό είναι απόδειξη της σοβαρής έλλειψης αυστηρά καθορισμένων κριτηρίων που δικαιολογούν την καταχώρηση δεδομένων στο σύστημα. Έτσι, ενώ η Γερμανία καταχωρεί τους αλλοδαπούς, των οποίων η αίτηση για χορήγηση ασύλου απορρίφθηκε, η Γαλλία δεν προβαίνει σε αντίστοιχη καταχώρηση.¹⁷²

Από την ανάλυση που προηγήθηκε αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι κατηγορίες ατόμων που θα επηρεαστούν από τις νέες πολιτικές για χάρη της «ασφάλειας» των ευρωπαίων δεν περιορίζονται μόνο στους υπηκόους των τρίτων χωρών αλλά συμπεριλαμβάνουν, σε γενικές γραμμές, και τους ευρωπαίους πολίτες, όταν γίνεται αναφορά σε εν δυνάμει «ταραξίες» κλπ. Σύμφωνα με το άρθρο 2.2 της Συνθήκης Σένγκεν η διέλευση των εσωτερικών συνόρων μπορεί να γίνει σε οποιοδήποτε σημείο άνευ ελέγχου των προσώπων. Όμως, είναι δυνατή, για μια χρονικά περιορισμένη περίοδο, η πραγματοποίηση, από τα συμβαλλόμενα μέρη, συνοριακών ελέγχων για λόγους δημόσιας τάξης ή εθνικής ασφάλειας. Η διακριτική ευχέρεια των αρμοδίων αρχών να εκτιμούν την ύπαρξη κινδύνων για την δημόσια ή εθνική ασφάλεια έχει ως αποτέλεσμα την καταχρηστική εφαρμογή του άρθρου 2.2 και χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Συνόδου Κορυφής G8 στη Γένοβα στις 20-22 Ιουλίου 2001, όπου δεν επετράπη η είσοδος στη

¹⁷⁰ Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με στατιστικά μεγέθη βλέπε στο E. Brouwer (2005), *Data surveillance and border control in the EU: Balancing efficiency and legal protection of third country nationals*, www.libertysecurity.org/article289.html, Printed 11/09/2005

¹⁷¹ T. Mathiesen (1999), *ό.π.*, 9-10

¹⁷² Α. Τσουκαλά (1998), «Η Συνθήκη Σένγκεν: χώρος ελεύθερης κυκλοφορίας ή απειλή για τη δημοκρατία;», *Ελληνική Δικαιοσύνη*, τόμος 39, 1524

χώρα σε 2.093 άτομα.¹⁷³ Η υπερβολική εφαρμογή ορισμένων διατάξεων που προβλέπονται σε εξαιρετικές περιπτώσεις από τα κράτη μέλη για τη διαφύλαξη της τάξης και της ασφάλειας εγείρει σημαντικές ανησυχίες όσον αφορά στην προστασία και τον σεβασμό των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Επιπλέον, παρατηρούνται τα ακόλουθα προβλήματα: Το δικαίωμα των πολιτών για διόρθωση ή απάλειψη των δεδομένων, που τους αφορούν και έχουν καταχωρηθεί στο ΣΠ¹⁷⁴ προϋποθέτει την πρακτική δυνατότητα πρόσβασης στα στοιχεία αυτά. Αν τα άτομα στερούνται πρόσβασης, οι διατάξεις δεν έχουν κανένα νόημα. Επιπλέον, εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός, ότι η πρόσβαση στα δεδομένα εξαρτάται από την εθνική νομοθεσία.

Η Κοινή Αρχή Ελέγχου (Joint Supervisory Authority) που συστάθηκε για την παρακολούθηση του ΣΠΣ όσον αφορά την προστασία δεδομένων είναι αδύναμη¹⁷⁵, ενώ σημαντική παράλειψη της Συνθήκης θεωρείται η μη πρόβλεψη ενός δικαστικού οργάνου, αρμόδιου για τη δικαστική ερμηνεία και τη διευθέτηση των διαφορών που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή της και κυρίως ό,τι σχετίζεται με την προστασία προσωπικών δεδομένων.

Περαιτέρω, προβλέπεται ρητά ότι τα μέτρα που αφορούν στην τήρηση της δημόσιας τάξης και στη διαφύλαξη της εσωτερικής ασφάλειας δεν υπάγονται στον έλεγχο του Δ.Ε.Κ. Αποτέλεσμα είναι η απουσία οποιασδήποτε δυνατότητας προσφυγής σε δικαστική αρχή, ενώ οδηγούμαστε στο έλεγχο όλων των πολιτών. Μεμονωμένα άτομα υποβάλλονται σε αυστηρούς ελέγχους, ενώ μεγάλα τμήματα πληθυσμών επιλέγονται για επιτήρηση και «ειδική μεταχείριση». Το φαινόμενο της συλλογής και αρχειοθέτησης πληροφοριών που αφορούν φυσικά πρόσωπα καθώς και της χρήσης τους για διαφορετικούς σκοπούς από εκείνους για τους οποίους είχαν αρχικά προβλεφθεί, δεν είναι καινούργιο. Ο Thomas Mathiesen¹⁷⁶ αναφέρει

¹⁷³ J. Apar and S. Carrera (November 2003), “Maintaining Security within Borders: Towards a Permanent State of Emergency in the EU?”, CEPS Policy Brief No. 41, February 2005, www.ceps.be, 3

¹⁷⁴ Ν.- Κ Σακελλαρίου. (1995), ό.π., 118, S. Peers (1999), «Human Rights and the Third Pillar», στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), ό.π., 180

¹⁷⁵ T. Mathiesen (1999), ό.π., 14

¹⁷⁶ T. Mathiesen (1999), ό.π., 3

ως χαρακτηριστικό παράδειγμα την δίωξη των νορβηγών εβραίων από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής, η οποία βασίστηκε στα αρχεία των κρατικών υπηρεσιών που είχαν διαμορφωθεί για άλλους σκοπούς.

Η ύπαρξη του ΣΠΣ, η μελλοντική αναβάθμισή του, οι βάσεις δεδομένων της Eurocol, το σύστημα Eurodac (Σύστημα καταγραφής δακτυλικών αποτυπωμάτων των αιτούντων άσυλο και άλλων αλλοδαπών για την αποφυγή υποβολής περισσότερων αιτήσεων από το ίδιο άτομο), κλπ. αποτελούν κατά τον Ph. Mary «*πεδία τεκμηρίωσης*» που εξυπηρετούν ένα καινούργιο πρότυπο δικαιοσύνης, τη λεγόμενη «*διαχειριστική δικαιοσύνη*» (“actuarial justice”), σύμφωνα με την οποία, όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, η ποινική αντίδραση πρέπει να έχει διαβαθμίσεις ανάλογα με το βαθμό διακινδύνευσης (risk) που αντιπροσωπεύει ένας μεμονωμένος παραβάτης ή μια κοινωνική ομάδα.¹⁷⁷ Το ΣΠΣ αποτελεί ένα «*πεδίο τεκμηρίωσης*» που καταγράφονται ορισμένοι δείκτες «*κοινωνικής επικινδυνότητας*», δηλαδή τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν.

Η υιοθέτηση μιας ενιαίας πολιτικής θεωρήσεων αποβλέπει στην προστασία των συμφερόντων των συμβαλλόμενων κρατών σε βάρος των αλλοδαπών. Αλλοδαποί, που στο παρελθόν εισέρχονταν ελεύθερα στο έδαφος ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών, υποχρεούνται τώρα να ζητούν θεώρηση. Στο σημείο αυτό σκόπιμη κρίνεται η αναφορά στην αποκαλούμενη από τον E. Balibar «*πολυσημία*» των συνόρων υπό την έννοια ότι τα σύνορα δεν έχουν για όλους την ίδια σημασία, αφού αυτή εξαρτάται από την ταυτότητα των ατόμων που επιχειρούν τη διέλευσή τους. Παρατηρείται, δηλαδή, ότι η λειτουργία των γεωγραφικών ορίων ως μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου επαναπροσδιορίζεται από τη διάκριση ανάμεσα στα «*εσωτερικά*» και «*εξωτερικά*» σύνορα και αναδεικνύεται ως καθοριστική η έννοια της διασυνοριακότητας.¹⁷⁸ Σύμφωνα με τον Ph. Robert εντοπίζεται μια «*αποεδαφικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου*», δηλαδή παρατηρείται μια υπέρβαση των ορίων που θέτει κατ’ αρχήν στο ποινικό δίκαιο η αρχή της εδαφικότητας. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν οι διατάξεις των Συνθηκών

¹⁷⁷ Γ. Νικολόπουλος (2005), ό.π., 331

¹⁷⁸ Γ. Νικολόπουλος (2005), ό.π., 330

Σένγκεν σχετικά με τη διασυνοριακή αστυνομική συνεργασία ή με την ευθύνη που φέρουν οι μεταφορείς για την υποχρεωτική επαναπροώθηση των παράνομα μετακινούμενων αλλοδαπών επιβατών εκτός των συνόρων της ΕΕ. Αυτό είναι όμως οξύμωρο, αφού ο έλεγχος μετατοπίζεται ουσιαστικά από τους κρατικούς μηχανισμούς σε ιδιώτες (π.χ. αερομεταφορείς) *«...και, κατ' επέκταση, την αποδοχή μιας ιδιωτικοποίησης των ελέγχων που, εξ ορισμού, δεν παρέχει τις εγγυήσεις που συνοδεύουν κατ' αρχήν τις αντίστοιχες ενέργειες δημόσιων οργάνων»*.¹⁷⁹

Σύμφωνα με τους επικριτές των Συνθηκών Σένγκεν τα εξωτερικά και εσωτερικά σύνορα θα καταστούν διάτρητα από τα μεταναστευτικά ρεύματα από τρίτες χώρες ενώ στην πράξη δημιουργήθηκε ένα πλέγμα νομικών και αστυνομικών μέτρων που παρεμποδίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων.

Οι διατάξεις της Συνθήκης Σένγκεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο σκληρής κριτικής για τον πρόσθετο λόγο ότι από το προπαρασκευαστικό κιάλας στάδιο οι διεργασίες χαρακτηρίστηκαν από μεγάλη αδιαφάνεια, καθώς τις περισσότερες φορές τα εθνικά κοινοβούλια ενημερώθηκαν μετά την τελική σύνταξη των κειμένων. *«Ο παραμερισμός των εθνικών κοινοβουλίων εντείνεται από το γεγονός ότι ναι μεν αυτά μπορούν να αποφασίσουν ελεύθερα αν θα κυρώσουν ή όχι αυτή τη Συνθήκη, αλλά δεν έχουν το δικαίωμα να επιφέρουν καμιά μεταβολή στο περιεχόμενό της»*.¹⁸⁰ Εξαίρεση αποτελούν η Μ. Βρετανία και η Ιρλανδία που δύνανται, όποτε θελήσουν, να συμμετέχουν σε όλες ή σε ορισμένες από τις εν λόγω διατάξεις, αν και στο άρθρο 8 του Πρωτοκόλλου της Συνθήκης του Άμστερνταμ προβλέπεται ρητά η άρνηση αυτού του δικαιώματος σε όλα τα μελλοντικά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *«Επομένως, η κατοχύρωση του δικαιώματος εφαρμογής του κεκτημένου του Σένγκεν à la carte από ορισμένα μόνο κράτη όχι μόνο δεν επιλύει το ζήτημα του παραγκωνισμού των εθνικών Κοινοβουλίων, αλλά θεσπίζει διακρίσεις μεταξύ των νυν και των μελλοντικών κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης»*.¹⁸¹

¹⁷⁹ Α. Τσουκαλά (1998), ό.π., 1523

¹⁸⁰ Α. Τσουκαλά (1998), ό.π., 1525

¹⁸¹ Τσουκαλά Α. (1998), ό.π., 1526

Επόμενο σημείο έντονης αμφισβήτησης αποτελούν οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες ένα άτομο υποβάλλεται σε «*διακριτική παρακολούθηση*» και τις πληροφορίες που μπορούν να παρασχεθούν στην αστυνομία μιας άλλης χώρας. Η διακριτική παρακολούθηση επιτρέπεται, όταν υπάρχουν σαφής ή αποχρώσες ενδείξεις ότι το άτομο προβαίνει σε προπαρασκευαστικές πράξεις για την τέλεση αξιόποινων πράξεων ή σοβαρών εγκλημάτων ή όταν υπάρχει μια γενικότερη εκτίμηση, ότι το άτομο θα διαπράξει σοβαρές εγκληματικές πράξεις στο μέλλον, βάσει των αξιόποινων πράξεων που έχει ήδη διαπράξει. Στα πλαίσια της δημόσιας ασφάλειας δίνεται και η δυνατότητα διακριτικής παρακολούθησης της πολιτικής συμπεριφοράς του ατόμου¹⁸² και του περιγύρου του, ενώ υπάρχει κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το 1999 ο Thomas Mathiesen υποστήριξε ότι η ανάπτυξη ενός ισχυρού συστήματος καταγραφής και παρακολούθησης στην Ευρώπη συνεπάγεται τη δημιουργία ενός «πανοπτικού μηχανισμού» που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την καταγραφή και παρακολούθηση ατόμων καθώς και κατηγοριών ατόμων και ενδέχεται να εξελιχθεί σε ένα από τα καταπιεστικότερα πολιτικά εργαλεία της νεώτερης εποχής.¹⁸³

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση αυτής της ενότητας θα πρέπει να τονίσουμε για μία ακόμη φορά ότι, ενώ στόχος της ΣΕΣΣ ήταν η ίδρυση μιας εσωτερικής ευρωπαϊκής αγοράς και η ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, εμπορευμάτων, υπηρεσιών και κεφαλαίων σε συνδυασμό με την καταπολέμηση της εγκληματικότητας, η οποία θα αναπτυσσόταν λόγω της κατάργησης των ελέγχων στα σύνορα, καταλήξαμε να μιλάμε για τη δημιουργία μιας Σύμβασης που ενέχει σοβαρούς κινδύνους για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που χαρακτηρίζεται από έλλειψη δημοκρατικών εγγυήσεων και θέτει τις βάσεις για τον ηλεκτρονικό διασυρμό του ατόμου. Η δυνατότητα καταχώρησης πληροφοριών, που αφορούν άμεσα την ιδιωτική σφαίρα του ατόμου σε ευρωπαϊκό επίπεδο, εύλογα δημιουργεί φόβους για τη δημιουργία του «μεγάλου αδερφού» και ανησυχία για την

¹⁸² T. Mathiesen (1999), *ό.π.*, 5

¹⁸³ T. Mathiesen (1999), *ό.π.*

προστασία των προσωπικών ελευθεριών του ατόμου, ελευθερίες οι οποίες γεννήθηκαν και συνειδητοποιήθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο.¹⁸⁴

Στα πλαίσια των διατάξεων Σένγκεν επιβάλλονται δυσμενείς διακρίσεις στους «άλλους», τους μη ευρωπαίους πολίτες, ενώ νομιμοποιείται η άσκηση βίας σε βάρος των παρανομούντων. Επιπλέον, τα κατασταλτικά μέτρα και η ένταση των αστυνομικών ελέγχων καθιστούν ακόμα πιο δύσκολες τις συνθήκες ζωής των ατόμων που επιθυμούν να εισέλθουν στον ευρωπαϊκό/κοινοτικό χώρο. Και είναι εξαιρετικά παράδοξο ότι όλη η σκληρότητα της πολιτικής των κρατών μελών Σένγκεν εξαντλείται σε κατηγορίες ατόμων που χρήζουν άμεσης προστασίας, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Héctor Claudio Silveira Gorski «τα άτομα που έπρεπε να ενσαρκώνουν κατ' εξοχήν τα «δικαιώματα του ανθρώπου» - οι πρόσφυγες, οι απάτριδες και οι μειονότητες – μετατράπηκαν σε εκφραστές της τεράστιας κρίσης των δικαιωμάτων αυτών».¹⁸⁵

Οι έννοιες της ασφάλειας, του χώρου Σένγκεν και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι άμεσα συνδεδεμένες μεταξύ τους, αφού σύμφωνα με τις διακηρύξεις των πολιτικών ο χώρος Σένγκεν θα είναι ένας χώρος όπου οι υπήκοοι των αντίστοιχων κρατών μελών θα αισθάνονται ασφαλείς, ενώ παράλληλα θα απολαμβάνουν την προστασία των θεμελιωδών, και όχι μόνο, δικαιωμάτων τους. Από την όλη ανάλυση διαπιστώνει κανείς ότι υπάρχει συνάφεια της ένταξης με τον αποκλεισμό, της ταυτότητας με τη διαφορετικότητα.

Στην αρχή της εργασίας, στην ενότητα σχετικά με την ιστορική εξέλιξη της έννοιας της «ασφάλειας», αναφερθήκαμε στο κοινωνικό συμβόλαιο και «το κοινωνικό συμβόλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν αποτελεί παρά ένα συμβόλαιο αποκλεισμού (*pactum ad excludendum*)».¹⁸⁶

¹⁸⁴ Δ. Παπαγιάννης (2001), ό.π., 150

¹⁸⁵ H. C. S. Gorski (1999), «Η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι Πρόσφυγες και οι «Παράνομοι» Μετανάστες», (μτφρ. Δημήτρης Δημούλης), *Θέσεις*, τεύχος 68, 112

¹⁸⁶ A. Baratta, X. Γιαννούλη (1997), «Από το δίκαιο της Ευρώπης στην Ευρώπη των δικαιωμάτων (II)», *Θέσεις*, τεύχος 61, 64

ΜΕΡΟΣ IV
ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ Ή ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ;

Σε αντίθεση με τα κλασσικά ατομικά δικαιώματα που θεμελιώνουν αξιώσεις για αποχή του κράτους από παρεμβάσεις στην ιδιωτική σφαίρα του ατόμου, το δικαίωμα στην ασφάλεια θεμελιώνει αξιώσεις για ενέργειες του κράτους με την παροχή αστυνόμευσης ή καταστολής των εγκληματικών φαινομένων. Επίσης το εν λόγω δικαίωμα δεν μπορεί να ταυτιστεί με τα κοινωνικά δικαιώματα αφού δεν πρόκειται για κοινωνικές παροχές.¹⁸⁷ Το «δικαίωμα στην ασφάλεια» αναφέρεται γενικά στην προστασία από κάθε είδους κινδύνους. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου και την εκτεταμένη υιοθέτηση αντεγκληματικών πολιτικών μηδενικής ενοχής το δικαίωμα στην ασφάλεια συνδέθηκε κυρίως με την προστασία από την απειλή εγκληματικών πράξεων και την τρομοκρατία. Σύμφωνα με τον E. Denninger¹⁸⁸ στην πραγματικότητα παρέχεται *«μια εν λευκώ εξουσιοδότηση στο Κράτος για κάθε δυνατή παρέμβαση στην ελευθερία...»*. Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας πρόκειται για μια συνταγματική κατασκευή που νομιμοποιεί τη λήψη ανελεύθερων μέτρων από μέρος της κρατικής εξουσίας με πρόσχημα την προστασία αυτού του δικαιώματος. Αυτό μεταφράζεται στην αυξανόμενη ποινικοποίηση του κοινωνικού χώρου και τον σταδιακό περιορισμό των ατομικών ελευθεριών. Με πρόσχημα το καλό του κοινωνικού συνόλου έχουμε μια νέα μορφή *«λειτουργικοποίησης»* των θεμελιωδών δικαιωμάτων αφού *«όλοι οι πολίτες, ύποπτοι και μη ύποπτοι, παρανομούντες και μη παρανομούντες, υποτάσσονται αναγκαστικά στη σκοπιμότητα της εξασφάλισης του (δικαιώματος στην ασφάλεια)»*.¹⁸⁹

Κατ' επέκταση διαπιστώνεται μια ουσιαστική αλλαγή του κοινωνικού ελέγχου και η μετάβαση σε μια νέα πρόληψη του εγκλήματος. Το κέντρο βάρους της υιοθετούμενης ευρωπαϊκής αντεγκληματικής πολιτικής μετατοπίζεται από τις αμιγώς εγκληματικές συμπεριφορές στις συμπεριφορές κοινωνικής απειθαρχίας. Πιο συγκεκριμένα, από τη μια μεριά παρατηρούμε την αποδυνάμωση του κοινωνικού χαρακτήρα του κράτους¹⁹⁰ και την

¹⁸⁷ Κ. Χρυσόγονος (2005), «Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια», στο Χ. Ανθόπουλος, Ξ.Ι. Κοντιάδης, Θ. Παπαθεοδώρου (επιμ.), ό.π., 137-154

¹⁸⁸ Χ. Ανθόπουλος (2005), ό.π., 115

¹⁸⁹ Χ. Ανθόπουλος (2005), ό.π., 121

¹⁹⁰ Ο. Στασινοπούλου (1990), *Κράτος Πρόνοιας. Ιστορική εξέλιξη – Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Gutenberg, 26

μεταβολή της δημόσιας ασφάλειας σε αυτοσκοπό σύμφωνα με τους Feeley - Simon¹⁹¹ και από την άλλη διακρίνουμε την διεύρυνση του δικτύου κοινωνικού ελέγχου και την διάχυσή του σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας. Μόνο που οι νέες τεχνικές κοινωνικού ελέγχου σύμφωνα με τον H. Marcuse είναι περισσότερο συγκαλυμμένες και λιγότερο ορατές,¹⁹² γεγονός που τις καθιστά λιγότερο απειλητικές στη συνείδηση του σύγχρονου ανθρώπου ως προς την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του και την εξέλιξη της ιδιωτικής του ζωής.

Κατ' αυτόν τον τρόπο από την πλευρά της η εξουσία με τις νέες στρατηγικές επιτήρησης και τιμωρίας διασφαλίζει τον πανοππισμό και την αποτελεσματικότερη αστυνόμευση του χώρου και της συμπεριφοράς.¹⁹³ Αναφερόμαστε στο κράτος πρόληψης σκοπός του οποίου είναι η ασφάλεια με την έννοια της εξασφάλισης των εννόμων αγαθών και της πρόληψης κινδύνων με την έγκαιρη αναγνώριση των ενδεχόμενων απειλών και την υιοθέτηση μέτρων και στρατηγικών για την αποφυγή τους.¹⁹⁴

Συμπερασματικά, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι με βάση μια αυθαίρετη εκτίμηση ότι η κατάργηση των ελέγχων στα σύνορα θα σήμαινε και την αύξηση της εγκληματικότητας, αναπτύχθηκε ένας μηχανισμός καταστολής με τη σύνταξη της Συνθήκης Σένγκεν και την ενεργοποίηση ενός συστήματος πληροφοριών, ο οποίος στρέφεται κατά των «εξωκοινοτικών» αλλοδαπών (μεταναστών, αιτούντων άσυλο κλπ). Έτσι, ο ευρωπαϊκός χώρος μετατρέπεται από «*μια ανοιχτή κοινωνία της ελευθερίας και του ανθρωπισμού στην κλειστή κοινωνία των τειχών για τους εκτός και για τους εντός*».¹⁹⁵ Ο αυστριακός φιλόσοφος Κάρλ Πόππερ μίλησε για μια «ανοιχτή κοινωνία», που αποβλέπει στην ανθρωπιά και τη λογικότητα, στην ισότητα και την ελευθερία. Σήμερα υπάρχουν «*αόρατα τείχη που υψώνουν οι δημοκρατικές κοινωνίες*

¹⁹¹ Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 52

¹⁹² S. Cohen (1985), ό.π., 38

¹⁹³ Θ. Παπαθεοδώρου (2002), ό.π., 46

¹⁹⁴ Χ. Ανθόπουλος (2005), «Κράτος πρόληψης και δικαίωμα στην ασφάλεια», ό.π., 111

¹⁹⁵ Μ. Πλωρίτης, «Τα Τείχη. Από την «ανοιχτή κοινωνία» της ελευθερίας και του ανθρωπισμού στην «κλειστή κοινωνία» των τειχών για τους εκτός και για τους εντός», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, (30-06-2002), στο www.dolnet.gr, Κωδικός άρθρου B13599B572

στην Αμερική και την Ευρώπη – τα τείχη που επιχειρούν να «κλείσουν έξω» τους ξένους, τους μετανάστες, τους τριτοκοσμικούς... Η «ανοιχτή κοινωνία» μετατρέπεται μάνι-μάνι σε περιχαρακωμένο στρατόπεδο, όπου οι («πολιορκημένοι») εντός κατατρύχονται από τρόμο για τους εκτός, και οι («πολιορκητές») εκτός από τρόμο για την επιβίωση τους.»¹⁹⁶

Μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στη Ν. Υόρκη πολλοί υποστήριξαν ότι ο κόσμος άλλαξε. Αυτό που άλλαξε είναι ο τρόπος νομιμοποίησης ορισμένων αυθαιρεσιών της κρατικής εξουσίας. Συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, παρεμβολή στις τηλεπικοινωνίες, παρακολούθηση ατόμων, μονοπώλια γνώσεων συναντούμε και πριν το τρομοκρατικό χτύπημα. Τώρα όμως υπάρχει και η δικαιολογία ότι αυτές οι ενέργειες, που παραβιάζουν θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, μπορούν να λαμβάνουν χώρα απροκάλυπτα και με τις ευλογίες του εκάστοτε νομοθέτη. Αυτό που δεν έχει γίνει ακόμα αντιληπτό είναι, ότι δεν κινδυνεύουμε μόνο από κάποιους επίδοξους τρομοκράτες ή κακοποιούς αλλά και από τις αυθαιρεσίες του κρατικού και κατ' επέκταση του ευρωπαϊκού μηχανισμού.

Και ενώ είναι επικίνδυνο, όταν ένα μέρος με οικονομική και πολιτική δύναμη καθορίζει τα κριτήρια ή τα πλαίσια σχετικά με τις πληροφορίες που πρέπει να αποθηκευτούν, να διατεθούν, κλπ. ένας εξίσου σοβαρός κίνδυνος ελλοχεύει για την προσωπικότητα του ανθρώπου, όταν τα συμπεράσματα που τυχόν προκύψουν από την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων, είναι εσφαλμένα και τον θίγουν. Η συναγωγή εσφαλμένων συμπερασμάτων ενδέχεται να οδηγήσει σε αθέμιτη επέμβαση στην προσωπικότητά του. Η παρακολούθηση και ο καθολικός έλεγχος των πολιτών βοηθούν στη δημιουργία του «καθολικού ηλεκτρονικού μητρώου».¹⁹⁷ Οδεύουμε δηλαδή προς τον απόλυτο έλεγχο.

Σύμφωνα με τον G. Marx ζούμε σε μια «διαφανή» κοινωνία, στην οποία γίνονται πλέον ορατές λειτουργίες, που άλλοτε προστατεύονταν, όπως οι σκέψεις και τα συναισθήματα.¹⁹⁸ Μια κοινωνία χωρίς ιδιωτική ζωή, η οποία

¹⁹⁶ Μ. Πλωρίτης, ό.π.

¹⁹⁷ Α. Γέροντας (2002), ό.π., 16

¹⁹⁸ Χάϊδου Α. (2003), *Εγκληματολογικά κείμενα. Ανήλικοι – Ναρκωτικά- Κοινωνικός Έλεγχος*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 98

δανειζόμενη το φιλοσοφικό υπόβαθρο του πανοπτικού σχήματος του J. Bentham (1811), θα παράσχει στους πολίτες της έναν «*διαρκή αόρατο έλεγχο*» προς χάριν μιας «*ψευδαίσθησης*» ασφάλειας.¹⁹⁹

Σε ένα δημοκρατικό κράτος και στην περίπτωση μας σε ένα δημοκρατικό ευρωπαϊκό / κοινοτικό χώρο η προστασία της ασφάλειας των πολιτών πρέπει να εξασφαλίζεται στο πλαίσιο της νομιμότητας και με γνώμονα τον σεβασμό στην ελευθερία των ατόμων. Το δικαίωμα στην ασφάλεια πρέπει να παρέχεται και να κατοχυρώνεται με γνώμονα την προστασία και ασφάλεια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

¹⁹⁹ Β. Σ. Στεφανίδου (2000), «Μέτρα προς υποκατάσταση της ποινής της φυλάκισης και ειδικότερα ο κατ' οίκον περιορισμός», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 549

ΜΕΡΟΣ V
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ασφάλεια αποτελεί αγαθό, το οποίο πρέπει να παρέχεται σε όλα τα μέλη του κοινωνικού συνόλου, ενώ στο πλαίσιο μιας ευνομούμενης κοινωνίας αποτελεί δείκτη για τη σωστή λειτουργία των θεσμών της. Στις μέρες μας δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας, αφού για όλα τα ευρωπαϊκά κράτη ο εξωτερικός εχθρός είναι κοινός. Σήμερα ασφάλεια σημαίνει κυρίως προστασία από την τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα που συνδέθηκε με την παράνομη μετανάστευση, τους αιτούντες άσυλο και τις εθνικές μειονότητες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι αντιτρομακρατικές νομοθεσίες μετά την 11^η Σεπτεμβρίου που επηρέασαν τη μεταναστευτική πολιτική. Παρατηρείται λοιπόν μια αναγέννηση της έννοιας της επικινδυνότητας στην αντεγκληματική πολιτική η οποία απομακρύνεται από τους βιολογικούς, ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες και επικεντρώνεται σε ιδιότητες ομάδων πληθυσμών, οι οποίες θεωρούνται απειλή για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια.

Στο «*χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης*» οι πολιτικές του επίσημου κοινωνικού ελέγχου για την επίτευξη της ασφάλειας χαράσσονται με τη διακυβερνητική ή κοινοτική μέθοδο λήψης αποφάσεων, ενώ με τις Συνθήκες Σένγκεν ο έλεγχος αυτός επικεντρώνεται κυρίως στην ελεύθερη είσοδο και μετακίνηση των ατόμων εντός της ΕΕ. Με τις Συνθήκες Σένγκεν τέθηκαν οι βάσεις για τη βιομετρική καταγραφή όλου του ευρωπαϊκού πληθυσμού. Είναι αξιοσημείωτο λοιπόν ότι οι κατηγορίες ατόμων που θα επηρεαστούν από τις νέες πολιτικές για χάρη της «*ασφάλειας*» των ευρωπαίων δεν περιορίζονται μόνο στους υπηκόους των τρίτων χωρών αλλά συμπεριλαμβάνουν, σε γενικές γραμμές, και τους ίδιους τους ευρωπαίους πολίτες, όταν γίνεται αναφορά σε εν δυνάμει «*ταραξίες*» κλπ.

Διαπιστώνεται δηλαδή μια μεταβολή των «*παραστάσεων του εχθρού*», ενώ η σοβαρότητα της ενδεχόμενης απειλής δικαιολογεί τη λήψη «*εξαιρετικών μέτρων*», όπως η συλλογή και διάθεση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η «*διακριτική*» παρακολούθηση κλπ., μέτρων που δεν συνάδουν με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όχι μόνο των «*εξωκοινοτικών*», αλλά και των ίδιων των ευρωπαίων πολιτών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ανάλογα με τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των «κρατούντων» προσδιορίζεται, άλλοτε με σαφή και άλλοτε με ασαφή τρόπο, το αντικείμενο των δικαιωμάτων, το πεδίο εφαρμογής τους, τα μέτρα προστασίας τους και τα όργανα ελέγχου της εφαρμογής τους. Επομένως, νομιμοποιείται η συλλογή προσωπικών δεδομένων, όταν τίθενται ζητήματα «εθνικής ασφάλειας» και «προστασίας» του κοινωνικού συνόλου. Διαμορφώνεται έτσι ένας νέος επίσημος κοινωνικός έλεγχος που επικεντρώνεται στην ασφάλεια εις βάρος της ελευθερίας της επιλογής. *«Η δημόσια ασφάλεια αποτελεί τη θεμελιώδη αξία της έννομης τάξης και τη βάση νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας».*²⁰⁰ Η νομιμοποίηση όμως αυτή δεν αποκλείει και τη διάπραξη αυθαιρεσιών.

Ο Mathiesen²⁰¹ υποστήριξε ότι ενώ οι κυβερνήσεις και οι άλλοι επίσημοι φορείς τονίζουν ως βασικό στόχο της Συνθήκης Σένγκεν και κατ' επέκταση του ΣΠΣ την καταπολέμηση του παραδοσιακού και οργανωμένου εγκλήματος, όλο το μέχρι τώρα εμπειρικό και έγγραφο υλικό καταδεικνύει φανερά ότι στόχος είναι ο αποκλεισμός των αλλοδαπών και η προστασία της ασαφούς έννοιας της δημόσιας και εθνικής ασφάλειας, συμπεριλαμβανομένης ενδεχομένως και της πολιτικής συμπεριφοράς.

Ποιες είναι οι διαφαινόμενες τάσεις; Τα «τείχη» υψώνονται ανάμεσα στους πολίτες και τις εξουσίες. *«Με το δικαιολογητικό, πάντα, της τρομοκρατικής απειλής και, φυσικά, της εθνικής συντήρησης, οι ιθύνοντες βγάζουν απανωτά φερμάνια, που κάνουν ακόμα πιο **απροσπέλαστα στους πολίτες** τα κέντρα των κρίσιμων αποφάσεων και ασύγκριτα πιο **προσπελάσιμους τους πολίτες** στα «εντεταλμένα» όργανα της εξουσίας. Όσο πιο αδιαπέραστα γίνονται τα τείχη των κυβερνώντων, τόσο πιο διάφανοι και ευάλωτοι γίνονται οι τοίχοι των σπιτιών και της ατομικής ζωής, δράσης και σκέψης των κυβερνωμένων. Τα ανθρώπινα δικαιώματα κουτσουρεύονται, η κίνηση των ατόμων και η διακίνηση των ιδεών κατασκοπεύονται, η έκφραση και η κρίση...».*²⁰² Επιπλέον, προχωρούμε προς την «γκετοποίηση» και τον

²⁰⁰ Έ. Λαμπροπούλου (2001), ό.π., 92

²⁰¹ T. Mathiesen (1999), ό.π., 12

²⁰² Μ. Πλωρίτης, ό.π.

αποκλεισμό ορισμένων κοινωνικών ομάδων και η αρχή έχει γίνει με τους «ανεπιθύμητους» αλλοδαπούς της Συνθήκης Σένγκεν. Έτσι δεν αποκλείεται να ακολουθήσουν οι γενετικά ή διανοητικά κατώτεροι, οι διαφορετικοί.

Στο πλαίσιο της αντεγκληματικής πολιτικής η υιοθέτηση μέτρων για την ασφάλεια των πολιτών πρέπει να γίνεται με γνώμονα ορισμένες αρχές, που θα πρέπει να μείνουν σταθερές και αυτές είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα. Τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως νοούνται στην οικουμενική τους διάσταση και όχι όπως οριοθετούνται σε κείμενα της ΕΕ, όπως για παράδειγμα στον «Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων». Κάθε άλλη πρακτική δικαιώνει τον Βενιαμίν Φρανκλίνο, ο οποίος με θαυμαστή παρρησία υποστήριξε, κατά εποχή της ψήφισης της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας, *«οτι λαός που θα αντάλλασσε την ελευθερία για την ασφάλεια δεν αξίζει να απολαμβάνει ούτε τη μια ούτε την άλλη...»* Και στις μέρες μας αυτό φαίνεται να αφορά κατ' εξοχήν τον ευρωπαϊκό λαό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α. Ελληνική

Αλεξιάδης Σ. (1997), *Σωφρονιστική*, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα

Αλεξιάδης Σ. (2003), «Η έννοια του υπόπτου στην Ποινική Δίκη – Η κερκόπορτα για παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων», στον τιμητικό τόμο για την Α. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου «Δικαιώματα του Ανθρώπου. Έγκλημα – Αντεγκληματική πολιτική», τόμος Α', Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 85-94

Ανθόπουλος Χ. (2005), «Κράτος πρόληψης και δικαίωμα στην ασφάλεια», στο Ανθόπουλος Χ., Κοντιάδης Ξ.Ι., Παπαθεοδώρου Θ. (επιμ.), *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 109-135

Αραβαντινός Β. (1997), *Η προστασία των στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα από την αθέμιτη επεξεργασία τους με ηλεκτρονικό υπολογιστή. Συμβολή στη Δικαιοκυβερνητική*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Αυγουστιανάκης Μ. (2001), «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Προβλήματα και αντιμετώπιση από το δίκαιο», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τεύχ. 11, 673-710

Γέροντας Α. (2002), *Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Μια συμβολή στην ερμηνεία του Ν. 2472/1997 (προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα)*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας,

Γιαταγάνας Ξ. (2003), *Η Ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής ένωσης στις Συνθήκες – Άσκηση συνταγματικού δικαίου ή πολιτική ρητορεία;*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα

Γιαταγάνας Ξ. (2003), *Η μακρά πορεία συνταγματοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από το διεθνές δίκαιο στην ομοσπονδία*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 122

Ζαραφωνίτου Χ. (1995), *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Ζαραφωνίτου Χ. (2002), *Ο Φόβος του Εγκλήματος. Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Ιωακειμίδης Π.Κ. (1998), *Η Συνθήκη του Άμστερνταμ- Νέο πρότυπο ολοκλήρωσης ή σύμπτωμα από-ολοκλήρωσης;*, Αθήνα: Θεμέλιο

Καράκωστας Ι. (2004), «Προστασία της ιδιωτικότητας στην Κοινωνία της Πληροφορίας», *Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας*, τευχ. 1, 54-58

Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου Σ. (2001), «Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανταποκρίνεται στο ευρωπαϊκό κεκτημένο;», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τευχ. 9, 203-221

Κυριαζής-Γουβέλης Δ.Λ. (1986), *Φιλοσοφία των Δικαιωμάτων*, Αθήνα: Μορφωτικός Όμιλος Προύσου

Λαμπροπούλου Έ. (1994), *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση

Λαμπροπούλου Έ. (2000), «Η οργανωμένη εγκληματικότητα και η εσωτερική (αν-) ασφάλεια», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 881-884

Λαμπροπούλου Έ. (2001), *Εσωτερική Ασφάλεια και Κοινωνία του Ελέγχου*, Αθήνα: Κριτική

Λαμπροπούλου Έ. (2001), «Οι συμφωνίες Schengen και η «εσωτερική» ασφάλεια», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 4, αριθ.1, 59-64

Λαμπροπούλου Έ. (2002), «Κοινωνίες σε «κίνδυνο» και αίσθημα ανασφάλειας», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 556-560

Λυμούρης Ν. (επιμ.) (2003), *Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Σειρά Κείμενα Τεκμηρίωσης 2, Κέντρο Ευρωπαϊκής Τεκμηρίωσης Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Μάνεσης Α. (1979), *Ατομικές Ελευθερίες α΄*, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα
Μανιτάκης Α. (1981), *Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκκουλα

Μανωλεδάκης Ι. (2004), *Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφαλεία. Το Τρίπτυχο της Ιδανικής Πολιτείας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας

Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη Κ. (1990), *Η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Αθήνα: Εκδ. Ειρήνη

Νικολόπουλος Γ. (2002), *Κράτος, Ποινική Εξουσία και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, Αθήνα: Κριτική

Νικολόπουλος Γ. (2003), *Η Συνάντηση της Προβληματικής της Εγκληματολογίας με την Προβληματική του Κοινωνικού Αποκλεισμού*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Κοινωνικός Αποκλεισμός, Μειονότητες και Φύλο» για το Α' Εξάμηνο Ακαδημαϊκού Έτους 2003-2004

Νικολόπουλος Γ. (2004), *Εισαγωγικές Σημειώσεις για την αντεγκληματική πολιτική και τα δικαιώματα του ανθρώπου*, Παραδόσεις στο πλαίσιο του μαθήματος του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Η σύγχρονη εγκληματικότητα και η αντιμετώπισή της» για το Β Εξάμηνο 2004-2005, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο

Νικολόπουλος Γ. (2005), «Κατασκευάζοντας έναν ευρωπαϊκό χώρο «ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης»: του «Πρόγραμμα της Χάγης» και τα διακυβεύματα μιας υπερκρατικής βαθμίδας κοινωνικού ελέγχου», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχ. 79, 323-332

Παπαγιάννης Δ. (2001), *Ο ευρωπαϊκός χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Παπαδημητρίου Γ. (2004), «Η συνάρθρωση της εθνικής, της διεθνούς και της ενωσιακής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη», *Νομικό Βήμα*, τόμος 52, τεύχ. 7, 1137-1142

Παπαδόπουλος Α. (1999), *Όροι προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Το παράδειγμα του συστήματος πληροφοριών Schengen*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Παπαθανασόπουλος Ε. (2003), «Νέες προοπτικές στην συγκρότηση ενός δικαστικού ευρωπαϊκού χώρου ασφάλειας και ελευθερίας», στο τιμητικό τόμο για την Α. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου «Δικαιώματα του Ανθρώπου. Έγκλημα – Αντεγκληματική πολιτική», τόμος Β', Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1065-1073

Παπαθεοδώρου Θ. (2002), *Δημόσια Ασφάλεια και Αντεγκληματική Πολιτική – Συγκριτική προσέγγιση*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Παπαθεοδώρου Θ. (2005), «Ασφάλεια: Δικαίωμα του πολίτη ή άλλοθι ποινικοποίησης;», στο Χ. Ανθόπουλος, Ξ.Ι. Κοντιάδης, Θ. Παπαθεοδώρου (επιμ.), *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 195-222

Παραράς Π. (1996), *Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκκουλα

Παρασκευόπουλος Ν. Α. (1999), «Το Corpus Juris στα πλαίσια της Διεθνούς Αντεγκληματικής Πολιτικής στη στροφή του 2000», *Υπεράσπιση*, τευχ. 3, 605-620

Περράκης Σ. (1999), *Διεθνής Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ΟΗΕ- Ουνέσκο- Διεθνής Οργάνωση Εργασίας- Συμβούλιο της Ευρώπης- ΟΑΣΑ- ΕΕ κ.α.*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Περράκης Σ. (2000), «Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ασκήσεις επί χάρτου ή ένα νέο εργαλείο πολιτικής για την

προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου;», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τευχ. 5, 19-31

Περράκης Σ. (2001), «Ο χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην ΕΕ», στο Στεφάνου Κ, Φατούρος Α., Χριστοδουλίδης Θ. (επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, τόμος Α', Ιστορία-Θεσμοί-Δίκαιο, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 361-401

Πλωρίτης Μ., «Τα Τείχη. Από την «ανοιχτή κοινωνία» της ελευθερίας και του ανθρωπισμού στην «κλειστή κοινωνία» των τειχών για τους εκτός και για τους εντός», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 30-06-2002, στο www.dolnet.gr, Κωδικός άρθρου Β13599Β572

Πόλλης Α. (1998), *Κράτος, Δίκαιο και Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών

Σακελλαρίου Ν. Κ. (1995), *Το σύστημα πληροφοριών Schengen*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Σατλάνης Χ. (2003), *Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Ταγαράς Χ. Ν. (1992), *Μηχανισμοί διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου με ερμηνεία των άρθρων 6 και 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Σάκκουλα

Ταταρίδου Χ. (2002), «Επικίνδυνες Τάξεις και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Ι. Τσίγκανου (επιμ.), *Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 367-405

Τσήτσουρα Α. (1997), *Αντεγκληματική πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Τσουκαλά Α. (1998), «Η Συνθήκη Σένγκεν: χώρος ελεύθερης κυκλοφορίας ή απειλή για τη δημοκρατία;», *Ελληνική Δικαιοσύνη*, τόμος 39, 1519-1528

Φατούρος Α. (2001), «Η Ευρωπαϊκή Ένωση στην αρχή του 21^{ου} αιώνα- Μια πανοραμική εικόνα», στο Στεφάνου Κ, Φατούρος Α., Χριστοδουλίδης Θ. (επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, τόμος Α', Ιστορία-Θεσμοί-Δίκαιο, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 17-24

Χριστοδουλίδης Θ. (2001), «Η ιστορική διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης», στο Στεφάνου Κ, Φατούρος Α., Χριστοδουλίδης Θ. (επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, τόμος Α', Ιστορία-Θεσμοί-Δίκαιο, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 25-124

Χρυσόγονος Κ. (2002), *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 2^η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Χρυσόγονος Κ. (2005), «Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια», στο Χ. Ανθόπουλος, Ξ.Ι. Κοντιάδης, Θ. Παπαθεοδώρου (επιμ.), *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 137-154

β. Ξενόγλωσση

Albrecht H.-J. (2002), “Immigration, crime and unsafety”, στο Crawford A. (ed.), *Crime and Insecurity- The governance of safety in Europe*, UK: Willan Publishing, 159-185

Albrecht H.-J. (2004), «Νομοθετικές απαντήσεις στην 11^η Σεπτεμβρίου. Συγκριτική ανάλυση της Αντιτρομοκρατικής Νομοθεσίας», μτφρ. Στ. Καρεκλά, *Ποινική Δικαιοσύνη*, τευχ. 73, 981-992

Alston P. and Weiler J. (1999), “An Ever Closer Union in Need of a Human Rights Policy: The European Union and Human Rights” στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), *The EU and Human Rights*, New York: Oxford University Press, 3-66

Anderson M., Apar J. (October 2002), “Changing Conceptions of Security and their Implications for EU Justice and Home Affairs Cooperation”, CEPS Policy Brief No. 26, February 2005, www.ceps.be

Apar J. and Carrera S. (November 2003), “Maintaining Security within Borders: Towards a Permanent State of Emergency in the EU?”, CEPS Policy Brief No. 41, February 2005, www.ceps.be

Baratta A. (1989), «Αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης: Για μια θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως αντικειμένου και ορίου του ποινικού νόμου», (μτφρ. Α. Κουκουτσάκη), *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, τευχ. 3-4, 9-38

Baratta A., Γιαννούλη Χ. (1997), «Από το δίκαιο της Ευρώπης στην Ευρώπη των δικαιωμάτων (I)», *Θέσεις*, τεύχος 60, 19-38

Baratta A., Γιαννούλη Χ. (1997), «Από το δίκαιο της Ευρώπης στην Ευρώπη των δικαιωμάτων (II)», *Θέσεις*, τεύχος 61, 63-83

Buuren v. J. (2003), «Τα πλοκάμια του συστήματος της Συνθήκης Σένγκεν», *Le Monde Diplomatique – Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 06/04/03, 40-41

Cohen S. (1985), *Visions of Social Control*, Cambridge: Polity Press

Cohen S. (1993), “Human rights and crimes of the State: The culture of denial”, *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, vol. 26, 97-115

Crawford A. (2002), "The governance of crime and insecurity in an anxious age: the trans-European and the local", στο Crawford A. (ed.), *Crime and Insecurity- The governance of safety in Europe*, UK: Willan Publishing, 27-51

Delmas-Marty M. (1988), «Αντεγκληματική πολιτική και ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, μετ. Χ. Ζαραφωνίτου, τ.1, 112-122

EU: Schengen Information System II – fait accompli?, (January-February 2005), vol.15, no1, London: Statewatch Publication, 17-20

Feeley M., Simon J. (1994), «Actuarial Justice: the Emerging New Criminal Law», στο Nelken D. (ed.), *The Futures of Criminology*, London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage, 173-201.

Gomien D., Harris D., Zwaak L., Αμίτσης Γ. (Επιμέλεια) (2001), *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης: Δίκαιο και πρακτική*, (μτφρ. Έφη Τσατσαρέλη), Σειρά Θεσμικά Κείμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Goodey J. (2002), "Whose insecurity? Organised crime, its victims and the EU", στο Crawford A. (ed.), *Crime and Insecurity- The governance of safety in Europe*, UK: Willan Publishing, 135-158

Gorski H. C. S. (1999), «Η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι Πρόσφυγες και οι «Παράνομοι» Μετανάστες», (μτφρ. Δημήτρης Δημούλης), *Θέσεις*, τεύχος 68, 109-119

Günther K. (1999), «The Legacies of Injustice and Fear: A European Approach to Human Rights and their Effects on Political Culture», στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), *The EU and Human Rights*, New York: Oxford University Press, 117-144

Hulsman L., Bernat de Celis Jacqueline (1997), *Άστοχες ποινές: Το ποινικό σύστημα υπό αμφισβήτηση*, (μτφρ. Γ.Π. Νικολόπουλος), Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Jakobs G. (2005), «Το Ποινικό Δίκαιο του πολίτη και το Ποινικό Δίκαιο του εχθρού», (μτφρ.) Κ. Βαθιώτης, *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχ. 83, 868-877

Manassis A. (2001), "Considerations on the protection of human rights at the threshold of the twenty-first century", στο: Sicilianos L.-A. & Gavouneli M. (eds.), *Scientific and Technological Development and Human Rights*, Athens: Ant. N. Sakkoulas

Mathiesen T. (1999), *On Globalization of Control: Towards an Integrated Surveillance System in Europe*, London: Statewatch Publication

McLaughlin E., Muncie J. (eds) (2001), *The Sage Dictionary of Criminology*, London: Sage Publications

Melossi D. (1999), «Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία», μετ. Ι. Χασάπη, στο Α. Κουκουτσάκη (επιμ.), *Εικόνες Εγκλήματος*, Αθήνα: Πλέθρον, 21-59

Mitrou L. (2001), "The Greek Law on the Protection of Personal Data", στο: Sicilianos L.-A. & Gavouneli M. (eds.), *Scientific and Technological Development and Human Rights*, Athens: Ant. N. Sakkoulas, 143-157

Noll G. and Vedsted-Hansen J. (1999), «Non-Communitarians: Refugee and Asylum Policies», στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), *The EU and Human Rights*, New York: Oxford University Press, 359-410

Peers S. (1999), «Human Rights and the Third Pillar», στο P. Alston, M. Bustelo, J. Heenan (eds.), *The EU and Human Rights*, New York: Oxford University Press, 167-185

Pitch T. (1995), *Limited responsibilities. Social movements and criminal justice*, J. Lea (μετ.), London-New York: Routledge

Rodger A. (1993), "Human Rights: Surveillance and Intrusion", στο: Mahoney K. E. and Mahoney P. (eds.), *Human Rights in the Twenty-first Century, A Global Challenge*, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 817-828

Swaaningen v. R. (1997), *Critical Criminology, Visions from Europe*, London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications

Waever O. (March 1996), "European Security Identities", *Journal of Common Market Studies*, vol. 34, no.1, 103-132

Wyn Rees G., Webber M. (2002), "Fighting organised crime: The European Union and the internal security", στο Crawford A. (ed.), *Crime and Insecurity-The governance of safety in Europe*, UK: Willan Publishing, 77-101